

EFOP-5.2.5-18-2018-00008

**Társadalmi innovációk – Új módszerek kidolgozása
Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban
hátrányos helyzetből is**

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES

Kompetenciafejlesztés- Érdekérvényesítés

Az IFLA (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) több stratégiai időszakon (2006–2009, 2010–2015, 2016–2021) keresztül is kiemelt figyelmet fordít a kompetenciák fejlesztésére, a képessé tételre, valamint a teljesítményfejlesztésre. Ezek a célok elsősorban a következőkre irányulnak: a könyvtáros egyesületek megerősítése, a fiatal vezetők nemzetközi szinten történő kinevelése, az egyes nemzeti és nemzetközi programok segítése, a könyvtárosok szakmai kompetenciáinak fejlesztése, a könyvtárak és könyvtárosok érdekképviselése a nemzetközi szervezetek és a kultúrpolitika területén, pl. könyvtárak népszerűsítése az ENSZ 2030 Fenntartható fejlődés programjában.

A legújabb időszakban az IFLA törekszik regionális és szektorális kapacitásainak megerősítésére. A bemutatott stratégiai dokumentumok segítenek a nemzeti stratégiák és akciótervek (egyesületi, könyvtárügyi) alkotásában, a jövőkép kialakításában, a küldetés és tudatos könyvtárpolitika formálásában, a könyvtárosok arculatának és identitásának formálásában, megbecsültségük növelésében.

- az ENSZ-ben megfigyelői státusszal rendelkezik;
- együttműködik az International Council of Scientific Unions (Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa – ICSU) szervezettel;
- megfigyelői státusza van a World Intellectual Property Organization (Szellemi Tulajdon Világszervezete – WIPO), valamint
- az International Organization for Standardization (Nemzetközi Szabványügyi Szervezet – ISO) intézményei ülésein;

Az IFLA-nak természetesen jó a munkakapcsolata és együttműködik más nemzetközi nem-kormányzati és civil szervezetekkel is, többek között:

- International Publishers Association (Kiadók Nemzetközi Egyesülete – IPA),
- International Council on Archives (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa – ICA),
- International Council of Museums (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa – ICOM),
- International Council on Monuments and Sites (Műemlékek és Emlékhelyek Nemzetközi Tanácsa – ICOMOS),
- International Committee of the Blue Shield (Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság – ICBS).

Az együttműködések másik csoportját a testületi támogatók köre alkotja. Az IFLA-nak több mint huszonöt ilyen szerződése van.³

Az elnökök szerepe

Annak ellenére, hogy az együttműködés kezdeti lépéseit *Wilhelm Munthe* nevéhez köthetjük (IFLA elnök, 1947–1951), aki kezdeményezte és aláírta a kölcsönös elismerési szerződést az IFLA és az ENSZ, valamint az UNESCO között, a közelmúlt eseményeinek gyökerei a következő három IFLA elnök tevékenységéhez köthetők szorosabban:

- *Claudia Lux* (2007–2009), akinek nemzetközi aktivitása és súlya, kultúrpolitikai törekvései új pályára állították a nemzetközi szervezet addigi működését. A befogadó, adaptáló attitűdből, a kezdeményező szerep előretörése jellemezte elnöki tevékenységét. Jelmondata: *A könyvtárak vannak napirenden*. Elnöki tevékenységét a stratégiákban való gondolkodás jellemezte, melyet egyértelműen

áthatott az információhoz való szabad hozzáférés elve.

- *Ellen Tise* (2009–2011) munkássága szoros folytatása volt *Claudia Lux* elnökségének. A kapcsolódás alapja egyrészt az a struktúra, melyben az IFLA elnökök követik egymást, vagyis, hogy a megválasztás után két évig a leendő elnöki posztot betöltő jelölt időt kap arra, hogy szorosabban megismerje az IFLA működését, adminisztrációját, workshopok sorozatában érlelheti ki elnöki gondolatait, megvalósítani kívánt programjait, nemzetközi fórumokon képviselheti a szervezetet, támogatja az aktuális elnököt és a stratégiai célkitűzéseket igyekszik megvalósítani. Természetesen szoros munkakapcsolat alakul ki

az egymást követő elnökök között, mely személyiségük függvényében gyakran barátsággá alakulhat. Ez történt a nemzetközileg már közzismert, a német kulturális kormányzat teljes támogatását élvező, pályája csúcán lévő *Claudia Lux* és a lényegesen fiatalabb, elkötelezett, nagyon nyitott és kedves *Ellen Tise* között. Talán ezért is tekinthető elnöki szerepvállalásuk oly egységesnek és folytatólagosnak. *Ellen Tise* választott jelmondata ez volt: *A könyvtárak vezetnek el a tudáshoz való hozzáféréshez*.

- *Sinikka Sipilä* (2013–2015) jelmondata: *Erős könyvtárak az egyenlő és innovatív társadalmakért!* Megválasztása után, az elnöki program kidolgozása kapcsán

(2011–2013) számos stratégiai dokumentumot készítettek, ezek közül a legjelentősebb a *Trendjelentés*⁴ volt, melyet 2013 augusztusában mutattak be a szingapúri, 79. IFLA WLIC konferencián⁵. Ez az egészen új stílusú dokumentum számos nemzeti és nemzetközi folyamatot, adaptációt, megbeszélést indított el. Ezt támogatta az is, hogy a szervezet honlapján online platformot hoztak létre *Trend Report Platform* címen, ahol teret adtak a hozzászólásoknak, a különböző prezentációknak, a nemzeti programokról szóló híradásoknak, megbeszéléseknek, és itt osztották meg a Trendjelentéssel kapcsolatos IFLA híreket és egyéb anyagokat. Nagyon hamar kézzel fogható eredményre vezetett a nemzetközi folyamatok koordinálása és a platform lehetőségének biztosítása. 2013. november 26-án jelent meg a *Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment. Insights from the IFLA Trend Report*⁶ című kiadvány, melyben összegyűjtötték a Trendjelentéssel kapcsolatos hozzászólásokat, eseményeket. 2013 augusztusától novemberig több mint kétezer letöltés történt, csupán erről az oldalról. A *Trend Report Platformon* a fenti célkitűzések mellett már megjelentek a mozgósításra szolgáló online marketing eszközök, a sztorik gyűjtése, a fényképalbumok megosztása és az eseménynaptár.

Trendjelentés, kiáltványok, nyilatkozatok

Az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, amely szükségszerűen átsző minden elfogadott célkitűzést és megvalósítandó feladatot. Igaz ez a megállapítás az előzőekben bemutatott elnöki programokra és tevékenységekre, de igaz az IFLA jelenlegi megnyilvánulásaira, alapdokumentumaira is.

Manifesztumok

Az IFLA legjelentősebb, a szakmai közéletet és a könyvtárpolitikát formáló dokumentumainak hagyományos formája a kiáltvány (manifesztum). Ezek a manifesztumok több évtizedes múltbeli gyakorlatra tekintenek vissza és

példázzák az IFLA és az UNESCO együttműködését, a közös munka módszereit.

Ezek azok a legnagyobb jelentőséggel bíró kiáltványok, melyeket alapvetően egyegy IFLA szekció vagy az igazgatótanács (Governing Board) dolgozott ki, majd az előkészítő egyeztetések után az UNESCO közgyűlése fogadott el és támogatott, ezzel is nyomatékot adva az adott ügynek, a szabályozott területnek. Hasonló eljárás történt többek között a következő manifesztumok esetében is:

- *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto* (IFLA/UNESCO kiáltvány a közművelődési könyvtárakról) 1994;
- *IFLA/UNESCO School Library Manifesto* (IFLA/UNESCO iskolai könyvtári kiáltvány vagy IFLA és UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata) 1999, 2015;
- *Internet Manifesto* IFLA 2002-től folyamatosan aktualizálva;
- *IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto* (IFLA/UNESCO Multikulturális könyvtári kiáltvány) 2009;
- *IFLA/UNESCO Manifesto for Digital Libraries* (IFLA/UNESCO Digitális könyvtári kiáltvány) 2007, 2010.

Egy-egy kiáltvány elfogadása után gyakran tovább folyt a közös munka és mutatókat, módszertant, megvalósítási irányelveket dolgoztak ki hozzájuk, például *IFLA/ UNESCO Internet Manifesto Guidelines*, *IFLA/UNESCO School Library Guidelines*, *School Library Advocacy kit*.

A kölcsönös együttműködés jegyében az IFLA is figyelemmel kíséri szövetségesei, kiemelten az ENSZ, különösen pedig az UNESCO tevékenységét, stratégiai céljait, kiadványait, és amennyiben szükségesnek látja, csatlakozik hozzájuk, támogatja, illetve beépíti a megfelelő szintű terveibe.

A szervezet időről időre számos más, önálló kiáltványt is megfogalmaz, mint például

- *IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption* 2009;
- *IFLA Library Statistics Manifesto* 2010.

Nyilatkozatok, szerződések

Az IFLA számos további, nemzetközi jelentőségű, a könyvtárügyet egészében érintő nyilatkozatot fogalmazott meg, hasonlóan más, kultúrpolitikát befolyásoló szervezetekhez, kormányokhoz. A nyilatkozatok közreadása többnyire az éves világkonferenciákhoz kapcsolódik, hiszen előkészítésük kapcsán és a konferencia ideje alatt mód nyílik a stratégiai partnerekkel való találkozásokra, a döntéshozó szervek ülésére. Így történt ez a dél-afrikai IFLA világkonferencián (81. IFLA World Library and Information Congress, Cape Town, South Africa, 2015. augusztus 15–21.) megelőzően is, amikor *Sinikka Sipilä*, az IFLA akkori elnöke találkozott Angola, Burkina Faso, a Zöld-foki Köztársaság, Elefántcsontpart, Lesotho, Guinea, Madagaszkár, Malawi, Mozambik, Nigéria, a Dél-afrikai Köztársaság, Dél-Szudán és Szváziföld kulturális minisztereivel, valamint az adott országok képviselőivel 2015. augusztus 14-én. A rendezvényhez

lakozott az Afrikai Könyvtári Egyesületek és Intézmények elnöke (African Library Associations and Institutions – AfLIA), továbbá a nemzeti könyvtárak képviselői. A résztvevők az afrikai kontinens könyvtárügyéről és a haladás feltételeiről, a szükséges folyamatokról tanácskoztak, melyek tökéletesen illeszkednek a *Fenntartható Fejlődési Célokhoz*. A találkozás végén megfogalmazták és kiadták a *Cape Town Declarationt*, mely az afrikai országok közös kulturális fellépését és elkötelezettségét deklarálta az *ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaihoz*.⁸

*Lyoni nyilatkozat (2014)*⁹

Az elvi kérdéseket tárgyaló nyilatkozatok közül az utóbbi évek egyik legfontosabb dokumentuma a 2014-ben publikált *Lyoni nyilatkozat*. Az írás megfogalmazta, hogy a megnövekedett információhasználat megalapozza és fejleszti az információs műveltséget, mely a fenntartható fejlődés egyik nélkülözhetetlen alappillére. Az IFLA későbbi elnöke, *Donna Scheeder*

2015. február 19-én lehetőséget kapott, hogy bemutassa a *Lyoni nyilatkozatként* ismert IFLA dokumentumot az ENSZ közgyűlése előtt.

Hozzászólásának célja az volt, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a megnövekedett információs igények kielégítésében elsősorban olyan információközvetítő intézmények töltenek be jelentős szerepet, mint a könyvtárak. A könyvtárak segítenek megvalósítani az ENSZ tagállamai által 2015 januárjában New Yorkban meghatározott új programot, a *Fenntartható Fejlődési Célok*at (Sustainable Development Goals – SDG), melyek 2015 szeptemberétől léptek a korábbi *Millenniumi Fejlesztési Célok* (Millennium Development Goals – MDGs) helyébe.

Az ülészak-sorozat keretében a *Fenntartható Fejlődési Célok*hoz illeszkedő nyilatkozatokat, törekvéseket ismerhették meg a képviselők és a jelen lévő civil egyesületek képviselői. Donna Scheeder érvekkel támasztotta alá, hogy az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi célkitűzést és feladatot, és ezáltal a könyvtárak a 2015 szeptemberében indult Sustainable Development Goals (SDG) egyik legfontosabb támaszai lehetnek.

A nyilatkozatot 604 könyvtári egyesület, könyvtári és információs szervezet írta alá, köztük a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) is. Donna Scheeder rámutatott az információs szegénység és az információhiány veszélyeire. A leendő elnök emlékeztette a képviselőket, hogy bár nagy figyelmet szentelnek a szegénység különböző megnyilvánulási formáira, mégsem említették eddig az információs szegénységből eredő hátrányokat, annak ellenére, hogy az információ és a tudás megkerülhetetlen alapfeltétele a fenntartható fejlődésnek. Az információhoz való hozzáférés nélkül az embereknek pont az az eszköz, illetve esély hiányzik, amely jobbá teheti az életüket. A hozzáférés lehetőségeinek növekedésével elősegítjük a teljesítmények emelkedését és a kitűzött célok megvalósítását az érintett valamennyi terület tekintetében, beleértve az egészségügyet, az oktatást, az átláthatóságot, valamint az elszámoltathatóságot.

Abból mindenkinek csak haszna lehet, ha megismeri, illetve többet megtud arról, miként lehet megvalósítani a fenntartható fejlődést az egyes

ágazatokban. Világszerte több mint 320 000 közkönyvtár, iskolai és tudományos könyvtárak százezrei készek segíteni ebben a folyamatban. A könyvtárosok, akik képzett információs szakemberek, fontos és megbízható partnerei az embereknek abban, hogy növeljék az információhoz való hozzáférés esélyeit és gyarapítsák az információs műveltség kompetenciáit, jobbra téve ezzel az életüket.

Ettől a nyilatkozattól és fellépéstől eredeztethetők azok a máig meghatározó, IFLA által koordinált világméretű akciók, melyek a *ENSZ Fenntartható Fejlődési Célokhoz* és az *Agenda 2030*-hoz kapcsolódnak.

Marrakesh szerződés

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) 2013-ban publikálta *A vakok, látássérültek és nyomtatott szöveget használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről* szóló *Marrakesh szerződést* (Marrakesh Treaty). Partnerszervezetei, az IFLA, az EBLIDA (Könyvtáros, Információs és Dokumentációs Szervezetek Európai Irodája – European Bureau of Library, Information and Documentation Associations), valamint a *Public Libraries 2020* alapítványi program egységes fellépéssel igyekeznek elősegíteni, hogy minél több országban ratifikálják a szerződést. 2018. május 11-ig ezt

38 országban írták alá.¹⁰

Az IFLA és EBLIDA online közösséget hozott létre, melynek tagjai kéthetente videokonferencián beszélnek meg az aktuális teendőket annak érdekében, hogy az Európai Parlament ratifikálja a *Marrakesh szerződést*, a szerzői jogi szabályozás részeként. Konzultálnak a közös fellépésről és az egyes nemzeti gyakorlatokról. Információs anyagokat készítenek a lobbizás érdekében, webszemináriumokon tájékoztatják a szakembereket és konzultációkat kezdeményeznek az európai parlamenti képviselők és a könyvtáros egyesületek vezetői között. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöke szintén tagja ennek a nemzetközi érdekvédelmi csoportnak.

Az egységes fellépés szép példája volt a *Public Libraries 2020* alapítvány által szervezett program és kiállítás a „Kódolás hetén” (Code Week) az Európai Parlamentben (2016, 2017). A 2016-ban indult éves

találkozó mottója: *Generation code: born at the library*¹¹, melyen az európai könyvtári egyesületek vezetői és képviselői vesznek részt.

Az európai „Kódolás hete” *Neelie Kroes*, az Európai Bizottság elnökhelyettese kezdeményezésére indult el 2013-ban, és ma már számos európai szervezet is csatlakozott a programhoz. 2016-ban társult a Code Week kezdeményezéshez a Public Libraries 2020 alapítvány is, hogy minél több könyvtár is bekapcsolódjon ebbe a nemzetközi kezdeményezésbe. A 2016. október 18–19-én megtartott brüsszeli *EU Code Week* fórumon többek között jelen volt *Ilona Kish*, a 65 ezer könyvtárat tömörítő *Public Libraries Association* igazgatója is. A rendezvénnyel párhuzamosan szervezett interaktív kiállításon a robotika

és a digitális műveltség könyvtári szerepvállalására hívták fel az Európai Parlament képviselőinek, illetve a második napon az érdeklődő gyermekek csoportjainak a figyelmét. A rendezvény életre hívói a *Laurentien* holland hercegnő által alapított *Reading and Writing Foundation* (Olvasás és Írás Alapítvány) munkatársai voltak.

Az eseményen az IFLA, az EBLIDA és az Európai Unió tagországainak könyvtári egyesületei a legmagasabb szinten képviselték magukat. Az országok képviselői lehetőséget kaptak arra, hogy a szerzői jogok közös és egységes szabályozásának kérdéseiről folytathassanak megbeszéléseket a képviselőkkel, különös tekintettel az elektronikus dokumentumok szolgáltatásának előtérbe kerülésére. Az alapítvány munkatársai minden alkalomra készítenek egy infografikát az EU-országok közkönyvtárak adatairól, melynek összeállításában a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, és közvetve a Könyvtári Intézet volt segítségére a szervezőknek.

Trendjelentés

A 2013-ban megjelent *Trendjelentés*, a létrehozott *Trend Report Platform* és az ugyanazon év novemberében kiadott *Riding the waves or caught in the tide? Navigating the envolving information environment. Insights from the IFLA Trend Report* c. dokumentum hatása és sikere arra ösztönözte az IFLA mindenkori vezetőit, hogy őrizzék meg az említett dokumentumok által meghatározott stratégiai vonulatot, módszertant és a jövőben is építsenek rá.

Gerald Leitner főtitkár az IFLA 83. wrocławai világkonferenciáján (IFLA World Library and Information Congress, WLIC) 2017-ben hivatalosan bejelentette, hogy a *Trendjelentés* olyan fontos stratégiai küldetést tölt be a könyvtáros egyesületek és szervezetek életében, ami szükségessé teszi a trendek folyamatos frissítését és újragondolását. A már meglévő aktualizált esettanulmányokat is tartalmazó kiadások (2016, 2017) mellett az új trendjelentések ötévenkénti közreadását is elhatározta az IFLA vezetősége.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete felismerve a jelentéseknek az egyes országok könyvtárügyére gyakorolt hatását, lefordította és elektronikusan publikálta a *Riding the waves or caught in the tide? [...] Insights from the Trend Report* és az *IFLA Trend Report 2016 Update*¹² lényeges részeit.¹³

Az IFLA stratégiája mint az érdekérvényesítés és kompetenciafejlesztés alapidokumentuma

Az IFLA stratégiájának¹⁴ kialakítása az általános könyvtári értékek, az aktuális kihívások, az elnöki programok egymásra épülése, a világkonferenciák során formálódó stratégiai gondolatok és törekvések, valamint a Governing Board munkájának együttes eredménye. Szervesen illeszkedik az aktuális stratégia (2016–2021) közvetlen előkészítési folyamatába a *Trendjelentés*, illetve az annak utóélete során keletkező anyagok.¹⁵

A stratégia szerkezetileg három részből áll:

- *Vízió vagy jövőkép*, melyben az évek óta használt hívószó, a „global voice” – globális hang – adja meg az felhatalmazást és az inspirációt a hozzáférés, a fejlődés, a tanulás, a kreativitás és az innováció könyvtári kiteljesedéséhez.

- Az *alapértékek* négy pontban emelik ki azokat a területeket, amelyek általánosan határozzák meg az IFLA viszonyulását, felelősségérzetét, elköteleződését olyan

általános értékek mellett, mint az információhoz való ingyenes, egyetemes és egyenlő hozzáférés, a magas minőségű könyvtári és információs szolgáltatások, valamint a tagság egyenlő jogai a hozzáféréssel, az IFLA által nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatban.

- A négy pontból álló stratégia részletezéséhez kapcsolódnak a kétévenként aktualizált, változó és kiegészülő kulcsfontosságú területek (pl. 2015–2016 key initiatives).

Az *IFLA Stratégiai Terv* (2016–2021) minden elemére jellemző a könyvtárosok és könyvtárak érdekeinek érvényesítésére való törekvés, valamint a kompetenciafejlesztés, hogy megvalósulhassanak a jövőképpen és az alapértékekben megfogalmazottak. A *könyvtárak társadalmi szerepe* (olvasás és műveltség, kapcsolódás a nemzetközi szervezetek programjaihoz, továbbépítkezés, szabványok); *az információ és tudás* (fenntartható információs környezet, méltányos szerzői jog, a marrakeshi szerződés, az internet irányítása és semlegessége); valamint a *kulturális örökség* (megőrző és konzerváló központok, a digitális megóvás szabványa, katasztrófakockázat csökkentése) területeken inkább az érdekérvényesítés, az érdekképviselés a hangsúlyos. A negyedik stratégiai pont viszont a képessé tételről, a teljesítményfejlesztésről szól inkább, de természetesen elsősorban azért, hogy sikeresen eleget tudjunk tenni az előző pontokban felvázolt céloknak (könyvtárak népszerűsítése az *ENSZ 2030 Fenntartható fejlődés programja* ban, International Advocacy Programme (IAP), Building Strong Library Associations (BSLA) modell és Africa IAP pilot, Vezetői program 2016–2018, az IFLA regionális és szektorális kapacitásainak megerősítése).

A párhuzamosan fejlesztett, egymásra épülő IFLA dokumentumok, projektek és programok mindegyike a könyvtárak szerepének erősítésére, a társadalom szolgálatára irányul. Ezekhez a törekvésekhez változó módszertant, bővülő eszköztárat építettek ki és használnak az egyre szélesebb könyvtáros rétegek megszólítása és mozgósítása érdekében. Tanulmányunkban ezek közül csak néhányat, de talán a legjellemzőbbeket

sikerült bemutatnunk. A lista még közel sem teljes, de irányt mutathat és segíthet megérteni azokat a sikeres nemzetközi törekvéseket, melyek segíthetnek a hazai könyvtárügyünk előre vitelében:

- motiválásra szolgáló online marketing eszközök, kérdőívek, online szavazás;
- eredmények analízise utáni tovább építkezés;
- állandó médiajelenlét;
- interaktív honlap, valamint térkép fejlesztése; vizualizációs eszközök fokozottabb használata, hatásos infografikák, képeslapok, matricák;
- a közösségi hálók használata (Facebook, Twitter, Instagram stb.);
- sztorik, riportok, esettanulmányok, jó gyakorlatok gyűjtése és megosztása;
- fényképalbumok megosztása;
- információmegosztás, folyamatos híradás a történésekről, eseménynaptár,
- együttműködések, közös képviselet;
- nyilatkozatok, útmutatók, szabványok, irányelvek, stratégiai dokumentumok;
- konferenciák, szatellit konferenciák, tömegeket mozgósító szemináriumok szervezése;
- az előadások, tanulmányok közzététele, kiadása;
- tájékoztató brosrák, szórólapok elektronikus és papíralapú publikálása;
- források összegyűjtése, szakirodalmi publikálás támogatása és közlése, folyóirat-kiadás, egyéb publikációs tevékenység;
- módszertani leírások, eszköztárak.

Az előzőekben bemutatott stratégiai dokumentumok segítenek a nemzeti stratégiák és akciótervek (egyesületi, könyvtárügyi) alkotásában, a jövőkép kialakításában, a küldetés és a tudatos könyvtárpolitika formálásában, a

könyvtárosok arculatának és identitásának formálásában, megbecsültségünk növelésében.

Jegyzetek és irodalom

1. Az IFLA honlapja. Forrás: <https://www.ifla.org> [2018. január 2.]
2. Relations with other bodies. Forrás: <https://www.ifla.org/about/more> [2018. január 2.]
3. IFLA Corporate Supporter Programme. Forrás: <https://www.ifla.org/corporate-supporters>
[2018. január 2.]
4. IFLA Trend Report. Forrás: <https://trends.ifla.org> [2018. január 2.]
5. IFLA World Library and Information Congress 79th IFLA General Conference and Assembly honlapja. Forrás: <https://www.ifla.org/pastwlic/2013/ifla79.htm> [2018. január 2.]
6. Riding the Waves or Caught in the Tide? Insights from the IFLA Trend Report. Forrás: <https://trends.ifla.org/insights-document> [2018. január 2.]
7. A manifesto kifejezést az IFLA dokumentumaiban hol kiáltványnak, hol nyilatkozatnak fordítják a magyar dokumentumok.
8. Cape Town Declaration. Forrás: <http://www.liasa.org.za/iflacaope-town-declaration> [2018. január 2.]
9. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A Lyoni nyilatkozat az ENSZ előtt = Könyvtárvilág, 3 évf. 2. sz. 2015. 2. p. Forrás: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2015/05/iflaa-lyoni-nyilatkozat-az-enz-elott/2133/#more-2133> [2018. január 2.]
10. The Marrakesh Treaty in action. Forrás: <http://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/marrakesh.pdf> [2018. június 2.]
11. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtárosok a programozás hetén az Európai Parlamentben. = Könyvtárvilág, 4. évf. 6. sz. 2016. 3 p. Forrás:

<http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2017/01/konyvtarosok-a-programozas-heten-az-europai-parlamentben/3677/> [2018. január 2.]

12. IFLA Trend Report 2016 Update. Forrás: <https://trends.ifla.org/files/trends/assets/trend-report2016-update.pdf> [2018. január 2.]
13. IFLA trendek – röviden. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2017. 20 p. Forrás: http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2017/10/iflatrendek_roviden_V6.pdf [2018. január 2.]
14. IFLA Strategic Plan 2016–2021. <https://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf> [2018. január 2.]
15. KISZL Péter: Az IFLA stratégiai célkitűzései – hazai és nemzetközi könyvtári párhuzamok. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.): Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Le-véltár, 2017. 19–36. p.

A felsőoktatás könyvtárai a változás élén

A felsőoktatási könyvtárakat számos kihívás érte az 1960-as évek végén és a '70-es években. A képzés tömegessé vált, ezért a felsőoktatási könyvtárak száma majd 25%-kal emelkedett. A könyvtárak tanulást segítő szerepe fölértékelődött, különösen az alsóbb rétegekből származó hallgatók körében. A kutatások támogatása a tudományos publikációk számának egyre gyorsuló ütemű gyarapodását eredményezte, aminek következtében a könyvtárak állománya több mint kétszeresre nőtt.⁵ Ehhez járultak még a Weinberg-jelentés elvárásai: a bibliográfiák, indexművek alkalmazásának, a szakirodalom használatának a tanítása és a referálás. A könyvtárgépesítés révén létrejöttek a számítógépes katalógusok, új dokumen-tumtípusként megjelentek a számítógépes források. Az 1980-as években indultak azok a tanfolyamok, melyek a szakirodalmi adatbázisokban való keresést (information retrieval), majd az évtized legvégétől az online keresést oktatták (pl. MedLine-ban való keresés).

A könyvtárak oktatási tevékenysége (library instruction, bibliographic instruction, library orientation, user education) új értelmet nyert, először az audiovizuális eszközök bemutatásával bővült, majd a számítógépes kereséssel. A felsőoktatás könyvtárai mindig elkötelezettek voltak a könyvtári oktatás iránt, és a fejlesztések bázisát képezték. Az 1980-as években sikerült elfogadtatni a könyvtár közvetlen részvételét az oktatásban, az oktató könyvtár gondolatát.⁶ Az oktatási programok gyorsan terjedtek, kielégítendő a foglalkozások iránt megnövekedett igényeket. Az oktatást segítő könyvtári együttműködésre jó példa az 1971-ben alakult LOEX (Library Orientation Exchange) nevű nonprofit szervezet. Célja a könyvtári oktatás támogatása, tananyagok kölcsönzése, és éves konferenciáin szakmai fórum biztosítása. 2018-ban több mint 675 tagja volt világszerte.⁷

A könyvtártudományi szakirodalom egyre bővebben tárgyalta a könyvtárak oktatási tevékenységét mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésben. A közlemények közül nem hiányoztak az oktatást kritizáló, a hatékonyságát kétségbe vonó álláspontok sem. Nagy vita alakult ki arról, hogy a könyvtárosok lehetnek-e a felsőfokú képzésben oktatók.⁸

A könyvtár szerepének átértékelése a közoktatásban

Az Egyesült Államok közoktatási könyvtárainak szövetségi fejlesztése az 1958-ban érvénybe lépő törvénnyel, a *National Defense Education Act* (NDEA) törvénnyel vette kezdetét, majd a közoktatást szabályozó, 1965-ben elfogadott *Elementary and Secondary Education Act* (ESEA) törvénnyel folytatódott. A jogszabályok révén az iskolai könyvtárak gyűjteménye sokféle dokumentummal, audiovizuális anyaggal bővült az oktatás eredményesebbé tétele érdekében. A gyerekek és fiatalok könyvtári ellátását elsődlegesen az oktatási intézmények gyűjteményei végezték, s nem a közkönyvtárak⁹, illetve azok gyerekrészlegei. Az 1980-as évekre az amerikai iskolai könyvtárak állománya, felszereltsége és szolgáltatásai mintává váltak más nemzetek fejlesztéseéhez.

Csik Tibor

Az American Library Association (ALA) tagszervezete az *American Association of School Libraries* (AASL) 1969-ben megjelentette az iskolai könyvtárakkal – illetve az új megnevezés szerint a médiaközpontokkal (media center) – szembeni követelményeket (*Standards for School Media Programs*¹⁰), majd 1975-ben a megvalósítás irányelveit (*Media Programs: District and School*¹¹). Az iskolai könyvtáros feladatai között meghatározó volt, hogy más médiaszakemberekkel együttműködve kialakítsák a diákok médiahasználati és -értelmezési készségeit. Az 1988-ban kiadott követelményrendszer (*Information Power*¹²) legnagyobb újdonsága az a felfogás, hogy a könyvtárosnak közvetítő, összekötő szerepe van az információforrások, valamint a diákok, tanárok, iskolavezetés és a szülők vonatkozásában.

Az információs műveltség

A könyvtárak oktatási tevékenysége szempontjából meghatározó jelentőségű az információs készségek (information skills) definiálása, az

információs műveltség (information literacy) tartalmának és az oktatás kimeneti követelményeinek kidolgozása az 1980-as években. Az információs műveltség számos eleme már korábban is létezett, amelyek nem egyszerűen csak újjal bővültek, hanem együtt szintézist alkottak.¹³ Ennek középpontjában az információ megtalálása, értékelése és használata állt.

Az információs műveltség fogalmát *Paul Zurkowski*, az *Information Industry Association* elnöke vetette föl 1974-ben megjelent írásában.¹⁴ Az elsődleges célja az volt, hogy az információs szolgáltatások fejlesztésére javaslatokat tegyen. Az információs környezet kihívásait számba véve, az információs ipar – a kiadók, az adatbankok és -forgalmazók – szemszögéből vizsgálta a könyvtárak szolgáltatásait. Zurkowski azt javasolta, hogy dolgozzanak ki az információs műveltség átadását biztosító nemzeti programot. Az új műveltségterület szükségességét két tézisre alapozta: az információ önmagában még nem tudás, mert az információt képesnek kell lenni értékelni és asszimilálni a gondolkodásba, hogy alkalmazni lehessen. A másik tézise szerint az írni-olvasni tudás nem jelenti azt, hogy birtokában vagyunk azoknak az ismereteknek, amelyek az információ értelmezését lehetővé teszik. Mindebből arra a következtetésre jutott, hogy szükség van olyan tudásra és készségekre, amelyek képessé tesznek az információs eszközök és az információforrások fölhasználására adott probléma megoldásában.

A hagyományos könyvtári foglalkozások legfontosabb elemei a gyűjtemény és a katalógushasználat bemutatása volt. Ez az intézményközpontú megközelítés azonban közvetlenül nem kapcsolódott a tanuláshoz vagy a képzéshez, mert általánosságban ismertetett meg a könyvtár kínálta lehetőségekkel. Átmenetet jelentett a forrásokra, a szakirodalom-keresésre alapozott oktatás. Amikor azonban az információ került a középpontba, az egy feladat elvégzéséhez szükséges információk megszerzése – ez tökéletesen illeszkedett az ismeretszerzés folyamatához. Az információra, az informálódásra alapozott könyvtári oktatás utat nyitott a képzési tevékenység koncepcionális megújításának, s egy új műveltségi terület – az információs műveltség – kidolgozásának.

Az információs műveltség hozta új megközelítés révén a könyvtárak együtt tudták kezelni a hagyományos, nyomtatott dokumentumokat, az audiovizuális anyagokat és a számítógépes forrásokat függetlenül attól, hogy milyen a formátumuk és a gyűjteményükből való-e, vagy külső szolgáltató biztosítja. Az információs műveltségben egy folyamat szerves részét képezi:

- az információs igény meghatározása,
- a keresés elvégzése a források és eszközök használatával,
- a kapott információ értékelése és felhasználása.

A könyvtári tájékoztatás és a könyvtárhasználati ismeretek teljesen új kontextusba kerültek ezáltal, de ami a legfontosabb, megerősítette az oktató könyvtár koncepcióját. Az információs műveltség az egész életen át tartó tanulást megalapozó ismeretek közé került, ami jelentősen fölértékelt a könyvtárak szerepét a nevelésben.

A nemzetközi tendenciák

Michael Lorenzen 2002-ben az angolszász szakirodalom alapján áttekintette a könyvtárak oktatási tevékenységét Észak-Amerikán kívül.¹⁵ A szemletanulmány az európai országokat az 1970-es évek közepétől megjelent irodalom alapján tárgyalta. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy a különböző országokban eltérő, de erős hagyománya van a könyvtári oktatásnak. Az amerikaihoz hasonló oktatási programok viszont hiányoznak, vagy évtizedes késéssel alakítják ki azokat. Az amerikai módszerek leginkább az Egyesült Királyság országaiban terjedtek, míg Franciaország a leginkább eltérő, önálló utat követő ország.

A tudományos és műszaki információk elérhetővé tétele, átadása nemzetközi szinten is fölvetődött. Az UNESCO az 1970-es évek elején kezdeményezte¹⁶ az intézményi keretek megteremtését és támogatta a fejlesztéseket. A tudástranszfert az államok, régiók, illetve tudományos intézmények együttműködésével képzelték el. A megvalósításban kiemelt szerep hárult a dokumentációs intézetekre, könyvtárakra, archívumokra, ezért azok fejlesztését, tevékenységük egységesítését is magában foglalta. A világszervezet és annak United Nations International Scientific Information System (UNISIST) nevű projektje indította el 1976-ban a *General*

Information Programme (PGI)¹⁷ fejlesztési keretprogramot, amely bázisává vált a könyvtárak oktatási tevékenysége megújításának.

Az elsődleges oktatási cél az volt, hogy a felsőfokú képzésben és a kutatás-fejlesztésben részt vevők eredményesebben értsék el a tudományos forrásokat és használják az információs infrastruktúrát.¹⁸ Az 1980-as évekre teljesen elfogadottá vált, hogy a közoktatásban is meg kell jelennie az információs készségek átadásának. 1982-ben az UNESCO és az IFLA közös – a kiadványok egyetemes hozzáféréséről szóló – konferenciája ajánlást fogalmazott meg erre vonatkozóan.¹⁹ Az ajánlás szerint az oktatás valamennyi szintjén integrálni kell a kiadványok, az információk elérésének és kiaknázásának tanítását, a könyvtár és forrásainak használatát.

A PGI kertében, az UNESCO anyagi támogatásával, de az IFLA szakemberei dolgozták ki az információkezelés (information handling) tanításának és az információ-készségek átadásának közoktatási keretrendszerét, meghatározva az oktatás tanárképzési és iskolai könyvtári vonatkozásait.²¹ Az IFLA önállóan is lépett, és 1986-ban kiadta az iskolai könyvtárosok képzéséről szóló irányelvét,²² majd 1990-ben normatív dokumentumban összegezte az iskolai könyvtárakkal (médiatár) és az iskolai könyvtárosokkal szembeni elvárásokat.²³ Az IFLA irányelvei az angolszász tudományosságon nyugodtak, annak szellemében fogalmazták meg a nemzetközi irányelveket, és erősen építettek az ALA normatív dokumentumaira.

Az ezredforduló kihívásai és a könyvtári oktatás

Az információs és kommunikációs technológiák az 1990-es években teljesen átformálták a tudásról és a tudásátadásról alkotott képünket. Az internet, majd a világháló (World Wide Web) révén eddig nem látott mennyiségű információ, ismeret áll a társadalom legszélesebb rétegeinek rendelkezésére. A digitális technológia lehetővé teszi valamennyi emberi közlés rögzítését és továbbítását, kiváltva ezzel a „hagyományos” nyomtatott, grafikus, audiovizuális dokumentumokat.

A tudásátadás bevett intézményei – mint az iskola és a könyvtár – elveszítették monopóliumukat az ismeretközvetítésben, már a világhálón is lehet tájékozódni, információt szerezni. Az új technológia mindenkinek lehetővé teszi, hogy szabadon közölje, és széles körben terjessze gondolatait. A megosztott ismeretek hitelességét, helytálló voltát azonban semmi nem garantálja. A könyvtárak nem maradhattak pusztán a kiadók, a tartalomipar hitelesítette tudás közvetítői, ezért újra kellett definiálni szolgáltatásaikat. Az oktatási tevékenységükben pedig egyre hangsúlyosabbá vált a megtalált információ relevanciájának, hitelességének megítélése és a kritikai gondolkodás kialakítása.

A mérvadó dokumentumok általános elvárása, hogy az információk megtalálása, értékelése és felhasználása valamennyi oktatási szint tananyagába bekerüljön. A fejlesztések folynak, a különböző oktatási szinteknek megfelelően. Az optimális az volna, ha a szintenkénti oktatási programok azonos elvek alapján épülnének föl, illeszkednének egymáshoz, átjárhatók lennének az egymást követő szintek, s így szerves egységet alkotna a könyvtári oktatás.

Az információközpontú könyvtári oktatás rendszere

A közoktatás

Korszakos jelentőségű az ALA (AASL) 1998-ban megjelent *Information Power. Building partnership for learning*²⁴ című szabványa, amely meghatározza az Egyesült Államok közoktatása számára az információs műveltség követelményrendszerét és az átadáshoz szükséges oktatási programokkal szembeni elvárásokat, valamint az iskolai könyv- és médiatáros feladatait. A követelményrendszer az óvodai oktató-nevelő munkától egészen a 12. évfolyamig (K-12) a tanterv egészére, illetve annak valamennyi műveltségterületére kiterjed. Az iskolai könyv- és médiatárosnak az információs műveltség átadásával kapcsolatban a következő területeken vannak feladatai: a tanulás és tanítás, az

információhoz való fizikai és intellektuális hozzáférés, valamint az iskolai programok irányítása.

Az iskolai könyvtári oktatásban szerzett ismeretek és készségek kimeneti követelményeit három területen definiálta²⁵:

Információs műveltség

- Az információkhoz való eredményes és hatékony hozzáférés.
- Az információk kritikus és hozzáértő értékelése.
- Az információk pontos és kreatív használata.

Önálló tanulás

- Az egyén érdeklődésének megfelelő információk önálló megkeresése.
- Az irodalom és más művészeti ágak alkotásainak befogadása.
- Kiválóságra törekvés az információkeresésben és az ismeretek létrehozásában.

Társadalmi felelősségérzet

- Az információ jelentőségének felismerése a demokratikus társadalomban.
- Az információk és az információs technológiák etikusan kezelése.
- Hatékony közreműködés az információkereséssel és -előállítással foglalkozó csoport munkájában.

Iskolai könyvtárosok képzése

Az ALA (AASL) 2003-ban jelentette meg az iskolai könyv- és médiatárosok képzésének követelményrendszerét, *Standards for Initial Preparation Programs School Library Media Specialists*²⁶ címmel. A normatív dokumentum a mesterfokú programok akkreditációs elvárásait tartalmazza, amelyek alapján az ALA a könyvtárosi, a tanárképzési

akkreditációs bizottság (National Council for Accreditation of Teacher Education) pedig a szaktanári végzettséget ismeri el. A felsőoktatási programok célja, hogy a közoktatás valamennyi szintje (pre K-12) számára képezzen könyvtári és médiaszakembereket. A programoknak teljes mértékben a közoktatás számára meghatározott elvárásokat – *Information Power* (1998) – megvalósítani képes szakemberek képzését kell biztosítaniuk.

A felsőoktatás

A felsőoktatás számára az információs műveltség követelményrendszerét (*Information Literacy Competency Standards for Higher Education*²⁷) az ALA (Association of College and

Research Libraries – ACRL) határozta meg 2000-ben. Az elvárások a műveltségterületen a közoktatásban megszerzett ismeretekre, készségekre épülnek. Az információs műveltség legfontosabb alkotóelemei a felsőoktatásban:

- Az információs igény terjedelmének meghatározása.
- A szükséges információk hatékony és eredményes megszerzése.
- Az információnak és forrásának kritikus értékelése.
- A kiválasztott információnak a beépítése a saját tudásbázisba.
- Az információ hatékony használata meghatározott célok megvalósításához.
- Az információhasználat gazdasági, jogi, társadalmi viszonyainak értése, továbbá az információk jogszerű és etikus elérése, használata.

Az információs műveltség átadása tehát részévé vált az amerikai felsőoktatásnak, és a hallgatóknak az elsajátított ismeretekről, készségekről számot kell adniuk. Az egyik legismertebb tesztet – *Standardized Assessment of Information Literacy Skills - SAILS*²⁸ – a Kent State University kezdeményezésére és irányításával dolgozták ki 2006-ban, s ma több mint 250 felsőoktatási intézmény működik közre a projektben. A SAILS mellett természetesen más teszteket is használnak a felsőoktatásban, de vannak egyetemek, melyek csak a saját vizsgájuk eredményeit fogadják el.

Az információs műveltség átadásához a felsőoktatásban még számos normatív dokumentum kapcsolódik. A képzés egészére vonatkozó

követelményrendszer alapján számos tudományág és szakterület kidolgozta a saját diszciplínája elvárásait, például a természet- és mérnöki tudományok²⁹ (2006), a tanárképzés³⁰ (2006), a kulturális antropológia és a szociológia³¹ (2008). Az ALA állásfoglalásokat, irányelveket dolgozott ki a könyvtári oktatás valamennyi vetületével kapcsolatban, például a programokkal szembeni elvárásokról³², a könyvtárosok felsőoktatási státuszáról³³.

Az ALA irányításával az Egyesült Államokban a 2000-es évek elejére sikerült egy egységes könyvtári oktatási rendszert kiépíteni, mely átfogja a közoktatást, a felsőoktatást, az iskolai könyv- és médiatárosok képzését. A tananyag központi eleme mindenhol az információs műveltség, mely az információszerzés és -felhasználás folyamatán nyugszik. A folyamat állomásaihoz rendelik az életkori sajátosságoknak, illetve a tanulmányi előmenetelnek megfelelő kompetenciákat, úgy, hogy azok szintenként egymásra épüljenek. Ez egyszerre biztosítja az átjárhatóság és a későbbi specializáció lehetőségét. A könyvtári oktatás így rendszert képez, melynek elemei koherens egészet alkotnak.

Az IFLA és az UNESCO az iskolai és közkönyvtárakról

Az IFLA és az UNESCO 1999ben nyilatkozatot (*IFLA/UNESCO School Library Manifesto*³⁴) fogadott el az iskolai könyvtárakról, meghatározva az iskolai könyvtárak küldetését, céljait, a munkatársakkal és a működtetéssel kapcsolatos alapvető elvárásokat. A nyilatkozat az iskolai könyvtárat az oktatási folyamat integráns részeként határozza meg. A nyilatkozat végrehajtásáról 2002-ben megjelent dokumentum (*IFLA/UNESCO School Library Guideline*³⁵) az iskolai könyvtárak nemzeti tantervben rögzített oktatási feladatát az információs műveltség átadásában jelölte meg. A két világszervezet közös, a közkönyvtárak fejlesztési irányelveit meghatározó kiadványa (*The Public Library Service: the IFLA/UNESCO Guidelines for Development*³⁶) a könyvtártípus feladatává teszi a használókat képző programok tartását a könyvtár forrásainak és szolgáltatásainak hatékony használata érdekében.

A tanuláselvű könyvtári oktatás

Az AASL az ezredforduló után átdolgozta a közoktatás könyvtáraival szembeni követelményeket, s három, egymásra épülő normatív dokumentumban adta közre: *Standards for 21st-century learner* (2007)³⁷, *Standards for 21st-century learner in action* (2008)³⁸, *Empowering Learners: Guidelines for School Library Media Programs* (2009)³⁹. Az új követelményrendszer megtartotta az Information Power (1998) alapelveit és a legfontosabb célokat, de korszerűsítette és továbbfejlesztette annak elvárásait. A különbség azonban többet jelent, mint egyszerű átrendezés, bővítés. A diákokkal szembeni követelményeket a tanulás elsajátítására, az önálló tanulóvá válás folyamatára alapozta. Az iskolai könyvtárnak négy súlyponti feladata van: támogassa az ismeretszerzést és a készségek fejlesztését, a tanulási diszpozíciók alakítását, a felelősségvállalást és az önértékelésre való képességet. A könyvtári oktatásnak arra kell főkészíteni a diákot – a XXI. század tanulóját –, hogy használva a készségeit, a forrásokat és az eszközöket:

- tájékozódjon és kutasson (inquire), gondolkodjon kritikusan és gyarapítsa az ismereteit;
- vonjon le következtetéseket, hozzon döntéseket, tudását alkalmazza az új helyzetre, alkosson új ismereteket;
- ossza meg a tudását, és legyen a demokratikus társadalom etikus és produktív tagja;
- törekedjen személyisége és az esztétikai érzéke fejlesztésére.

A tanuláselvű könyvtári oktatás az iskolai könyvtárosok új képzési követelményeiben is megjelent. Az AASL a kutatásalapú tanulás jegyében dolgozta ki a képzés akkreditációjának elvárásait (*Standards for Initial Preparation of School Librarians*⁴⁰) 2010-ben. 2016-ban jelent meg az információs műveltségre vonatkozó új keretrendszer (*Framework for Information Literacy for Higher Education*⁴¹), amely az előző normatívához hasonlóan, a megőrizve – továbbfejlesztve elvét követve definiálja újra a műveltségterület tartalmát. Az AASL az iskolai könyvtárakra és az iskolai könyvtárosokra vonatkozó normatív dokumentumokat 2017-ben egy kiadványban⁴² integrálta.

Az IFLA43 2015-ben az iskolai könyvtárakra vonatkozóan új végrehajtási irányelveket⁴⁴ adott ki. A korábbihoz képest részletesebben tárgyalja az irányelveket, beépítve az UNESCO média- és információs műveltségre⁴⁵ vonatkozó álláspontját. Az iskolai könyvtár oktatási feladatát az információs műveltség átadásában jelölte meg, de kiegészítette a tájékozódásra, kutatásra alapuló tanulási modellek (inquiry-based learning models) alkalmazásával.

Végigkövettük, hogy az 1960-as évek változásai miként alapozták meg a könyvtárak oktatási tevékenységének megújítását. Az 1970-es, '80-as évek oktatási fejlesztései élére

a felsőoktatás könyvtárai álltak, s munkájuk eredményeként sikerült elfogadtatni az oktató könyvtár koncepcióját. Az ezredfordulóra sikerült a könyvtári oktatást a képzés valamennyi szintjének szerves részévé tenni. A fejlődés lépésről lépésre ment végbe, a lehető legtöbbet megőrizve az értékekből, építve a korábban bevált gyakorlatra és folya-matosan reflektálva a hihetetlenül gyorsan változó információs környezetre.

Jegyzetek és irodalom

1. Teljes névvel: Melville Louis Kossuth Dewey „The time is when the library is a school, and the librarian is in the highest sense a teacher.” DEWEY, Melvil: The Profession. = American Library Journal, 1. vol. 1. no. 1876. 5–6. p.
2. SALONY, Mary F.: The history of bibliographic instruction. Changing trends from books to the electronic world. = Reference Librarian, 51–52. no. 1995. 33. p. és 31–51. p.; PRICE, Derek de Solla: Kis tudomány – Nagy tudomány. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 26–29. p.
3. LORENZEN, Michael: A brief history of library information in the United States of America. = Illinois Libraries, 83. vol. 2. no. 2001. 8–18. p.
4. WEINBERG, M. Alvin: Science, government, and information. The responsibilities of the technical community and the government in the

transfer of information. 1963. Forrás:
<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED048894.pdf> [2018. február 9.]

5. „Between 1959 and 1970 the number of college and university libraries grew from 1951 to

2535; their total book collections rose from 176 million to 371 million volumes, and their expenditures leaped from \$137 million to \$737 million annually.” TUCKER, John Mark:

User education in academic libraries. A century in retrospect = Library Trends, Summer,

1980. 18. p. Forrás:
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.516.1193>

&rep=rep1&type=pdf [2018. február 9.]

6. SCOTT, Walter: Introduction. Telling the story of teaching library. In: Scott, Walter (ed.):

The teaching library. Approaches to assessing information literacy instruction. New York,

Oxfordshire, Routledge, 2013. 2. p.

7. A LOEX szervezet hivatalos honlapja. Forrás: <http://www.loex.org> [2018. február 9.]

8. Lorenzen 2001. i. m.

9. Az 1962-ben életbe lépett Library Services and Construction Act, mely kötelezővé teszi a gyermekeknek szóló szolgáltatást. GODA Beatrix: Könyvtár és oktatás. Az Egyesült Államok közkönyvtárainak oktatási funkciója. = Könyv és Nevelés, 18. évf. 4. sz. 2016. 22–30. p.

10. American Association of School Librarians and the Department of Audiovisual Instruction of the National Educational Association. Standards for School Media Programs. Chicago, American Library Association, Washington, National Education Association, 1969.

11. American Association of School Librarians, ALA, and the Association for Education for Educational Communication and Technology. Media Programs. District and School. Chicago, American Library Association, 1975.
12. American Association of School Librarians, and Association for Educational Communications and Technology. Information Power. Guidelines for School Media Programs. Chicago, American Library Association; Washington, Association for Educational Communications and Technology, 1988. Forrás:
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED315028.pdf> [2018. február 9.]
13. A British Library School Council az információs készségek (information skills) terminust használja, a keresés algoritmizálására helyezi a hangsúlyt a középfokú oktatásban. MARLAND, Michael (ed.): Information skills in the secondary curriculum : the recommendations of a working group sponsored by the British Library and the Schools Council. British Library, Schools Council (Great Britain), London, Metuchen, 1981.
14. ZURKOWSKI, Paul G.: The information service environment relationships and priorities. (Related paper. No. 5.) 1974. Forrás:
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf> [2018. február 9.].
 „People trained in the application of information resources to their work can be called information literates. They have learned techniques and skills for utilizing the wide range of information tools as well as primary sources in molding information solutions to their problems.”
15. LORENZEN, Michael: Library instruction outside of North America in the 20th century.
 ERIC, 2002. Forrás:
https://ia800203.us.archive.org/33/items/ERIC_ED464647/ERIC_ED464647.pdf [2018. február 9.]
16. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). UNISIST – study report on the feasibility of a world science information system. Paris, UNESCO,

1971.

17. ROSE, John B.: The UNESCO General Information Programme and its role in the development of regional cooperative networks. Proceedings of the IATUL conferences. (Paper 6.) 1989. Forrás: <http://docs.lib.purdue.edu/iatul/1989/papers/6> [2018. február 9.]
18. EVANS, Anthony John – RHODES, R. G. – KEENAN, Stella: Education and training of users of scientific and technical information. UNISIST Guide for teachers. Paris, UNESCO, 1977.
19. International Congress of Universal Availability of Publications. Paris 3–7 May. 1982. General Information. Programme and UNISIST, Paris, UNESCO, IFLA, 1982. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000485/048507eb.pdf> [2018. február 9.]
20. International Congress of Universal Availability of Publications. Paris 3–7 May. 1982. General Information Programme and UNISIST, Paris, UNESCO, IFLA, 1982. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000485/048507eb.pdf> [2018. február 9.]
21. HALL, Noelene: Teacher, information and school libraries. [prepared for] General Information Programme and UNISIST. Paris, UNESCO, 1986. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000702/070210eb.pdf> [2018. február 9.]
22. HANNESDÓTTIR, Sigrún Klara (ed.): Guidelines for the education and training of school librarians. The Hague, IFLA Headquarters, 1986.
23. CAROLL, Frances Laverne: Guidelines for school libraries. The Hague, IFLA Headquarters. 1990.
24. American Association of School Librarians, Association for Educational Communications and Technology. Information Power. Building partnership for learning. Chicago, London, American Library Association, 1998.

25. A szabvány tömörített változata alapján. – Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. (Szerk. bev.) CSÍK Tibor. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2008. 42–85. p. Forrás: <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf> [2018. február 9.]
26. ALA/AASL: Standards for Initial Preparation Programs School Library Media Specialists. [online] Forrás: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/ala_aasl_slms2003.pdf [2018. február 9.] A szabvány tömörített változata elolvasható: Csík 2008. i. m. 99–109. p.
27. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Competency Standards for Higher Education. 2000. [online] Forrás: <http://www.ala.org/Template.cfm?Section=Home&template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=33553> [2018. február 9.]
28. Project SAILS, Standardized Assessment of Information Literacy Skills. Forrás: <https://www.projectsails.org/Home> [2018. február 9.]
29. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Science and Engineering/Technology. American Library Association, 2006. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/infolitscitech> [2018. február 9.]
30. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Teacher Education. EBSS Instruction for Educators Committee, 2006, 2007–2010, 2011. [online] Forrás: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/ilstandards_te.pdf [2018. február 9.]
31. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Anthropology and Sociology Students. ALA/ACRL/ANSS (Anthropology and Sociology Section), 2008. [online] Forrás: http://www.ala.org/acrl/standards/anthro_soc_standards [2018. február 9.]
32. Association of College and Research Libraries: Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries ALA. 2003. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/guideline-sinstruction> [2018. február 9.]

33. Association of College and Research Libraries: Standards for Faculty Status for Academic Librarians. ALA, 2007. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardsfaculty> [2018. február 9.]
34. IFLA/UNESCO School Library Manifesto 1999. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-school-library-manifesto-1999?og=52> [2018. február 9.]
35. Csík 2008. i. m. 29. p.
36. A közkönyvtári szolgálat. Az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei. Készítette a Philip Gill által vezetett munkacsoport az IFLA Közkönyvtári Szekciója megbízásából. Fordította: Papp István. Budapest, Könyvtári Intézet, 2005. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/archive/thepublic-library-service/pg01-hu.pdf> [2018. február 9.]
37. Standards for 21st century learner. American Library Association, 2007. [online] Forrás: <http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/guidelinesandstandards/learningstandards/AASLLearningStandards.pdf> [2018. február 9.]
38. Standards for 21st century learner in action. American Library Association, 2008. [online] Forrás: https://www.bcps.org/offices/lis/ebooks/Standards%20In%20Action_9780838986424.pdf [2018. február 9.]
39. American Association of School Librarians (AASL): Empowering Learner. Guidelines for School Library Media Programs. Chicago, American Association of School Librarians, 2009.
40. ALA/AASL Standards for Initial Preparation of School Librarians (2010) [online] Forrás: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [2018. február 9.]

41. Association of College and Research Libraries: Framework for Information Literacy for Higher Education. ALA. 2016. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/ilf-ramework> [2018. február 9.]
42. National School Library Standards for Learners, School Librarians, and School Libraries (AASL Standards). Chicago, ALA, 2017.
43. KISZL Péter: Az IFLA stratégiai célkitűzései – hazai és nemzetközi könyvtári párhuzamok. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.): Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő: Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár. 2017. 19–36. p.; BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Athén – Az IFLA Global Vision programja egy fontos állomása. = Könyvtárvilág, 5. évf. 5. sz. 2017. 3. p.
44. SCHUTZ-JONES, Barbara – OBERG, Dianne (ed. 2015): IFLA School library guidelines. 2nd revised ed. Haag, International Federation of Library Associations and Institutions. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/schoollibraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines.pdf> [2018. február 9.] Magyarra Bognárné Lovász
- Katalin ültette át, és a Könyvtárostanárok Egyesülete adta ki 2016-ban. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-hu.pdf> [2018. február 9.] A végrehatási irányelvek 2002-es és 2015-ös, második kiadásának előkészítéséről részletesen: SCHULTZ-JONES, Barbara A – OBERG, Dianne (ed.): Global Action on School Library Guidelines. S.l., Walter de Gruyter, 2015. <https://doi.org/10.1515/9783110362664> [2018. július 27.]
45. Global Media and Information Literacy. Assessment Framework. Country Readness and Competencies. Paris, UNESCO Communication and Information Sector, UNESCO Insti-tute for Statistic, 2013. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf> [2018. február 9.]

DIPPOLD PÉTER

Internetes kereskedelmi sajátosságok lehetséges hatásai

Bizonyára sokan ismerik Chris Anderson 2004-ben publikált üzleti modelljét, ami az internetes kereskedelem sajátosságát írja le: a nagy tömegben árusított bestseller termékek nagyságrendjét eléri a kevesebb példányban elkélő, de jóval nagyobb sokféleséggel rendelkező áruk kereskedelme, és az elektronikus forgalmazók a rendelkezésre álló dokumentumok 98%-át évente legalább egyszer eladják vagy forgalmazzák. Ez az eloszlás, a Long Tail, az elektronikus dokumentumok esetében felülírja a fizikai világ eddig felismert eloszlási rendszereit (pl. Pareto eloszlás – a jövedelmek 80%-át a népesség 20%-a birtokolja, vagy Derek de Solla Price felismerése – a tudományos szerzők 25%-a felelős a megjelent cikkek 75%-áért). A könyvtárak ehhez a jelenséghez több ponton csatlakozhatnak. Dokumentumforgalmuk nagy részét a népszerű termékek adják, ugyanakkor a kölcsönzési statisztikákban jól követhető a ritkábban forgalmazott, de összességében nagy tömeget kiadó ún. „niche” kölcsönzések nagyságrendje. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáinak ismertetésén keresztül a cikk bemutatja a közkönyvtári és szakkönyvtári funkciók különbségét. A Long Tail jelenség a könyvtári világban az e-könyvek szolgáltatásba vonásával, illetve a tömeges digitalizálással nyeri el valódi helyét.

Chris Anderson új üzleti modellje

Az üzleti modell első megfogalmazója, mondhatjuk felfedezője *Chris Anderson*, a *Wired Magazin* szerkesztője volt. 2004-ben jelent meg „*The Long Tail*” című cikke1, amely a webkereskedelem résztvevői, majd nem sokkal később a könyvtárosok körében is nagy feltűnést keltett. Anderson cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy az interneten történő forgalmazás egészen más törvényszerűségek alapján működik, mint a hagyományos. Internetes kultúraterjesztő vállalkozások üzleti eredményeinek vizsgálata

nyomán mutatott rá arra a tényre, hogy a virtuális kereskedések bevételeinek jó részét nem a nagy tömegben terjesztett, de korlátozott féleségű népszerű árucikkek (pl. sikerfilmek, bestsellerek, slágerek) adják, hanem az egyszerre kevesebb ember érdeklődésére számot tartó, ugyanakkor az aktuális divatos cikkeknel sokkal többféle egységek eladása. A hagyományos árucikkek (pl. nyomtatott könyvek) esetében a kevésbé eladható, „kifutott” cikkek raktározási és terjesztési költségei hosszabb távon nem teszik gazdaságossá

a készletek fenntartását. Ezzel szemben a nagy internetes terjesztők esetében ezek a költségek nem meghatározók, ezért érdemes megtartani a kevésbé népszerű termékek forgalmazását is. Az alacsonyabb keresettségű termékek (azaz a Long Tail) eladásából, terjesztéséből keletkezett bevétel összességében elérheti a viszonylag kisebb féleségű divattermék forgalmazásából származó bevételt.

Az internet tehát alapvetően megváltoztatja a piacot: bárki lehet kiadó, blogok, portálok fenntartója, vagy akár magányos művész, így demokratizálódik a forgalmazás. A széles kínálat fenntartása megéri a kereskedelmi forgalmazónak is, ezért a fogyasztó értelemszerűen nagyobb választékból válogathat.³ Ezt az üzleti modellt követik a legnagyobb elektronikus kereskedelemmel foglalkozó cégek is, mint pl. az Amazon, a Netflix vagy a Google is.

Anderson vizsgálatai alapján az elektronikus forgalmazók a rendelkezésre álló dokumentumok 98%-át évente legalább egyszer eladják vagy forgalmazzák. Ez az eloszlás az elektronikus dokumentumok esetében felülírja a fizikai világ eddig felismert eloszlási rendszereit, pl. a Pareto-eloszlást, amely szerint a különböző jelenségek következményeinek 80%-a az okok 20%-ára vezethetőek vissza. Pareto 1906-ban bebizonyította, hogy Milánó lakossága jövedelmeinek 80%-át a népesség 20%-a birtokolja. Ezt az elvet később 80/20-as szabályként általánosították és kiterjesztették az élet különböző területeire. Manapság főleg az üzleti menedzsmentben és a minőségbiztosításban éli reneszánszát.

A Long Tail és a könyvtárak

A Long Tail – mint statisztikai törvényszerűség – valamennyi hatványfüggvény-eloszlásra érvényes, még ha nem is 98%-os szabályként: egy „hosszú farok” jelenik meg, az eloszlás lapos, messze elnyúló vége,

ahol – ha rangsorrend eloszlást készítünk – azok a könyvek vannak, amiket egyetlen példányban adtak el, azok a szavak, amik csak egyszer szerepelnek egy korpuszban, azok az emberek, akiknek minimális a jövedelme, vagy azok a szerzők, akiknek csupán egyetlen publikációja van.⁴ (1. ábra)

Anderson üzleti modellje szinte megjelenése pillanatától felkeltette a könyvtári szakma érdeklődését is. A cikk nyomán elinduló viták főleg arra tértek ki, hogy az egyes könyvtári rendszerek összességükben főképpen a „Long Tail” ún. „niche”⁵ kategóriájába tartozó dokumentumokat tartalmazzák. A könyvtárak gyűjteményei globálisan a legnagyobb változatosságban tartalmazzák az emberiség kultúrájának írott emlékeit, amelyből a használók kedvük, érdeklődésük vagy szükségleteik szerint válogathatnak.⁶ A dokumentumok megtalálásához a kaput a könyvtárak katalógusai jelentik. Ugyanakkor a katalógusok használata nem jelenti automatikusan maguknak a dokumentumoknak az elérését, ehhez a könyvtári rendszer(ek) további szolgáltatásait kell igénybe venni (helyi, illetve könyvtárközi kölcsönzés vagy digitalizálás). Ez pedig – beláthatjuk – aligha veheti fel a versenyt a különböző adatbázisok egy-két kattintással elérhető fulltextes kínálatával.

Mint *Lorcan Dempsey*, az OCLC korábbi elnökhelyettese megfogalmazta: Nem elégséges az anyagokat a rendszeren belül megjeleníteni, valóságosan is hozzáférhetőnek kell lenniük (minden olvasónak a saját könyvét a rangnathani fogalom értelmében), a potenciális érdeklődő olvasónak meg kell ismerni a könyv létezését (minden könyvnek a saját olvasóját), az igényt és annak teljesítését összekötő rendszernek hatékonynak kell lenni (óvd az olvasó idejét).⁷

Long Tail a tudományometriában

Köztudott, hogy a tudománymetria számos elve a hatványfüggvény-eloszláson alapul. Ilyen pl. *Lotka* törvénye, ami kimondja, hogy a tudományos szerzők kb. 60%-a egy publikációval, 15%-a kettővel, míg csupán 7%-a rendelkezik három publikációval (és így tovább). *Derek de Solla Price* fogalmazta meg elsőként az 1960-as években, hogy a tudományos publikációk szerzőinek mindössze 25%-a felelős a megjelent közlemények 75%-áért, és ugyanez az eloszlás érvényes a hivatkozásokra is.

Modellje szerint a publikációk korábbi sikerük arányában, hólabdaszerűen vonzzák magukhoz az újabb és újabb idézéseket. Bár nem tudománymetriai indíttatásból, de ehhez a jelenséghez kapcsolódik *Barabási Albert László* hálózati elmélete, amely bebizonyította, hogy a hálózatok nem véletlenszerűek, hanem skálafüggetlen hálóként működnek, tehát erős csomópontok léteznek a hálókön belül. Ha egy új elem kapcsolódik a háléhoz, nem véletlenszerűen kapcsolódik valahova, hanem a „népszerű” csomópontokat keresi, és hatványfüggvényeloszlást követ. Az elmélet valamennyi hálózatra (biológiai, társadalmi,

közösségi stb.) érvényes. Barabási eredetileg angolul megjelent, bestsellerré vált könyvét több nyelvre fordították le.⁸

Long Tailvizsgálatok és keresési stratégiák

A könyvtári katalógusoknak alapvető szerepük van abban, hogy biztosítsák a gyűjteményekben őrzött dokumentumok elérését. Több kutatás is foglalkozott a Long Tail jelenség kapcsán a keresési eredmények mérésével. Az edmontonai közkönyvtárban (Edmonton Public Library) például az aktuális témában folytatott keresések és a valóban megtörtént események közötti összefüggéseket elemezték négy hónap keresési adatainak felhasználásával. Az eredmények alátámasztják a Long Tail elméletet: az aktuális témákra folytatott keresések az összes keresés nagy többségét alkotják, és a megtörtént események hatást gyakorolnak az ilyen típusú keresések gyakoriságára.⁹

Egy másik kutatás a webtartalmak eloszlását vizsgálta abból a szempontból, hogy a kis számú, de óriási mennyiségű tartalommal rendelkező nagy keresőrendszerek (pl. a Google), közösségi hálók (Facebook) és online enciklopédiák (Wikipédia) főképpen a kereskedelmi szempontból életképes tartalmakra összpontosítanak. Ezzel szemben állnak a nagy számban létező (a Long Tail elnyúló részét alkotó), de jóval szűkebb tartalommal rendelkező szolgáltatók, ebbe a körbe tartoznak a nemzeti és a digitális könyvtárak, illetve a repositóriumok is. A tanulmány a tudományos és oktatási tartalmak láthatóbbá tétele érdekében EEXCESS néven egy olyan módszert javasol bevezetni, amely a speciális tartalmakat perszonalizálva, ajánlásokkal ellátva juttatja el a használókhoz.¹⁰

A Long Tail jelenség alkalmazása a könyvtárak gyűjteményszervezésében

A könyvtárak állományaik használatának elemzése során számtalan formában találkozunk a Long Tail jelenséggel. A külföldi publikált vizsgálatok között találkozhatunk az e-folyóiratok használatára és előfizetési gyakorlatára vonatkozó elemzéssel,¹¹ egy adott könyvtárban megtalálható orvosi szakfolyóiratok korábbi évfolyamainak használatáról szóló vizsgálattal,¹² vagy annak feltárásával, hogyan érhető el a leghatékonyabban egy digitális könyvtár gyarapításában a csak weben megjelenő elektronikus tartalmak.¹³ Mindezek a kutatások a Long Tail statisztikai módszereinek felhasználásával zajlottak.

A Long Tail jelenség a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáiban

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak – mint köztudott – összesen 49 tagkönyvtára van. A hálózati könyvtárak területi alapon három régióba szervezve végzik munkájukat, a Központi Könyvtár külön szervezeti egységet képez. A közkönyvtári ellátást a FSZEK tagkönyvtárai együtt biztosítják Budapest területén. Az országos szakkönyvtári feladatok ellátásáért a Központi Könyvtár felel.¹⁴ Ezen két alapfunkció jól elkülöníthető a kölcsönzési statisztikákban is.

A kölcsönzési adatok fontos információkat nyújtanak az állomány használatáról, elemzésük alkalmat ad az állomány folyamatos alakítására. A kölcsönzési statisztikákat természetesen nem csak a rendelések alátámasztására lehet használni. Segítségükkel sikerlistákat lehet felállítani, egy adott szakterület, vagy akár egyetlen könyv egy kiadásának kölcsönözöttségét is lehet vizsgálni, a könyvek raktárba kerülését, a rendszeren belüli átirányítását vagy törlését is alátámaszthatja a statisztikák elemzése. Ezeken kívül számos speciális információ nyerhető ki segítségével a kérdés megfogalmazásának függvényében.

A kölcsönzések számának alakulása a legjobb mérőszám a Long Tail „fejének” és „farkának” azonosítására, és ezzel a beszerzések, a törlések, az

egyres dokumentumok vagy állományrészek intézményi szintű átirányításának koordinálására.

A következő kölcsönzési statisztikák célja a Long Tail jelenség bemutatása mellett a FSZEK köz- és szakkönyvtári funkcióiból adódó különbségek érzékeltetése. A táblázatok (2–3. ábra) a könyvtárak kölcsönzéseiről pillanatképet adnak, de nem tartalmaznak elemzéseket. Az összehasonlíthatóság érdekében a hálózati könyvtárak és a Központi Könyvtár esetében ugyanazokat az időhatárokat és kritériumokat adtam meg: melyek azok a kölcsönözhető könyvek, amiket a használók a 2015. január 1-je és 2017. július 1-je közötti időszakban húsznál többször kölcsönöztek? A lekérdezésben szerepelt, hogy az adott művet összesen hányszor kölcsönözték ki ebben az időszakban, hány példányban található meg a könyvtárban, illetve egy példányra átlagosan hány kölcsönzés esik. A sorrend kialakításakor az utolsó két szempontot nem vettem figyelembe, mert célom itt a legnépszerűbb művek bemutatása volt. A példányszám és az egy példányra jutó kölcsönözöttség azonban releváns lehet más célok megfogalmazása, pl. egy pótrendelés esetében.

Pillanatkép a hálózati kölcsönzési statisztikáról

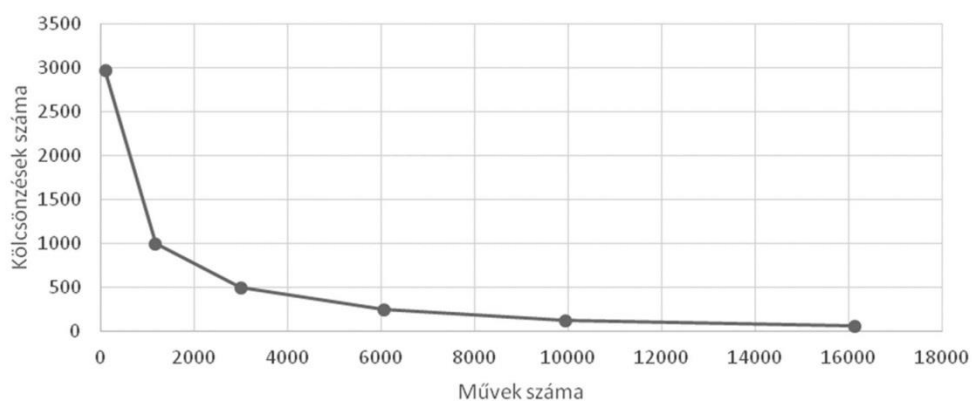
(2015. január 1. – 2017. július 1.)

A hálózati könyvtárak esetében a keresés egy több mint 16 ezer művet tartalmazó excel táblát eredményezett. A mérőpontokat a kölcsönzések számának hozzávetőleges felezésével állapítottam meg (1000–500–250–125–62–20).

Kategória	Kölcsönzések száma	Művek száma
Head 1	1000–2963	110
Head 2	500–999	1174
Head 3	250–499	2999

Long tail 1	125–249	6066
Long tail 2	62–124	9938
Long tail 3	20–61	16 125

A kölcsönzések megoszlása diagramon ábrázolva a következő képet mutatja:

3. ábra: Hálózati kölcsönzések 2015–2017

A következő táblázatban az első huszonöt leggyakrabban kölcsönzött könyv listáját látjuk a hálózatban (2963–1332 kölcsönzés)

Szerző	Cím	Kölcsönzésé k száma
Molnár Ferenc	A Pál utcai fiúk	2963
Mikszáth Kálmán	Szent Péter esernyője	2060
Berg Judit	Rumini	2052
Gárdonyi Géza	Egri csillagok	1885
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : Greg Heffley feljegyzései : [képregény]	1627
Rowling, Joanne Kathleen	Harry Potter és a Titkok Kamrája	1625
Frei Tamás	Agrárbárók : Magyarország az oroszok csapdájában : [Andrésztori IV.]	1610
Kästner, Erich	A két Lotti	1561
Kästner, Erich	Emil és a detektívek	1520
Lázár Ervin	A Négyszögletű Kerek Erdő	1480
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : az utolsó szalmaszál	1422

	Örökké [Leiner Laura: A Szent Johanna gimi része]	1416
Szabó Magda	Abigél	1411

Rowling, Joanne Kathleen	Harry Potter és az azkabani fogoly	1389
Bálint Ágnes	Szeleburdi család	1384
Bartos Erika	Bogyó és Babóca a levegőben	1380
Marék Veronika	Boribon autózik	1363
Bartos Erika	Anna és Peti : irány az óvoda!	1353
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : kutya egy idő	1353
Bartos Erika	Bogyó és Babóca : évszakos könyv	1352
Radnóti Miklósné	Napló, 1935–1946	1344
Wass Albert	A funtineli boszorkány	1341
Bartos Erika	Bogyó és Babóca alszik	1332
Bartos Erika	Bogyó és Babóca a jégen	1332

4. ábra: A leggyakrabban kölcsönzött könyvek a hálózatban

A leggyakrabban kölcsönzött művek közül csak az első huszonötöt foglaltam a táblázatba (4. ábra). Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez a huszonöt cím a Long Tail „head” kategóriájának is csak a csúcsa, már a diagram első mérőpontja is 1000 művet takar, amelyek bemutatása terjedelmi okokból természetesen nem fér a cikk keretei közé. Második megállapításom, hogy a táblázatban szereplő művek kölcsönzöttsége

semmiképpen nem jelent rangsorrendet, látható, hogy sok esetben csak néhány kölcsönzés választja el őket egymástól, tehát a sorrend akár egyetlen szempont (pl. az időhatárok) módosításakor is változhat.

Az intézményi kölcsönzési statisztikák teljes körű, mélyebb elemzése akár egy doktori disszertáció témája is lehetne. Jelen esetben ez nem cél, de ez a néhány adat is lehetőséget ad annak megállapítására, hogy egy tipikus közkönyvtárban milyen műtípusok kölcsönzése a legnépszerűbb.

Feltűnő a gyerekkönyvek magas aránya a listában. Ennek több oka lehet, ezek közül emelek ki néhányat. A 2016-os statisztika szerint a gyerekolvasók (0–14 éves korig) aránya a FSZEK használói között 20% (47 578 fő), akik összesen 777 678 dokumentumot kölcsönöztek.¹⁵ Mivel számukra a kölcsönzés ingyenes, a szülők szívesen hozzák a könyvtárba a gyerekeket. Meg kell említeni a hálózati könyvtárak élő kapcsolatrendszerét a körzetükbe tartozó iskolákkal, valamint a rendszeres gyerekfoglalkozásokat, amelyek erősítik az önálló könyvtárhasználatot. A gyerek- és ifjúsági könyvek magas arányának másik oka, hogy felismerve az érdeklődést, a könyvtárak viszonylag nagy példányszámban szerzik be ezeket a műveket. A listát 4760 kölcsönzéssel vezető Pál utcai fiúk pl. 248, míg a Két Lotti 257 példánya érhető el a hálózat könyvtáraiban.

Szintén az ifjúságnak, de nem a legfiatalabb korosztálynak szólnak a klasszikus kötelező olvasmányok, amit előszeretettel kölcsönöznek a fiatalok. Így kerülhetett a lista elejére *A Pál utcai fiúk*, a *Szent Péter esernyője* és *Az egri csillagok*.

Frei Tamás könyve tipikus bestseller, ami valószínűleg rövidebb ideig tarthat érdeklődésre számot. A hálózati könyvtárakban csak 62 példánya van állományban, ezért igen magas átlagos kölcsönzöttség (26) jut egy példányra. Megjegyzem, hogy a könyvkiadás is reagált a könyv keresettségére, 2014-ben egyedül ez a könyv jelent meg 100 ezer feletti példányszámban.¹⁶

Az első huszonötbe került a megjelenésekor nagy érdeklődést kiváltó *Radnóti Miklósné naplója* és Wass Albert *Funtineli boszorkányok* című regénye.

Ami a táblázatból kimaradt

A diagram legmeredekebb része, azaz az adott időszakban legalább 1000-szer kölcsönzött könyvek listája több mint 1000 címet tartalmaz. Ennek csak a töredékét tudtam a táblázatban bemutatni. A teljesség igénye nélkül néhány további jellemző példával lehet illusztrálni a 48 hálózati könyvtár által nyújtott legnépszerűbb kínálatot.

1240 kölcsönzéssel rendelkezik Dragomán György *Fehér király* című regénye, Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című könyvét 1094 olvasó kölcsönözte ki, Moldova György *Az utolsó töltény* című önéletrajzát 1030-an, tehát a kortárs magyar szépirodalom iránti érdeklődés egyértelműen kimutatható.

A szórakozást szolgálja a krimi műfaja, ami bőségesen reprezentált a diagram fejrészeiben. Első képviselője Jo Nesbø *Fehér éjszaka* című krimije 1195 kölcsönzéssel, de szinte a sarkára lép Agatha Christie *Tíz kicsi négere* 1167 kölcsönzéssel.

Az első ezer cím további megoszlása rendkívül változatos: a klasszikus magyar és külföldi szépirodalom mellett tinikönyveket, sci-fiket, kalandregényeket találhatunk a listában. A kölcsönzések mélyebb elemzésére itt nem kerülhet sor.

Pillanatkép a Központi Könyvtár kölcsönzési statisztikájáról

(2015. január 1. – 2017. július 1.)

A Központi Könyvtár esetében a keresés egy több mint 39 ezer művet tartalmazó excel táblát eredményezett. A mérőpontokat a kölcsönzések

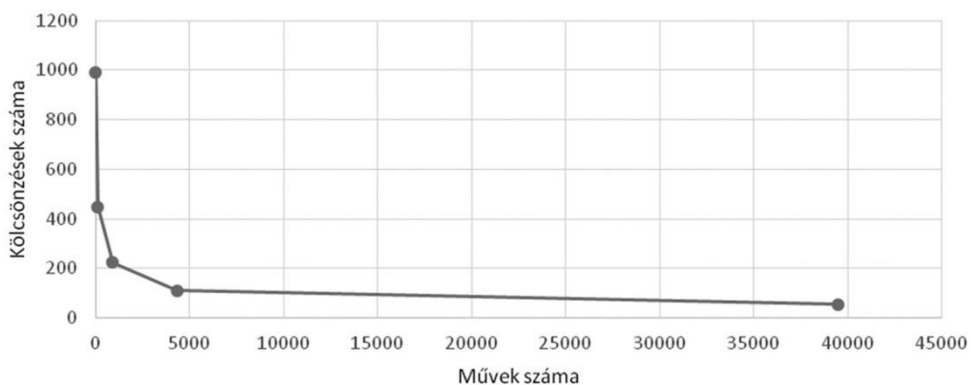
számának hozzávetőleges felezésével állapítottam meg (450–225–112–56–28). (5–6. ábra)

Kategóri a	Kölcsönzések száma	Művek száma
Head 1	450–992	20
Head 2	225–449	122
Head 3	112–224	919

A Long Tail és a könyvtárak. Hogyan kapcsolódhatunk...

Long tail 1	56–111	4323
Long tail 2	20–55	39 472

5.ábra: A Központi Könyvtár kölcsönzései számokban

6. ábra: A Központi Könyvtár kölcsönzései 2015–2017

Az első huszonöt leggyakrabban kölcsönzött könyv a Központi Könyvtárban (992–412 kölcsönzés). (7. ábra)

Szerző	Cím	Kölcsönzések száma
Babbie, Earl R.	A társadalomtudományi kutatás gyakorlata	992
	Pszichológia	717
Smith, Eliot R.	Szociálpszichológia	652
Mérei Ferenc	Gyermeklélektan	620
Cole, Michael	Fejlődéslélektan	590
Yazawa Ai	Nana	576

Csikszentmihályi Mihály	Flow: az áramlat: a tökéletes élmény pszichológiája	567
Andorka Rudolf	Bevezetés a szociológiába	564
Berne, Eric	Emberi játszmák	537
	Általános pszichológia	535
	Európa ezer éve: a középkor	533
Eco, Umberto	Hogyan írjunk szakdolgozatot?	530
Romsics Ignác	Magyarország története a XX. században	528

García Márquez, Gabriel	Száz év magány	524
Foucault, Michel	A szexualitás története	504
Aronson, Elliot	A társas lény	498
Murakami Haruki	1Q84 : ezerkülöncszáznyolcvannégyszáz	459
Szabó Magda	Az ajtó	457
Orwell, George	1984	448
Forgas, Joseph P.	A társas érintkezés pszichológiája	431
Ottlik Géza	Iskola a határon	428
Gyáni Gábor	Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig	425
Mann, Thomas	A varázshegy	418

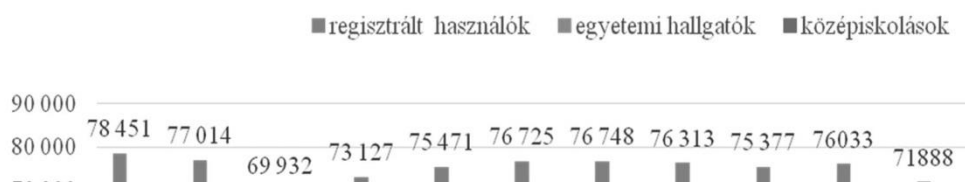
Carver, Charles S.	Személyiségpszichológia	409
--------------------	-------------------------	-----

7. ábra: A leggyakrabban kölcsönzött könyvek a Központi Könyvtárban

Hasonlóan a hálózati statisztikánál elmondottakhoz, a sorrend a Központi Könyvtár esetében sem jelent rangsort. Az első huszonöt könyv listája ebben az esetben is csak általános megjegyzéseket indukálhat. A hálózati könyvtárakhoz mérten kisebb a kölcsönzések száma, de ez egyértelműen visszavezethető arra, hogy itt egyetlen gyűjtemény, míg a hálózati könyvtárak esetében 48 könyvtár összesített kölcsönzési száma szerepel.

Míg a hálózati könyvtárakban a gyerekkönyvek magas aránya tűnt fel, a Központi Könyvtárban hasonlóan kiemelkedő a szakkönyvek aránya az első huszonöt legkölcsönzöttebb könyv között. Ez egyértelműen a szakkönyvtári funkciónak köszönhető: a könyvtár gyarapítási politikája a szakkönyvek nagyobb példányszámú beszerzésére irányul, a magasabb példányszám pedig egyértelműen növeli az egyes művek kölcsönzöttségét. Persze ez visszafelé is igaz, hiszen az érdeklődés miatt kerül sor a példányszám emelésére. A legkölcsönzöttebb *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* című mű 55 példányban, a *Szociálpszichológia* 42, Andorka Rudolf *Bevezetés a szociológiába* című könyve pedig 51 példányban található meg a könyvtár állományában.

A szakkönyvek a könyvtár gyűjtőkörének megfelelően kizárólag társadalomtudományi területeket fednek le, ezen belül a pszichológia, a társadalom- és történeti tudományok dominálnak. Nem elhanyagolható a kölcsönzöttség nagyságrendje szempontjából az egyetemi kötelező olvasmányok magas aránya: a Központi Könyvtár látogatóinak mintegy negyven százaléka egyetemi hallgató, ez az arány – mint az alábbi diagramon látható – folyamatos emelkedést mutat, és ez természetesen döntően befolyásolja a könyvtár szerzeményezési politikáját. (8. ábra)

8. ábra: Egyetemi hallgatók és középiskolások aránya a Központi Könyvtárban

A listában megjelenik a szépirodalom, amit Marquez, Szabó Magda, Ottlik Géza, Thomas Mann és Murakami Haruki japán író regénytrilógiája képvisel.

A történettudományt Romsics Ignác *Magyarország története a XX. században* (528 kölcsönzés) és Gyáni Gábor *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* (425) reprezentálja.

A hálózati könyvtárak listájában a bestseller kategóriát Frei Tamás könyve képviselte, a Központi Könyvtárban egy tinédzsereknek szóló képregény-sorozatot sorolhatunk ebbe a kategóriába: Yazawa Ai *Nana* című mangáját, ami 44 példányban található meg az állományban.

Ami a táblázatból kimaradt

Az első huszonöt után a kölcsönöztségben természetesen folytatódik a társadalomtudományi dominancia, de újabb tudományterületek jelennek meg: pl. a filozófia, a kommunikációelmélet, a nyelvtudomány.

A hálózati könyvtárakhoz hasonlóan a kortárs magyar irodalom kölcsönöztsége itt is magas: Dragomán György *Fehér királya* a sorban a 35. helyen 364 kölcsönzéssel áll, míg Kertész Imre *Sorstalansága* 331 kölcsönzéssel a 49. helyet foglalja el.

A szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom kölcsönzése a Központi Könyvtárban kevésbé kiugró, mint a hálózatban. Ennek elsődleges oka a példányok kisebb száma, ami azonban tudatos gyarapítási politika eredménye: míg a kisebb könyvtárakban az érdeklődés elsősorban a szórakozás és a tanulás felé fordul, addig a Központi Könyvtár a szakirodalom minél szélesebb körű beszerzésére koncentrál. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Long Tail alsóbb régióiban a közkönyvtári funkcióiból következő népszerű irodalom kölcsönzése ne lenne meghatározó, csak ezek nem a kölcsönzési statisztika élén találhatók.

Chris Anderson az elektronikus dokumentumokra, illetve az azokat forgalmazó kereskedelemre dolgozta ki üzleti modelljét. Az elmúlt tíz év szakirodalmát áttekintve kijelenthető, hogy – bár egyes részterületeken a könyvtárak alkalmazzák a modellt – a 98%-os szabály elsősorban az elektronikus dokumentumok területén érvényes. Ha azonban a Long Tailt nem csak erre a jelenségre (98%-os szabály) szűkítjük, a hatványfüggvény-eloszlás a könyvtári szakma számos területén hasznosítható.

Ilyen példának tekinthető a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáinak vizsgálata is. A hálózati könyvtárak és a Központi Könyvtár

kölcsönzéseiről készült pillanatkép adatokkal bizonyítja a szakkönyvtári és közkönyvtári funkcióból adódó különbségeket.

A 2004 óta eltelt időszak bebizonyította, hogy a Long Tail mint üzleti modell kiteljesedését a könyvtárak számára a teljes körű digitalizálás jelenti. Erre azonban sokat kell még várni.

Jegyzetek és irodalom

1. ANDERSON, Chris: The Long Tail. Forrás:
<https://www.wired.com/2004/10/tail> [2018. január 18.]. Az eredeti cikk kibővített változata könyv formában is megjelent, ennek magyar nyelvű fordítása: ANDERSON, Chris: Hosszú farok. A végtelen választék átírja az üzlet szabályait. Budapest, HVG, 2007. 266 p.
2. VAN BORM, Julien: The Long Tail, Copyright and Libraries. = Liber Quarterly, 19. vol. 2. no. 2009. 123. p.
3. DIPPOLD Péter: Merre tovább, katalógus? = Könyvtári Figyelő, 16. (52.) évf. 4. sz. 2006. 521–
527. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/dippold.html> [2018. január 18.]
4. Bevezetés a tudományfilozófiába. Gulyás László, Kampis György, Kutrovátz Gábor, Ropolyi
László, Soós Sándor, Szegedi Péter (2013) Eötvös Loránd Tudományegyetem. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20110073_bevezetes_tudomanyfilozofiaba/ch04s02.html [2018. január 18.]
5. niche: szűk piaccal rendelkező termék.
6. DIPPOLD Péter i.m. 522. p. Forrás:
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/dippold.html> [2018. január 18.]
7. DEMPSEY, Lorcan: Libraries and the long tail. Some thoughts about libraries in a Network Age. = D-Lib Magazine, 12. vol. 4. no. 2006. Forrás: <http://www.dlib.org/dlib/april06/dempsey/04dempsey.html>

[2018. február 10.]; <https://doi.org/10.1045%2Fapril2006-Dempsey>
[2018. július 27.]

8. Legújabb magyar kiadása: BARABÁSI Albert László: Behálózva. A hálózatok új tudománya: hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és ez mit jelent a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben. Budapest, Libri, 2016. 320 p.
9. OLIPHANT, Tamil – SHIRI, Ali: The long tail of search and topical queries in public libraries. = *Library Review*, 66. vol. 6/7. no. 2017. 430–441. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108%2F1r-11-2016-0097> [2018. július 27.]
10. SEIFERT, Christin – GRANITZER, Michael: EEXCESS: Personalisierter Zugriff auf Long-Tail-Inhalte – neue Methoden zur Verbreitung wissenschaftlich-kulturellen Wissens. – *Information. = Wissenschaft und Praxis*, 66. vol. 2/3. no. 2015. 103–110. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515%2Fiwp-2015-0022> [2018. július 27.]
11. SCHÖPFEL, Joachim – LEDUC, Claire: Big deal and long tail: e-journal usage and subscriptions. = *Library Review*, 61. vol. 7. no. 2012. 497–510. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108 %2F00242531211288245>. [2018. július 27.]
12. STARR, Susan – WILLIAMS, J.: The long tail: a usage analysis of pre-1993 print biomedical journal literature. = *Journal of the Medical Library Association*, 96. vol. 1. no. 2008. 20–27. p. Forrás: <https://doi.org/10.3163%2F1536-5050.96.1.20> [2018. július 27.]
13. BRUNVAND, Amy: Missing Information and the Long Tail. How distributed collection development assures the continued relevance of libraries. = *Against the Grain*, 18. vol. 4. no. 2006. 34–36. p.
14. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata.
Forrás: http://www.fszek.hu/rolunk/szervezet/szervezeti_es_mukodesi_szabalyzat/?article_hid=34443
[2018. január 18.]

15. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2016. évi statisztikája. Forrás:
http://www.fszek.hu/rolunk/szervezet/statisztika/?article_hid=36170
[2018. január 18.]
16. Statisztikai tükör 2015/80. Könyvkiadás, 2014. KSH. Forrás:
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kkiadas/kkiadas14.pdf>
[2018. január 18.]

Könyvtári innovációs lehetőségek a fejlesztés szolgálatában

Korunk könyvtári fejlesztései kettős innovációt igényelnek: a technológiai lehetőségek és a korszerű könyvtári szemlélet adekvát interpretálását. Tartalomszolgáltatás-kutató műhelyünkben több olyan, szemléletében innovatív projektről számolhatunk be, amelyek technológiai rálátást és kreatív jártasságot biztosítanak az intézményünkben tanuló szakember jelölteknek. A könyvtárak Facebook-jelenlétével kapcsolatos kutatásunk bizonyította, hogy a legsikeresebb bejegyzések térrel, idővel kapcsolatos, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információegyüttesek. Az identitás közös nevezőjére alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában lehet leghatékonyabban példát mutatni megosztott történettel, hozzáadott tudományos háttérinformációkkal, linkekkel kedvet teremteni az elmélyülésre, hasonló gyűjteménytételek önálló föl kutatására. Ezért áll műhelyünk érdeklődésének középpontjában olyan részgyűjtemények, dokumentumegyüttesek webes kidolgozása, melyek hely- és kortörténeti kontextusa sikeresen felmutatható az oktatás keretei között, egy-egy félév hallgatókra elosztott munkájával.

A könyvtár tartalomszolgáltatási lehetőségeit kutató műhelyünk érdeklődésének fókuszába az ezredforduló óta a közösségi média került. A korábbi honlap-centrikus intézményi jelenlétben hinni hiábavaló, vagy legalábbis illuzórikus, ha a felhasználók tájékozódási szokásai – a technológia változásának függvényeként – a közös felületek felé mutatnak. A közösségi hálózatokban megosztott tartalmak témáiban, és a kapcsolódó aktivitások

– kommentekben és lájkokban tetten érhető – jeleiben két, markánsan eltérő magatartás-forma tükröződik, melyekre a könyvtári tartalomfejlesztés hatékonyan reflektálhat.

A biztonságos közös nevező bővítése

Az egyik meghatározó attitűd a saját, óvott értékek rendezési igénye, kontrollja, a közösségi médiában bármely szinten és tudással, a közreadás és befogadás bármely összetételében jellemző biztonsági játék. A mai tizenévesek távolságtartása, elfordulása a Facebooktól éppen a gyors, radikális megoldás választásaként – a türelmetlenség jeleként – magyarázható az uralható kapcsolatrendszer igényével: ne szóljon és lásson bele kommunikációjába rokon, ismerősként őt kiskorában bejelölt szülő. A fiatalok nem

kívánnak maradandó portfóliót építeni élményeikből, eszük ágában sincs más korosztályok számára nyomokat hagyni, önfelszámoló üzenetekkel kommunikálnak inkább a *Snapchat* szolgáltatásban. Minél bonyolultabb a szolgáltatásrendszer – gyermeknek, kamasznak, a számítástechnikával idős korban ismerkedőnek – annál nehezebb átlátni a privátszféra védelmét többé-kevésbé biztosító beállítások lehetőségeit, s a közösségi hálón legotthonosabban mozgó huszonévesek életében változnak a legdinamikusabban az életkörülmények. Az ő életükben is jöhetnek tehát olyan időszakok, amikor rutinból, kevésbé odafigyelve posztolnak vagy kattintanak linkekre, akár vírust terjesztő üzeneteket szabadítva ismerőseikre.

Ahogy a közösségi média tartalmának hitelessége megkérdőjeleződik, a megosztási aktivitás mozgatórugói között egyre hangsúlyosabbá válik a személyes hitel fenntartása is. Az identitáslopás fenyegető lehetősége vagy az online zaklatás gyakran tragikus esetei csak szélsőséges példák arra, mennyire könnyű lerombolni, s milyen nehéz megőrizni a magunkról fölépített virtuális képet, milyen nehéz azt újra érvényesíteni munkahelyben, életközegben vagy párkapcsolatban bekövetkező változások esetén.

A nehezen átlátható, sok tényezőtől függő rendszerekben a felhasználók alapélménye ezért az óvatosság, néhány alapszabály esetenként túlzott, görcsös betartása. Sokan kizárólag olvasásra, vagy csak lájkolásra, netán kommentelésre használják a Facebookot, saját képet sem töltenek fel. Tartalmak bevitele nélkül, valójában „nem rendeltetésszerűen” használják a rendszert, sőt, ha úgy vesszük: bántóan „kukucskálnak” csak, mások életét lesve, sajátjukról hallgatva. E magatartás egyre népszerűbb, hiszen passzív nézőként a profiljukhoz hozzáférők körének szabályozásával alig kell foglalkozniuk.

Az identitás védelme legalább ilyen meghatározó az aktív megosztók magatartásában is, hiszen a közösségi médiában komoly szerkesztő, publikáló munkát végzők akarva-akaratlanul, *saját felelős kiadóikká* válnak. Az erőfeszítés értelme, a profit, amiért e munkát elvégzik, saját identitásuk formálása, megőrzése, fenntartása. A megosztások, az ízlést vagy állásfoglalást tükröző kedvelések és kommentek sorával önmagunkból írjuk a Facebook, Instagram stb. tartalmát, annak – legalábbis – ismeretségi hálónk számára olvasható részét. Folyamatosan döntési helyzetben vagyunk: mit és kinek tegyünk láthatóvá személyiségünk vonásaiból, életünk fejezeteiből.

A veszélyek mérlegelése és az identitás épségét óvó megfontolások a megosztott tartalmak összetételében, gyakoriságában tükröződnek. A mindenkire jellemző témák senkit se zavarnak, a rétegérdeklődésre számot tartó megosztások réteghatároló hatásúak. Ha képzeletben statisztikát készítünk egyéni Facebook-élményünkről, bizvást igazolva látjuk, hogy többé-kevésbé biztonsággal megoszthatóak az „itt jártam, ezt láttam, ezt ettem” típusú tartalmak, a „szelfik” és „gasztrofotók”, hiszen mindenki jár *itt vagy ott*, a digitális fotózás mobiltelefonos korszakában pedig végletesen elfogadottá vált önmagunk és élményeink lépten-nyomon megörökítése. Ugyanígy közös nevező a *mémek* továbbosztása, a részvétel a komikum hullámhosszán kialakult közös szórakozásban.

Csoportképző, elhatároló hatása miatt már kompromisszumokkal, de a többség számára még „bevállalhatóak” a nagyobb közösségekhez kapcsoló elköteleződések, a rajongott zenészek, réteggkulturák, hobbi, életmód, netán politikai hovatartozás vállalásai. A magabiztosabb felhasználókat nem rettentí el a veszély, hogy néhány ismerős esetleg elfordul tőle, vagy ellenérzéseit fejezi ki – a különbözőség tolerálása e tekintetben változó lehet.

Sokkal kockázatosabb azonban a mélyebb ismeretek, a szaktudás, a szűk rétegérdeklődés megosztása. Ha nem vagyunk a téma ismert szakértői, ám vannak ismerőseink között e területeken jártasak, nyilvánosan kiderülhet relatív tájékozatlanságunk, lelepleződhetnek bizonytalan forrásaink. Olyan ismerősöktől, akiket a téma nem érdekel, elválaszthat lelkesedésünk, számukra érdektelen megosztásaink sorozata.

A műveltség és elmélyült érdeklődés szükségszerűen szűrő. Önképző körök, klubok, internetes fórumok épülhetnek köré, de közösségi hálóból nincs alternatíva, ott ugyanazért jelent kockázatot föl vállalása, amiért a kiberzaklatás. Nincs más rétegzettség, csak a közeli és kevésbé közeli ismerősök egyaránt vegyes érdeklődésű skálája. Ha a közösségi hálón ismerősökkel is szívesen megosztott tartalmak tudományos „mélység-igényét” végig követjük, akkor a saját fotóktól, a szöveges közlésektől és a blogokból, weblapokról megosztott cikkek, hírek tömegén keresztül szinte csak egyetlen, bár tágran értelmezhető témában, a kor- és helytörténet vonatkozásában juthatunk el a könyvtári tudáskincs mélységéig, hiteléig.

A közösen megélt idő előzményei és a *közösen ismert tér* múltja mindenkit érdekel. A web hálózatos információhalmaza mögül máig hiányzó kronológiai rétegzettség valamilyen szinten mindenkiben hiányérzetet kelt, s a térképes, navigációs alkalmazások sikere is látványosan bizonyította, hogy a „kibertér” absztrakt térélménye önmagában kevésbé bizonyult vonzóknak.

A szkennelés, digitális fényképezés és a sáv szélesség növekedés amatőr helytörténészek tömegét hozta a közösségi hálóra. E természetes igényként és *retro mániaként* is joggal azonosítható jelenség háttérben látnunk kell, hogy fedésbe kerül a közösségi weben önmagát képviselő író-olvasó *biztonságérzete* – és a tudás forrásához közvetlenül hozzáférő könyvtár *küldetése*. A kockázatmentes megoszthatóság feltételeit teljesítik a hiteles információegyüttesek, tényként, biztos építőelemként használva, a könyvtárak, történeti fotógyűjtemények tételei kimeríthetetlen forrásaivá válnak visszapillantó múlt-idézések közös rácsodálkozást kiváltó megosztásainak.

De a könyvtári szereplehetőség nem pusztán a gyűjtemény elemeinek felkínálásában áll. Jelentheti a kutathatóság, a tudományos összefüggésrendszer népszerűsítését is. Az identitás közös pontjainak biztonságára alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában a legkönnyebb olyan megosztásokkal példát mutatni, amelyek kedvet teremtenek az elmélyülésre, továbbkutatásra, hasonló gyűjteménytételek önálló megtalálására.

Két ízben is lefolytatott² közösségi média kutatásunk során a legnépszerűbb, legsikeresebb bejegyzések szinte kivétel nélkül térrel, idővel

kapcsolatos, továbbgondolható, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információegyüttesek voltak. Jó példa a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Budapest Gyűjteményének poszt-sorozata, amelyben képarchívum-tételeik megosztását mutatták be, inspiráló elhivatottsággal és csapatmunkával. A gyűjtemény vezetője, *Sándor Tibor* így emlékezett3 vállalkozásukra: „munkatársainkat elragadta a hév: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is.”

A közösség aktivitása napjainkban többek között a lokálisan, személyes kötődések mentén értékes ismeretek felhalmozása felé mutat. A több országban népszerű *Topotékák*4 a kisebb régiók, városrészek lakóinak örömmel megosztott fotóiból, a múltat saját kötődéseikben feltáró emlékezésekből gyarapodnak, s válnak a helytörténet élő forrásává.

Egyetemi műhelyünk már a kétezres évek közepétől foglalkozik5 helytörténeti részgyűjtemények hálózati közreadási lehetőségeivel, modellkísérleteink legnépszerűbb megvalósult példái régi budapesti fotók közreadására épülnek.

Kalota Béla antikvárius, amatőr fotós csaknem ezer tételes képanyagára épült első hely- és kortörténeti projektünk, amely különösen népszerű volt hallgatóink körében. Az *iTTiVoTT Budapest*6 enciklopédikus módszerességgel rendszerezi több száz budapesti vendéglátóipari egység portálfotóit a rendszerváltás utáni évtizedből, a város valamennyi kerületéből. A projekt megvalósítása során a kocsmatérkép-jellegű kezdeményezéseket megelőzve, elsők között alkalmaztuk a helyszínek térképre helyezésének, linkelésének és beágyazásának lehetőségét. A „retro képpárok divatjának” elterjedése előtt kezdtük el az „ilyen volt – ilyen lett” párhuzamok vizuális megjelenítését is, hiszen a projekt folytathatóságát és érdekességét kezdettől fogva az adja, hogy a gyűjtemény helyszíneit pár évente felkeressük, s megörökítjük az üzlethelyiségek változását, funkcióváltását, fejlődését vagy lepusztulását.

Várostörténeti szempontból is tanulságos követni a Kalota Béla által megörökített helyszínek metamorfózisát pl. presszóból kínai üzletté, abból nemzeti dohányboltta, s a helyszíneket személyesen ismerők számára emlékezetes idővonalat húznak a hallgatók által elkészített bejegyzések, helyszínleírások.

Az iTTiVoTT projekt volt az első a műhelymunkáink közül, melyet a statikus gyűjteményi weboldalak mellett 2009-től a Facebook felületére is bevezettünk, és a létrehozott csoporthoz máig csatlakoznak érdeklődők. Sikerként könyvelhetjük el azt is, hogy a képgyűjtemény legrégebbi, Kalota Béla által készített rétege a Budapest múltjával foglalkozó csoportok, honlapok kedvelt képforrásává vált.

Egyetemi projektjeinek sorában talán a legnagyobb, bár legkevésbé meglepő közönségsikert *Neon Budapest* gyűjteményünk⁷ hozta. A budapesti neonfények látványos mementói az elmúlt korszakoknak. Megmaradásuk, óvásuk sokak szívügye volt a rendszerváltás után. A projekt során egy pár évvel korábbi fotógyűjtemény tételeit, helyszíneit fotóztuk újra, létrehozva az időben érzékelhető változások lenyomatait, hiszen a törékeny városdíszek közül sok eltűnt, megrongálódott pár év leforgása alatt is. A szöveges helyszínrajzokkal és térképes ábrázolásokkal kiegészített tételeket több szempont alapján

– így a hirdetés tartalma és a tevékenység aktualitása, a tipográfia, az elhelyezés és a felirat állaga, állapota szerint – szűrhetővé, rendezhetővé tettük.

A projekt újdonságát a közreadás komplexitása, a háttéranyag sokfélesége és a bevont szakemberek, szakterületek gazdagsága adta. A korábbi neonmentő vállalkozásoktól a várostörténeti és technológiatörténeti visszatekintésig, a nemzetközi és vidéki körképtől a művészeti és iparművészeti felhasználásig, a múzeumok nemzetközi áttekintésétől a neon hazai – még létező, kisipari – gyártásáig számos kapcsolódási pontot kínáltunk ahhoz, hogy a látogatók érdeklődését felkeltsük. A projektbemutatón e kapcsolódó területek több képviselője közreműködött, s a honlapra felfigyelt a média.

A beszámoló cikkek és munkánkra hivatkozó publikációk száma folyamatosan gyarapodik, s rendszeresen kapunk visszajelzéseket, a gyűjteményből hiányzó neonfényeket figyelmünkbe ajánló leveleket.

Igény a kontrollált kalandra

A közösségi hálón megosztott tartalmakból és aktivitásokból kirajzolódik a virtuális biztonságra törekvés ellenpontja is, a *kontrollált hazardírozás* igénye. A közös identitást szolgáló, időben -térben emlékezetes élményekre nem csak visszaemlékezni, de azokat sajátunkként megélni is szeretnénk a jelenben, hogy később saját múltunk felidézhető részévé váljanak. Kínálhat e élményt, egyszeri, jelenben átélt kalandot a könyvtár, melynek elsődleges funkciója a felhalmozott múlt elérhetővé tétele? A verseny nagy, a vetélytársak előnyben vannak, ám a digitalizált tartalmak szervezhetősége és dinamikus felhasználási lehetőségei új lehetőséget kínálnak a könyvtárak, memóriaintézmények számára is, ha elfogadják saját feladatként a létrehozott digitális táruk és az olvasók közötti közvetítést.

Alkattól függ, ki hogyan gondoskodik adrenalin szintje megemeléséről: a horrorfilm-nézéstől a túrázásig, a vadvízi evezéstől a siklóernyőzésig. De a szabadidős tevékenységekről árulkodó közösségi médiatartalmak alapján érzékelhető, hogy az óvott, védett identitás ellenpontja a *kihívások vállalása*. A kontrollált körülmények között, szolgáltatásként igénybe vett izgalom, a *szabadulósobák*, rejtélymegoldások és nyomozójátékok népszerűsége megfeleltethető a leterhelt menedzseréletmódból kiszakító extrém-sportoknak, a munkaközösséget felrázó csapatépítő tréningeknek is. Az irányítottság és a játékos feladatokban boldogulás többségünknek meghatározó, jó emléke. Amikor az előkészített, váratlan izgalom kulturális és tudományos tartalommal párosítható, a résztvevők sajátjukként élik meg a tanulás folyamatát, s az így szerzett tapasztalatokat leghitelesebb, legmegbízhatóbb ismereteik között raktározzák el. Tudják ezt a pedagógusok, de tudja ma már sok, a közösségi médiában aktív, közismert vállalkozás (pl. *Hosszúlépés, járunk8*), amely közösségi, személyesen átélhető kalandként kínál különleges, vagy kevesek által ismert helytörténeti programokat, sétákat, kirándulásokat. A siker kulcsa itt is az izgalom, a megismételhetetlen, egyszeri élmény ígérete.

Mind a valós, mind a virtuális gyűjtemények igyekeznek tanulni a korunkra jellemző szabadidős tevékenységek példáiból. A „gamification” igénye, a játékelmény beemelése múzeumi tárlatrendezéstől a webes felületek tervezéséig számos formában aktuális téma új projektek

tervezésekor. Évek óta ismertek a tartalomszolgáltatás és tájékoztatás megújításával kapcsolatos hazai kutatóműhelyek⁹, a *Hajnali háztetők* helyszínének bejárhatóságát biztosító applikációtól¹⁰ a népszerű Fortepan fotógyűjtemény

– egyszer talán megvalósuló¹¹ – helyszínyomozós, újra fotózós kiterjesztéséig.

A kísérleti projektek és ötletek gyakran megelőzik korukat vagy befektető hiányában tervek maradnak. De, ahogy a digitális technológiák, algoritmizálható folyamatok alkalmazási lehetőségei megjelennek az egyes tudományterületeken, a rendszerezett ismeretek értékéről újabb és újabb izgalmas példákat mutathatunk föl. A digitális bölcsészet (házánkban) friss tudományága kipróbált, kompatibilis eszközöket ad a kulturális örökség adatainak korszerű feldolgozásához és megjelenítéséhez, akár vizualizálásához. Térképen vagy infografikán ábrázolva vonzóbbá és befogadhatóbbá tehetők a korábban csak hosszú tanulmányokban kifejtendő összefüggések, pl. régmúlt korok kapcsolati hálói. Nyelvstatisztikai minták kiértékelése nem csak a számítógépes nyelvészet kutatásaiban alkalmazható, de *digitális helyszínelésként* akár egy elhunyt költő régi fájljaiban kutatva, életművének rekonstruálásában is. A tudomány élményszerű, rejtvényeket megfejtő arcát megmutatva, a tudományos tartalomszolgáltatás is több eséllyel versenghet a figyelemért, a kutatási vágy felkeltéséért.

Az izgalmas élményeket, a személyes kötődési lehetőséget és a szabad kutathatóságot a tartalomszolgáltatás alapötlete is biztosíthatja. A Budapest Gyűjteménnyel közös *Hullámfürdő* projektben mi is a közös nyomozás lehetőségét, motiválásának módjait kutatjuk: a rövidesen közzétett több mint félezer fényképen a 70 évvel ezelőtti Gellért-fürdő vendégei, a kor elitjének képviselői láthatóak, a paparazzi-fotósok korszakát megelőző, szokatlanul intim beállításokban. A képeket az akkori fürdömester, *Pusztai Sándor* saját öröme, olykor a modelleknek szánt ajándékként készítette. Bevontunk szakértő történészeket, de velük is csak a személyek 10%-át tudtuk beazonosítani, jobbra azokat a színészeket, politikusokat, akiket egy korábbi válogatott kiállításra (*Miniszterek gatyában*, 2012¹²) már kiválasztottak. A Budapest Gyűjteménnyel közösen kialakított koncepció szerint megpróbálunk megtenni mindent annak érdekében, hogy a gyűjtemény közösségi átvizsgálása, a nagy- és dédszülők azonosításának esélye a lehető legnagyobb legyen. A közösségi média terjesztéshez megosztható ízelítőként kollázsokat készítünk, melyek egy-egy közös

motívum mentén válogatnak a bőséges képanyagból, felkeltve a figyelmet az érdekes részletekre. A gyűjtemény tételeit a lehetséges szempontok szerint szűrhetővé tesszük, s háttéranyagokat szerkesztünk a korabeli fürdőeletről, fürdőruhadivatról, a korszak eseményeiről. A *Hullámfürdővel* kapcsolatos visszajelzéseket űrlapon és saját Facebook-oldalon gyűjtjük majd, így elemezni, mérni tudjuk a projekt sikerességét.

Az ELTE egyetemi könyvtárosképzésében olyan kísérleti projektek során fejlesztjük hallgatóink digitális, informatikai kompetenciáit, amelyek reflektálnak a hálózati közegben visszavonhatatlanul megváltozott olvasási, tájékozódási szokásokra. Együttműködő partnereink segítségével élő, izgalmas tartalmakat fejlesztünk, s az egyetemünkön Intézetünk támogatásával létesülő Digitális Bölcsészet Központ13 működésétől is további fejlődést remélünk. Projektjeink tanulságai alapján a könyvtárosság és a könyvtártudomány hálózati tájékoztató aktivitásának új területe, vagy a meglévő új vetülete rajzolódhat ki. Fontosnak érezzük jelezni, hogy a digitalizálással nem ér, nem érhet véget a könyvtár felelőssége a rá bízott tartalmak közvetítésében. Szükséges a kreatív, közvetítő magatartás és az ezt lehetővé tevő kompetenciák fejlesztése. Lehet, hogy e kompetenciák a médiatudomány területével átfedésben vannak, ám interdiszciplináris tudományterületünket ismerve, ez a kapcsolódás korántsem váratlan, vagy idegen számunkra, s adekvát módon illeszkedik a könyvtár jövőképét felvázoló elméletekbe is.

Jegyzetek és irodalom

1. FODOR János: Könyvtári szereplehetőségek a közösségi médiában. = Könyvtári Figyelő, 61.

évf. 4. sz. 2015. 481–485. p.

2. FODOR János: Megosztás vagy szerkesztés? A könyvtár változó szerepe a közösségi médiában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 1. sz. 2017. 24–36. p.

- 3.SÁNDOR Tibor: Helyismeret változó felhasználói környezetben. A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései. = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2. sz. 2015. 157–167. p.
4. A Topotékákról a Wikipédián: Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Topot%C3%A9ka>
[2017. november 27.]
- 5.FODOR János: Kollaboratív tartalomfejlesztési projektek az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 11–12. sz. 2015. 429–441. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/viewFile/607/575> [2018. július 27.]
- 6.iTTiVoTT Budapest [honlap] Forrás: <http://inaplo.hu/ittivott> [2017. november 27.]
- 7.Neon Budapest [honlap] Forrás: <http://inaplo.hu/neon/> [2017. november 27.]
- 8.Hosszúlépés, járunk? [honlap] Forrás: <https://hosszulepes.org/hu> [2017. november 27.]
- 9.MOME TechLab [honlap] Forrás: <http://create.mome.hu/> [2017. november 27.]
- 10.Interaktív irodalmi séta Ottlik Géza Hajnali háztetők című regényének városi kalandtúra jellegű élmény formájában való feldolgozásával a Petőfi Irodalmi Múzeummal és az MTA SZTAKI-val együttműködésben. Forrás: techlab.mome.hu/hajnalihaasztetok [2017. november 27.]
11. „Nem érzem idealizmusnak, szerintem ez a normális” – Tamási Miklós, Fortepan. = artportal.hu 2017-07-17. Forrás: <https://artportal.hu/magazin/nem-erzem-idealizmusnak-szerintem-ez-normalis-tamasi-miklos-fortepan> [2017. november 27.]

12.Miniszterek gatyában – Pusztai Sándor úszómester képei 1930–1939. =
Mai Manó Ház, 2012. 05. 13. Forrás:
http://maimanohaz.blog.hu/2012/05/13/miniszterek_gatyaban

[2017. november 27.]

13.ELTE.DH – Digitális Bölcsészet Központ – Eötvös Loránd
Tudományegyetem [honlap] Forrás: <http://elte-dh.hu/hu> [2017.
november 27.]

NÉMETH KATALIN:
TÖBBNYELVŰ KERESÉSI LEHETŐSÉGEK AZ ONLINE
KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOKBAN

Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek megkönnyítik ezen dokumentumok feldolgozását és visszakeresését, így az ELTE Egyetemi Könyvtár multiszkript rekordjai, melyek elsősorban a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait teszik elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. A legelterjedtebb hazai gyakorlat azonban a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. A tanulmány a Hazai György Könyvtár köteteinek katalogizálása során felmerült kérdéseket, az idegen nyelvű dokumentumok feltárásának és megjelenítésének lehetőségeit vizsgálja, különös tekintettel a felhasználói igényekre.

A 2016-ban elhunyt turkológus, orientalista, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, *Hazai György* (1932–2016) lánya, *Hazai Kinga* azzal a kéréssel kereste meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézetét, hogy segítsenek apja egyedülálló gyűjteményének rendezésében és feltárásában. A munka 2017 januárjában kezdődött meg informatikus könyvtáros, valamint turkológus hallgatókkal. A 280 doboznyi dokumentum átválogatása után, melynek eredményeként a duplumokat az edinburgh-i St. Andrews Egyetem és az Azerbajdzsáni Akadémia Központi Könyvtára kapta meg, ugyanezen év márciustól a katalogizálás is elindulhatott a Monguz Kft. által fejlesztett Qulto integrált könyvtári rendszer segítségével.¹ A Hazai György Könyvtár végül 2017. május 25-én nyílt meg Budapesten a Közraktár utcában.²

Nyelvi sokféleség

A Hazai Könyvtár állománya nyelvileg rendkívül heterogén, ami a feldolgozást és a visszakereshetővé tételt is nehezíti. Mivel számos

magyarországi könyvtár rendelkezik jelentős idegen nyelvű gyűjteménnyel, melyek között különböző írásrendszerű dokumentumok is megtalálhatók, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes könyvtárak hogyan

Németh Katalin

képesek ezeket az idegen nyelvű anyagokat a felhasználók számára a leghatékonyabb módon elérhetővé tenni és szolgáltatni. A több mint tízezer kötetes Hazai György Könyvtár katalógusában 2018 januárjában 8300 rekord szerepelt, melyek például cirill karakterekkel is kereshetők. Az 1. táblázatban látható, hogy a könyvtárban, mint turkológiai szakgyűjteményben a török nyelvű dokumentumok aránya a legnagyobb, de emellett számos más nyelv is megtalálható, melyek közül néhányat mindössze egy-egy kötet képvisel.

1. táblázat

Idegen nyelvek a Hazai György Könyvtárban

	Nyelv	Dokumentumok száma		Nyelv	Dokumentumok száma
1.	albán	8	11.	kirgíz	37
2.	arab	77	12.	kumük	1
3.	azeri	266	13.	magyar	412
4.	baskír	9	14.	orosz	1305
5.	bolgár	102	15.	örmény	1

6.	csagatáj	5	16.	oszmán	268
7.	csuvas	10	17.	török	3477
8.	grúz	30	18.	türkmén	43
9.	karakalpak	3	19.	ujgur	16
10.	kazah	72	20.	üzbég	122

A török nyelv karakterkészlete hasonló a magyarhoz *Mustafa Kemal Atatürk* 1928-as reformja óta, azonban van néhány mellékjeles mássalhangzó, mint a ç, ğ és az ş, valamint érdekes a kétféle *i* (*İ* és *I*) használata is.³ A veláris *i* például gyakran okoz nehézséget az online keresések alkalmával különösen a karakterérzékeny rendszereknél, bár ezt több integrált rendszer képes már megfelelően kezelni. A török város angol és török neve között írásban épp egyetlen *i* a különbség: Istanbul (angol) és İstanbul (török).

Szinte minden könyvtárban kihívást jelent a cirill betűs kötetek feldolgozása, mivel számos különböző nyelv használja a cirill karaktereket, azonban több eltérés is megfigyelhető az egyes nyelvek karakterkészletei között, amelyek még a XX. században is többször módosultak. Mivel nem mindig van lehetőség arra, hogy a nyelveket és írásrendszereket pontosan ismerő és felismerő könyvtárosok végezzék a feldolgozást, a nyelv azonosítását a dokumentumok megjelenési helye mellett épp az említett eltérések könnyítik meg, miközben arra is figyelni kell, hogy mikor jelent meg az adott kötet, mivel a XX. században az írásrendszerek akár néhány évtizeden belül is változhattak. Noha a cirill karakterek transliterációját szabvány⁴ határozza meg, azonban – bár feltételezhető lenne, hogy a szláv kötetekkel kapcsolatban következetes és egységes leírásokat találunk –

még azokban a könyvtárakban sincs könnyű dolguk a felhasználóknak, ahol tudatosan alkalmazzák és betartják a szabvány előírásait. A magyar olvasók ugyanis megszokták a fonetikus átírást, a transzszkripciót, mely tükröz néhány kiejtési sajátosságot, mint például a mássalhangzók lágyulását⁵, ezért is nélkülözhetetlen az utalók használata.

A 2. táblázat egy konkrét kötet, a *Sait Faik* (1906–1954) török íróról és műveiről szóló könyv néhány bibliográfiai adatának leírását mutatja be online katalógusok példáján keresztül. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára⁷, a német közös katalógus⁸ és az angol szakkönyvtári közös katalógus⁹ következetes az ISO 9 szerinti átírásban a cím esetében, azonban a szerző neve már eltérő formában olvasható. A British Library¹⁰ a címet és a megjelenési adatokat cirill karakterekkel rögzítette, azonban latin karakterekkel is kereshetővé tette. A legteljesebb megoldást a francia egyetemi hálózat¹¹ kínálja, amely a címet, a szerzőt és a megjelenési adatokat is közli cirill, valamint latin karakterekkel egyaránt. Az öt katalógusból mindössze kettő veszi fel a török író, Sait Faik nevét tárgyi melléktételként.

2. táblázat

Orosz nyelvű könyv átírása nemzetközi katalógusokban

	Cím	Szerző	Megjelenés	Egyéb név
MTAK (Magyar Tudományos Akadémia Könyv- tár és Információs Központ)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštein, Natta Avrumovna	Moskva : Nauka, 1971	
British Library	Саид Фаик и его но- веллы..	AIZENSHTEIN, Natal'ya Avraamovna	Москва : Изда- тельство “Наука”, Главная	FAIK, Said.

			редакция восточной лите- ратуры, 1971.	
COPAC (Cопac National, Academic and Specialist Library Catalogue)	Said Faik i ego novelly	Aizenshtein, N. A. — (Natal'ia Avraamov- na) 1923	Moskva : "Nauka" 1971	Sait Faik 1906– 1954
GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštejn, Natal'ja Avraamovna	Moskva : Izd. Nauka, 1971	
SUDOC (Système Universitaire de Documentation)	Саид Фаик и его новеллы - Said Faik i ego novelly	Айзенштейн, Натта Аврумовна - Ajzenštejn, Natta Avrumovna	Москва : "Наука", 1971 – Moskva : "Nauka", 1971	

--	--	--	--	--

A könyvtári katalógusok másik nyelvi kérdése alapvetően a tárgyszavakkal kapcsolatban jelentkezik a felhasználói célcsoportok differenciálásával. Kiknek, milyen anyanyelvű vagy milyen nyelvtudással rendelkező olvasók számára kínálja dokumentumait az adott könyvtár. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol-Amerikanisztikai Intézet Könyvtára¹² az amerikai Kongresszusi Könyvtár angol tárgyszavait használja, azonban számos magyar tárgyszó is található a katalógusukban. Az ELTE Germanisztikai Intézet Könyvtára hasonlóképp magyar és német tárgyszavakkal dolgozik, azonban egyik sem használja folyamatosan a kifejezéseket mindkét nyelven párhuzamosan. Az Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetemen¹³, ahol az oktatás nyelve a legtöbb kurzus esetében is a német, a könyvtári katalógus tárgyszavai között is elsősorban német kifejezéseket találunk, bár néhol angol szavak is előfordulnak, jellemzően a más katalógusból importált rekordok esetében, de mindenképp következetes a könyvtár a tárgyszavak tekintetében. A 3. táblázat az Andrássy Egyetem néhány tárgyszavának nyelvi megjelenését mutatja be.

3. táblázat

Az Andrássy Egyetem tárgyszavainak nyelve

Tárgyszó	magyar	német	angol
gazdaság	1	501	10
jog, jogtudomány	0	766	11
politika	0	900	8
szociológia	0	252	1
történelem	0	3855	9

A Hazai György Könyvtár a Hazai György Orientalisztikai Alapítvány támogatásával valósulhatott meg, melynek kuratóriumi elnöke *Fodor Pál*, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának főigazgatója, a kuratórium tagjai továbbá *Barbara Kellner-Heineke*, a Freie Universität Berlin professzora és *Hóvári János*, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. (MANK) főigazgatója. Az alapítvány mellett számos más szervezet és magánszemély segíti a kezdeményezést, hogy a szakkönyvtár a turkológiával foglalkozó nemcsak hazai, hanem külföldi szakemberek számára is magas szintű szolgáltatásokat nyújthasson. A nemzetközi nyitás egyik alapfeltétele a gyűjtemény és az információk hozzáférhetővé tétele minél több nyelven. Ezt a célt szolgálja, hogy a honlap kezdettől fogva angolul is elérhető, a könyvtári katalógus viszont párhuzamosan három nyelven, magyarul, angolul és törökül is használható. Az integrált könyvtári rendszer, a Qulto online katalógusának felülete magyar, angol, német, román és török nyelvű, a keresés alapértelmezett nyelve az angol. Az egyes authority fájlok angol nyelvűek. Az eredményes keresés egyik feltétele, hogy a személynév mindig ugyanabban az egységes, szabványos alakban kerüljön a katalógusba,¹⁴ de mindez igaz a földrajzi nevekre, valamint a tárgyszavakra is.

A katalógus angol nyelve adta a lehetőséget a Library of Congress tárgyiszó-rend-- szerének- átvételére azért is, mert az online elérhető török katalógusok¹⁵, melyekben a Hazai Könyvtár állományának egy része megtalálható, nem minden esetben rendeltek tárgyszavakat a dokumentumokhoz, és sok esetben a rekordok importálása sem jelentett megoldást az esetleges utómunkálatok, javítások miatt.

A Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) Külkereskedelmi Kar Könyvtárában használt Textlib¹⁶ online katalógus két szempontból is figyelmet érdemel. A keresőmotorokhoz hasonlóan próbálja javítani a felhasználók keresőkifejezéseiben előforduló esetleges helyesírási hibákat. Például, ha *Kotlertől* szeretnénk dokumentumot, de nem emlékszünk a mű címére, vagy épp arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi található meg a szerzőtől a könyvtárban, akkor csak a szerző nevére hagyatkozhatunk, azonban előfordulhat, hogy véletlenül elírjuk a nevet, és a Kotler helyett

Ktolert gépelünk. Ha nem adtuk meg, hogy pontosan hol keressen – esetünkben a szerző nevében – akkor a program ellenőrzi a katalógusban előforduló összes hasonló írásképpel rendelkező kifejezést a címekben, személynevekben stb. Végül kapunk egy listát arról, hogy az „utolér” és „kotler” szavak előfordulnak címekben, míg szerzőként kizárólag a „kotler” szerepel. Ha a „Ktoler” formát a szerzők között keressük, a program javaslatot tesz a „kotler” változatra, amellyel már valóban lesz találatunk. Rendkívül hasznos funkció, hiszen a csonkolás és a helyettesítő karakterek használata nem mindig segít gyorsan releváns találathoz jutni, és jelenleg a könyvtári katalógusok jellemzően karakterérzékenyek.

A másik hasznos funkció, ami a könyvtárosok lelkiismeretes munkáját dicséri a BGE könyvtárában, az egyes dokumentumok adatainak közismert címmel való ellátása. A felhasználók gyakran emlegetnek köteteket egymás között fikatív, saját maguk által kitalált címekkel, melyet később egyre többen használnak, ahogy történt ez a hat kötetes, *Sőtér István* szerkesztésében megjelent *A magyar irodalom története*¹⁷ című kiadvánnyal is, melyet a borító színe miatt évtizedeken keresztül a „Spenót” szóval jellemeztek. A BGE katalógusában például szerepelnek ezek a címváltozatok is, így a felhasználók ezekkel is tudnak keresni. A Hazai György Könyvtárban számos irodalomtörténeti kötet, valamint irodalmi forráskiadás megtalálható, melyek feldolgozása az idegennyelvű dokumentumokkal kapcsolatban felvetett még egy kérdést. Az egységesített cím vagy eredeti cím biztosítja, hogy egy mű különböző nyelvű fordításait egyetlen kereséssel ki tudjuk listáztatni a katalógusban. Ez akkor is működik, ha a cím tárgyi melléktételként szerepel, hiszen így megtalálhatunk minden, a keresett műről szóló elemzést. Probléma akkor van, ha az eredeti cím nem ismert a felhasználó számára vagy nehézséget okoz az eredeti cím helyesírása. Szemléletes példát kínálnak erre a Hazai Könyvtár *Aranyfény szutráról*¹⁸ szóló, valamint a kirgiz eposz, a *Manasz*¹⁹ kötetei.

4. táblázat

Az Aranyfény szutra és Manasz kötetek címváltozatai

Nyelv	Cím	Nyelv	Cím
magyar	Aranyfény-szutra	magyar	Manasz
angol	Golden Light Sutra; Sutra of Golden Light	angol	Epic of Manas
német	Goldglanz Sutra; Sutra vom goldenen Licht	német	Manas-Epos
francia ²⁰	Sûtra de la lumière dorée; Sûtra de la radiance d'or; Sûtra du suprême éclat d'or;	francia	Cycle de Manas; Manas : épopée kirghize
szanszkrit	सुवर्णप्रभासोत्तमसूत्रेन्द्रराज kirgíz(arab)		پي نانا سد سانا ام
szanszkrit 21	Suvarnaprabhasottamasutr a; Suv arṇaprabhāsottamasūtreन्द्र arāja	kirgíz (cirill)	Манас дастаны
szanszkrit (IAST ²²)	Suvarṇaprabhāsottamasūtr endra rājah	török	Manas Destanı

A 4. táblázatban olvasható az Aranyfény szutra cím szanszkrit, valamint az európai nyelvek közül angol – mint a Hazai Könyvtár katalógusának nyelve –, francia és német nyelvű alakja. A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France, BnF) szerzőkről, címeikről és témákról szóló adatbázisában megtaláljuk ezt a címet is négy francia változatban, valamint a számos keleti nyelvű variáns is segíti az olvasót az általa keresett mű megtalálásában. A 4. táblázatban a másik példa a kirgíz nyelvű Manasz

eposz, mely a kirgiz nyelv problematikájára is felhívja a figyelmet, mivel számos átírási rendszert használnak világszerte, melyek több karakter esetében is eltérést mutatnak. Ilyen például az American Library Association (ALA) és a Library of Congress (LC)²³ szabályzata, vagy a földrajzi nevek egységesítésére létrehozott névtér, a United States Board on Geographic Names (BGN) és a Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use (PCGN)²⁴ előírásai, vagy a korábban már említett ISO 9. A magyarországi gyakorlat az ISO szerinti átírást követi, de továbbra is hangsúlyozzuk, hogy a felhasználót is tájékoztatni és segíteni kell, hogy ismerje a leghatékonyabb keresési stratégiákat. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár amellet, hogy számos utalóval biztosítja az egyes authority fájlok elérését, az online katalógus nyitólapján segédlet²⁵ is található a cirill és görög nyelvű dokumentumok kereséséhez.

Megoldási lehetőségek

Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek között az egyik megoldást az ALEPH multiszkript rekordjai kínálják, melyeket például az ELTE Egyetemi Könyvtár is használt, amikor a Távolségi Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait tette elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. Az UNICODE alapú rendszerben a tartalom és az interfész megjelenítésére is több mint húsz nyelven van lehetőség.²⁶ Az ALEPH online katalógusának kezdőlapján²⁷ lehetőség van az eltérő írásrendszerek használatához speciális karaktereket választani, azonban ehhez szükség van az eszközünkre telepített megfelelő fontkészletekre is a helyes megjelenítéshez. A Qulto integrált könyvtári rendszer például szintén lehetővé tesz rekordfordításokat, ami akkor működik hatékonyan, ha megfelelő a rekord minden adata, és pontos szabályok szerint történik az egyes adatelemek adott nyelvre fordítása.

A legelterjedtebb hazai gyakorlat jelenleg a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat

mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. Az utalókra mindenképp szükség van a katalógusokban minél több adattípus esetében, így például a címekkel kapcsolatban is. Hosszabb távon azonban megoldást jelenthet a könyvtári katalógusok összekapcsolása a web egyéb keresőmotorjaival, valamint adatbázisaival, a szemantikus web és a linked data (kapcsolt adat) technológiák, amelyek elősegíthetik az eltérő írásrendszerű dokumentumok hatékonyabb keresését is.

Jegyzetek

1. Hazai György Könyvtár. Forrás: <http://www.hazaiGYorgy.com/konyvtar> [2018. január 10.]
2. TAKÁCS Erzsébet: Könyvtár a turkológia szolgálatában. Forrás: www.kultura.hu/konyvtar-turkologia [2018. január 4.]
3. LEWIS, Geoffrey: The turkish language reform. A catastrophic success. Oxford, Oxford University Press, 1999. 27–37. p.
4. MSZ ISO 9:1997 Információ és dokumentáció. A cirill karakterek transliterációja latin karakterekre. Szláv és nem szláv nyelvek. [Budapest], Magyar Szabványügyi Test., 1997. 15 p.
5. KEMÉNY Gábor: A nem latin betűs írású nyelvek neveinek magyar helyesírásáról. In: Kemény Gábor: A nyelvtől a stílusig. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010. 77. p.
6. AJZENŠTEJN, Natta Avrumovna: Said Faik i ego novelly. Moscow, Izdat. „Nauka”, 1971.
238 p.
7. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának katalógusa. Forrás: opac.mtak.hu [2018. január 15.]
8. Gemeinsamer Verbundkatalog. Forrás: <https://gso.gbv.de> [2018. január 15.]
9. Copac National, Academic and Specialist Library Catalogue. Forrás: <http://copac.jisc.ac.uk/> [2018. január 15.]
10. British Library Catalogue. Forrás: http://explore.bl.uk/primo_library/libweb [2018. január 15.]
11. Catalogue Système Universitaire de Documentation. Forrás: www.sudoc.abes.fr [2018. január 15.]
12. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]
13. Andrásy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem Egyetemi Könyvtár katalógusa. Forrás: <http://aleph->

36ane.hosted.exlibrisgroup.com:8991/F?func=find-b-0&local_base=ane01&con_lng=hun [2018. január 15.]

14. KÖNTÖS Nelli: Szerzők nyomában. A könyvtári szabványok szerepe az intézményi publikációs adattárak névkezelési stratégiájában. = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2. sz. 2012. 255–279. p.
15. TOKAT, török közös katalógus. Forrás: <http://www.toplukatalog.gov.tr> [2018. január 31.]
16. Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Könyvtárának katalógusa. Forrás: <http://tlwww.kkf.hu/> [2018. január 20.]
17. SÓTÉR István (szerk.): A magyar irodalom története. I–VI. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964–1966.
18. Például: RADLOFF, W. (Hrsg.): Suvarnaprabhasa: das Goldglanz-Sutra. I-III. Osnabrück, Biblio Verlag, 1970. és ZIEME, Peter (Hrsg.): Altun Yaruq Sudur: Vorworte und das erste Buch : Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra : Suvarnaprabhsottamasūtra : mit 139 Abbildung auf 88 Tafeln. Berlin, Akademie-Verlag, 1996.
19. Például: LIPKIN, Semen Izrailevič (Bearb.): Manas der Hochherzige: kirgisches Heldenepos. Berlin, Verlag Volt und Welt Berlin, 1974. és YILDIZ, Naciye: Manas destani (W. Radloff) ve kirgiz kültürü ile ilgili tespit ve tahliller. Ankara, Türk Dil Kurumu, 1995.
20. A Bibliothèque nationale de France adatbázisa a szerzőkről, a címekről és a témákról. Forrás: <http://data.bnf.fr> [2018. január 25.]
21. ISO 15919:2001 Information and documentation. Transliteration of Devanagari and related Indic scripts into Latin characters Geneva, ISO, 2001.
22. International Alphabet of Sanskrit Transliteration.
23. ALA-LC transzliterációs szabályzatok. Forrás: <https://www.loc.gov/catdir/cpsd/roman.html> [2018. január 31.]

24. BGN/PCGN transliterációs szabályzatok. Forrás:
<http://geonames.nga.mil/gns/html/romanization.html> [2018. január 31.]
25. OIK katalógus. Forrás:
<https://www.oik.hu/monguz/index.jsp?page=search> [2018. január 31.]
26. ÉZSIÁS Anikó – MAJOR Kornélia – SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde:
Multiscript rekordok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben: közös katalógus építése az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 11–12. sz. 2012.
497–509. p.
27. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]

SENKEI-KIS ZOLTÁN:
TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS
A KÖNYVTÁRAKBAN

A társadalmi felelősségvállalás (social responsibility) tudatosítása, elméleti és gyakorlati alkalmazása a fejlettebb országok után hazánkban is a mindennapok fontos tényezőjévé válik. Szerteágazó a problémák köre, melyek e fogalom alá tartoznak (pl. környezetvédelem, jótékonykodás, egészséges életmód, esélyegyenlőség, emberi jogok), számos lehetőséget kínálva a kulturális intézményeknek, így a könyvtáraknak is az ebben való szerepvállalásra. Érdekes vizsgálati terep a könyvtár, hiszen az elvégzendő, elvégezhető feladatok révén nemcsak kötelezettje, hanem – támogatható és támogatandó közintézményként – haszonélvezője is lehet a társadalmi felelősség-vállalásnak. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy mely területeken aktívak a hazai könyvtárak, illetve kik, és miben segítik ezeket az intézményeket. Vizsgálom továbbá az eltérések okait, illetve azt, hogy mit tehet a felsőoktatás a helyzet javításának érdekében.

Tanulmányomban szeretném bemutatni az alapvetően a vállalati szektorban meghonosodott társadalmi felelősségvállalás könyvtári környezetben való jelenlétét, illetve eddig kiaknázatlan lehetőségeit.

Gazdag szakirodalom foglalkozik azzal, hogy miként lehet egy nyereségorientált vállalatot sikeressé, eredményessé tenni. A vállalatok számára számos eszköz áll rendelkezésre ennek elérésére. Ezek egyike lehet a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, vagyis angolul *corporate social responsibility* (CSR). A CSR-t mint tudományt egyre több szakember ismeri el a vállalat egészére kiterjedő, stratégiai szerepet is magában hordozó vállalatvezetési elvként.

Az üzleti életben népszerűvé vált fogalom a fenntartható fejlődés fogalma mellett, mellyel sokszor kéz a kézben jár, röviden annyit takar, hogy a nagyvállalatok figyelembe veszik a társadalom érdekeit, és szerepet vállalnak a társadalmi problémák megoldásában.

A könyvtárnak mint kulturális intézménynek fontos szerepe van a társadalmi felelősségvállalásban. Az 1997. évi CXL. törvény több pontja is ezt bizonyítja, miszerint:

- „kulturális, közösségi és egyéb könyvtári programokat szervez,
- tudás-, információ- és kultúráközvetítő tevékenységével hozzájárul az életminőség javításához, az ország versenyképességének növeléséhez.”¹

A kultúra és az információ közvetítése és az ezekhez való szabad hozzáférés nagyon fontos tényező a társadalmi felelősségvállalás témájában, hiszen a nyilvános könyvtárak, melyekből rengeteg van világszerte, ezeket mind gyakran ingyenesen biztosítják programokkal, oktatással, tanfolyamokkal, tájékoztatással stb. Tehát a könyvtár már a törvényben megfogalmazott alapfeladatának teljesítésével is társadalmi felelősségvállalást végez, mindemellett az egyik legideálisabb helyszín arra, hogy az alapfeladatokon túl is segítse a környezetét. Természetesen ezt több tényező is befolyásolja: a munkaerő kapacitása, a materiális javak, a fenntartó nézetei/a vezetők döntései, a helyszíni adottságok, illetve, hogy milyen típusú intézményről – esetünkben könyvtárról – beszélünk.

Barát Tamás a társadalmi felelősségvállalást így definiálja: „*A társadalmi felelősség-vállalásról akkor beszélhetünk, amikor a társadalomban sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportok tudatosan vállalják fel döntéseik, cselekedeteik következményeit. A felelős társadalom alapvető jellemzője, hogy a sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportoknak és a csoportokat alkotó egyéneknek tudatosan kell döntéseket hozni, ehhez azonban elengedhetetlenül szükségük van a tényszerű tájékoztatásra és a folyamatos információcserére, mivel a következmények nemcsak egyéniek, de kollektívak is lesznek.*”²

A szervezetek társadalmi felelősségvállalása a szervezeti kultúra részeként egyszerre jelent szemlélet- és gondolkodásmódot, magatartásformát, tevékenységet és kommunikációt is. Ezek megkövetelik a szervezettől az etikus viselkedés és üzletmenet kialakítását, átláthatóságát, illetve a különböző érdekcsoportok speciális igényeinek és érdekeinek figyelembevételét.

A CSR kiemelt területei az emberi jogok, a humánerőforrás-menedzsment, a munkajog, a munkavédelem, az üzleti etika, a tisztességes verseny, a korrupció kiküszöbölése, az átláthatóság, a környezet tudatos alakítása, a helyi közösségek élete és a nonprofit, illetve civil szférával tartott kapcsolata.³ A CSR azonban nem egyenlő az adományozással, mecenatúrával, inkább a filantrópiával van kapcsolatban. A filantrópia is egyfajta adományozás, melynek oka, hogy az adományozó belső lelki szükségletének érzi, hogy támogassa az általa fontosnak tartott célokat; a jótékonyság alapja az önzetlenség, emberbarátság, nem pedig a szervezet kedvező megítélésének növelése, mint az adományozás esetében.

*Az ISO 26000 ajánlás: Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz*⁴ olyan meghatározó szakmai anyag, mely a szervezetről mint a társadalmi felelősségvállalást gyakorló intézményről szól. Az ISO 26000 ajánlás szerint a társadalmi felelősségvállalás olyan intézményi gondolkodás és tevékenység, amelyet folyamatosan fejleszteni és gyakorolni kell. Az ajánlás abban támogatja a szervezetek ilyen jellegű törekvéseit, hogy alapelveket és tématerületeket határoz meg, melyek irányt mutatnak az intézmények számára. A dokumentum globális módon, földrajzi kötöttségektől függetlenül ad útmutatást.⁵

A közszféra részéről a társadalmi felelősségvállalás értelmezése és a napi gyakorlatba való beemelése kapcsán gyakran találkozunk bizonytalansággal. Sokan úgy gondolják, hogy a közigazgatás a társadalomért dolgozik, tehát felelősséget vállal a társadalomban. Így nincs szükség ilyen célok külön nevesítésére, mert a teljes tevékenység alapértelmezésben már eleve erről szól.⁶

„Egy adott szervezet társadalmi felelőssége, hogy mind a belső, mind a külső érintettjei számára etikusán és fenntartható módon végezze tevékenységét és vegyen részt a közéletben”⁷ – írja egy közszférával foglalkozó tanulmány.

Az intézmények sokszor nem tudatosítják, hogy tevékenységük beilleszthető- és értelmezhető-e a társadalmi felelősségvállalás szempontjából. A megvalósult akciók, PR-tevékenységek, a munkatársak oktatása nem fedőtevékenység, hanem a valódi közjót szolgálják.⁸

A közszféra felelősségvállalását a kultúrában inkább hozzáadott értéknek kell tekinteni, mely alapján felvállal olyan feladatokat, amelyek mind az intézmény, mind pedig az intézmény célcsoportjai számára előnyöket biztosítanak.⁹

A kutatásról

Kutatásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ, hogy a könyvtárak mint non-profit intézmények

- miként viszonyulnak a társadalmi felelősségvállalás elvárásaihoz,
- mennyiben alkalmas terepei a társadalmi felelősségvállalásnak,
- az adott területeken mennyire hatékonyan tevékenykednek,
- milyen ma Magyarországon a könyvtárak hozzáállása a társadalmi felelősségvállaláshoz.

A kutatás módszerül esettanulmányok készítését választottam, mert ezzel lehet leginkább feltárni egy-egy intézmény hozzáállását, valamint ez a módszer előkészíthet egy későbbi átfogó kérdőíves kutatást. A vizsgált intézmények elsősorban országos szakkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak voltak. A munkában segítségemre voltak az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet *Társadalmi felelősségvállalás* című kurzusának mesterképzésben résztvevő hallgatói.

A társadalmi felelősségvállalás könyvtári megvalósulásai

Ebben a részben azt szeretném bemutatni, hogy az esettanulmányokból milyen következtetéseket lehet levonni a fenti kérdésekre vonatkozóan.

A vizsgált könyvtárak zöme felsőoktatási, illetve országos szakkönyvtár volt, így az eredmények semmiképpen sem reprezentálják a

teljes hazai könyvtári kört. Az esettanulmányokból egyértelműen kiderült, hogy melyek azok a területek, amik a megkérdozett könyvtárakat érintik, még ha eltérő mértékben is.

Esélyegyenlőség

Ez a törvényileg is előírt terület valamennyi közintézmény életében szerepet játszik. A fizikai akadálymentesítésen túl ide tartozik a különböző testi fogyatékossgal élő könyvtárlátogatók technikai megoldásokkal (indukciós hurok, akadálymentes honlap), speciális eszközökkel (felolvasó program: JAWS, braille billentyűzet, dombornyomtató) történő segítése, de – érintve a társadalmi felelősségvállalás képzés/továbbképzés területét – a jelnyelvi tanfolyamot végzett könyvtárosok révén a hallásukban károsodott olvasók tájékoztatása, kiszolgálása is.

Szintén az esélyegyenlőség megvalósulását segítik elő azok a kezdeményezések, melyek a hátrányos helyzetű, vagy kisebbségi csoportok könyvtárhasználatát, illetve társadalmi integrációját célozzák meg. Erre is több példát találtunk: könyvet házhoz szolgáltatás idősek számára; tanfolyamok, képzések a munkanélküliek esélyeinek növelésére; nemzetiségi irodalom szolgáltatása; bababarát helyiség fenntartása; stb.

Megállapítható, hogy ezen a területen lehetőségeihez mérten minden könyvtár igyekszik helytállni. Az eltérő mértékű megvalósulásnak nem csupán anyagi okai vannak, a felmerülő igények is befolyásolják, hogy egyes intézményekben mi élvez prioritást, mely terület szerepel hangsúlyosabban.

Környezetvédelem

Ezen a területen nagyobb eltérések vannak. Egyes könyvtárakban az üzemeltetési szabályzatban külön rész foglalkozik a környezettudatos működéssel, valahol *Zöld Könyvtár* munkacsoport működik, míg máshol a legalapvetőbb intézkedések is hiányoznak.

Kiemelt területek:

- Szelektív hulladékgyűjtés: jellemzően a fényforrások és az elemek gyűjtésére rendszeresítenek arra alkalmas tárolókat, de több helyen előfordul a papír, a műanyag palackok és a fémhulladék különválasztása is. Ehhez köthető a szemétszedési akciók szervezése is, ahol könyvtárosok és könyvtárhasználók együtt tisztítanak meg egy-egy területet az eldobált szeméttől.
- Energiatakarékosság: több könyvtárban odafigyelnek a víz és a villany gazdaságos, a szükséges mértéknek megfelelő használatára (automata csapok és villany), néhány esetben még energiatakarékos izzókat is használnak. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a könyvtár dolgozóit érintik az energiatakarékossági intézkedések, hanem a látogatókat is.
- Újrahasznosítás: itt leginkább a használt fénymásolópapírok felhasználását lehet említeni, hiszen fontos a papírral való takarékoskodás, mellyel az anyagi megfontoláson túl a fák védelméhez is hozzájárulhatnak.
- Figyelemfelkeltés: a dolgozók és könyvtárlátogatók emlékeztetése, figyelmük felkeltése és fenntartása fontos része a környezetvédelemnek. Erre alkalmas eszköz lehet egy előadás ugyanúgy, mint pl. feliratok elhelyezése.

Kiegészítésként még ide kívánczok, hogy bár Magyarországon kevés példát találunk rá, de a Zöld Könyvtár projektek is ezt a célt szolgálják a megújuló energiák használatával. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy egyes intézményekben nagy hangsúlyt kap ez a terület, de a többségnél egyáltalán nem foglalkoznak vele.

Képzések

A társadalmi felelősségvállalás fontos része a könyvtárosok képzése, továbbképzése, mellyel az intézmény hozzájárulhat az egész életen át tartó tanulás mellett a dolgozói motiváció fenntartásához is.

A könyvtárak többségében rendszeresen lehetőség van továbbképzéseken, tréningeken való részvételre, melyek témái nagyon

különbözőek lehetnek. A legnépszerűbbek közé tartoznak a helytörténeti és az informatikai továbbképzések, a folyamatosan megújuló, változó média eszközeivel kapcsolatos továbbképzések, a biblioterápiával kapcsolatos képzések, valamint a gyermekirodalommal, ifjúsági irodalommal kapcsolatos interaktív tréningek.

A képzések terén van a könyvtáraknak egy kifelé irányuló feladata is, mégpedig a felhasználóknak szóló képzések, előadások, tréningek, szakkörök megszervezése és lebonyolítása. Erre – könyvtártípustól függetlenül – egyre nagyobb az igény, és ennek köszönhetően a lehetséges témák tárháza is folyamatosan bővül. Itt a legnépszerűbbek a modern technológiákhoz, a mobilkommunikációhoz és az internethez kapcsolódó képzések.

Ezen a területen is nagy egyenlenségek vannak az intézmények között. *Rendezvények*

A könyvtárak sokszínű programkínálattal tehetik vonzóbbá a különböző felhasználói csoportok számára az intézményt. Fontos, hogy megfelelő színvonalú, a közösség értékrendjéhez igazodó rendezvényeket kínáljanak, minél több korcsoport bevonásával. A legnépszerűbbek az irodalomhoz kapcsolódnak: felolvasások, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók stb. Gyakoriak a helytörténeti jellegű, a lokálpatriotizmusra épülő rendezvények, ahol a közösségekben ismert emberek tartanak tematikus előadásokat, bemutatókat. Alkalmas terepe a könyvtár a kiállításoknak is.

Ezen a területen tapasztaltam a legnagyobb aktivitást a vizsgált könyvtárakban. *Együttműködés és támogatás*

A könyvtárak számára kiemelkedően fontos a külső kapcsolatok bővítése és intézményesítése. Több lehetőség nyílik a kultúra területén az intézményi együttműködésre, de legalább annyira fontos lehet a civil és szakmai szervezetekkel, a sajtóval, a szolgáltatókkal, valamint a fenntartókkal és könyvtárhasználókkal való együttműködés. Sok esetben ezekből a kapcsolatokból szereznek a könyvtárak a fenntartásukhoz elengedhetetlen anyagi természetű támogatásokat.

A támogatás egy másik formája az adományozás. Ez történhet a vállalatok által akár pénzbeli, akár tárgyi formában, de az adományozó lehet magánszemély is. Ide sorolható az adó 1%-ának felajánlása, amennyiben létezik a könyvtárhoz fűződő alapítvány.

Támogatás lehet a hagyatékok felajánlása is. Ezen a téren nagy eltérések mutatkoznak az intézmények között.

Egészségmegőrzés

Fontos küldetése lehet a könyvtáraknak dolgozók, illetve látogatóik egészségének megőrzése, és egészségtudatos életre való ösztönzése.

Ez történhet tájékoztató előadások szervezésével, kiadványok terjesztésével, egészségügyi intézményekkel való együttműködéssel.

Van olyan intézmény, ahol hetente tartanak sportszakkört, máshol sportnapot vagy egészségnapot szerveznek rendszeres időközönként. Az egyik könyvtárban „*Könyvtári Egészségudvart*” alakítottak ki sporteszközökkel. Szerepelnek a példák között a rendszeres egészségügyi szűrések, és a környezettudatosságot az egészséges életmóddal párosító kerékpárosbarát munkahelyek is. Ez is olyan terület, ahol nagy eltérések mutatkoznak.

Rekreáció

Egyre fontosabb területe a társadalmi felelősségvállalásnak a dolgozói jóllét feltételeinek megteremtése a munkahelyek által. Ide tartozik többek között a munkaidő beosztása, de a különböző támogatások, a közös munkahelyen kívüli tevékenységek megszervezése is.

Könyvtáranként eltérő a gyakorlat ezen a területen. A rugalmas munkaidő nagy segítséget jelenthet a családos, kisgyerekes munkavállalóknak ugyanúgy, mint a tanulmányokat folytatóknak. Nagyobb,

több alkalmazottal működő intézményeknél könnyebben kivitelezhető ez a fajta munkáltatói támogatás.

Növelhető a dolgozók jólléte a fizetésen felüli juttatásokkal is. Ebbe a kategóriába leginkább a cafeteria tartozik, számos lehetőséget kínálva. Sajnos nagyon alacsony azon könyvtárak száma, ahol ez nagymértékben tetten érhető, illetve nagy egyenlőtlenség mutatkozik az intézmények között. Kevés helyen magas a plusz juttatások mértéke, a legtöbb intézményben egyáltalán nincsenek juttatások.

Az anyagi megbecsültség mellett ugyanolyan jelentőségű a dolgozók erkölcsi megbecsülése, munkájuk elismerése, mivel ez nagyban hozzájárul a szakma iránti elköteleződésükhöz, önértékelésükhöz. A kutatásból az derült ki, hogy a vezetőtől függ a munkatársak értékelése, a pozitív visszajelzések gyakorisága.

Fontos területe még a rekreációnak a munkahelyen kívüli közös tevékenységek megléte. Ide azok az alkalmak sorolandók, melyek a kikapcsolódást segítik a sport, vagy valamilyen más közösségi tevékenység által. Találkoztunk olyan könyvtárral, ahol rendszeresek a sportnapok, a kirándulások, a születés- és névnapok megünneplése, valamint más csapatépítő programok. A többségnél viszont ezekből sincs számottevő alkalom. Annyit még hozzá lehet fűzni ehhez a ponthoz, hogy az erőltetett, a mindenáron megvalósított programok éppen az ellenkező hatást érhetik el: a munkavállalók plusz teherként élhetik meg. Erre is találtunk példát.

Ezekből a pontokból kiderül, hogy a könyvtárak olyan intézmények, amelyek tehetnek, és tesznek is a társadalmi felelősségvállalásért, de ugyanakkor ezeknek az intézményeknek a támogatása ugyancsak a társadalmi felelősségvállalás egy-egy megnyilvánulása lehet.

A már korábban említett adományozások, szponzorációk, alapítványi 1%-ok mellett néhány éve megjelent egy új lehetséges alternatíva a könyvtárak számára, mégpedig a közoktatásban bevezetésre került *Iskolai Közösségi Szolgálat*, mely szociális, környezetvédelmi, a tanuló társadalmi környezetének javát szolgáló, anyagi érdektől független kötelező tevékenység a diákok számára. Végezhető egyénileg vagy csoportosan, projekt módszerrel is.¹⁰

A könyvtárakban egyre nagyobb számban jelennek meg a fenti kategóriába tartozó középiskolások, segítve a mindennapi szolgálatot. Az

eddigyi eredmények – melyek nem reprezentatívak – azt mutatják, hogy a könyvtárak nagysága, fenntartói háttere, vezetése, konkrét ezirányú ismeretei nagyban befolyásolják a társadalmi felelősségvállalás intézményen belüli meglétét.

Sok a jó gyakorlat, a legtöbb helyen látszik a pozitív hozzáállás a témához. A könyvtárak több területen is igyekeznek erejükhöz mérten cselekedni. Találkoztunk olyan példával, ahol szinte teljes körűen, minden említett pontban pozitívak a megvalósulások, vagy legalábbis erre való törekvések érhetőek tetten, azonban ez meglehetősen ritka.

Többségében egy-két területet érintő próbálkozások jellemzik a vizsgált könyvtárakat, ahol akár anyagi, akár humánerőforrásbeli, akár konkrét ismeret és tudásbeli hiányosságok miatt még várat magára az igazi áttörés.

A vizsgálati módszer (esettanulmány) amellet, hogy alkalmas intézményi gyakorlatok, működésmódok alapos megismerésére, egyfajta korlátot is jelent az eredmények értelmezésében. Az ilyen jellegű esettanulmányok készítésekor mindig számolni kell az elvárásoknak való megfeleléssel, vagyis azzal, hogy a megkérdezettek a társadalmi kívánatosságot figyelembe véve szolgáltatnak adatot. Kutatásunk sajátos eredménye az, hogy valószínűleg néhány intézményben a valóságosnál pozitívabb színben tüntetik fel a társadalmi felelősségvállalás helyzetét.

Könyvtárosokat képző egyetemi oktatóként fontosnak tartom, hogy már az oktatásban megkapják az első ezirányú lökést és a megfelelő ismeretanyagot a jövő könyvtárosai. Ezt a célt szolgálja az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének mesterképzésében bevezetett *Társadalmi felelősségvállalás* kurzus.

Jegyzetek

1. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Forrás:
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.
TV [2018. január 19.]
2. BARÁT Tamás: Felelősség – társadalmi felelősségvállalás =
Tudományos Közlemények, 2012.
27. sz. 48. p.
- 3.Uo.
- 4.Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz. MSZ ISO 26000/2011
- 5.Uo.
6. Társadalmi felelősségvállalás. Mit tehet a közszféra? Forrás:
https://issuu.com/tka_konyvtar/docs/gsr_kiadvany_issuu [2018. január 18.]
- 7.Uo.
- 8.Uo.
- 9.Uo.
10. 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről Forrás:
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV [2018. január 12.]

A KÖZÖSSÉGVEZÉRELT KÖNYVTÁR

A sikeres könyvtár a XXI. században a szolgált közösség szükségleteire, igényeire és elvárásaira reagáló, működését és szolgáltatásait nemcsak a közösséghez, hanem velük együtt igazító, alakító, egy sokszínű funkcionalitást, feladatrendszert magáénak tudó, számos szakpolitikai terület céljainak elérését támogatni tudó, a társadalom minden szintjét és csoportját kiszolgálni képes komplex intézménnyé vált. A könyvtárak a felhasználóbarát működéstől elmozdultak a szükségletalapú, közösségvezérelt könyvtár felé. A közösségvezérelt könyvtári működés a közösség tagjaival való kapcsolatot, konzultációt, folyamatos együttműködést jelent annak érdekében, hogy a könyvtár megismerje és megértse a közösség szükségleteit, s azokat a könyvtári tevékenységek alapjául tudja tenni. A közösségvezérelt könyvtári modell a könyvtárak számára egy új, plusz eszköz a szolgált közösséggel való együttműködéshez. Újdonsága, hogy nem pusztán a közösség számára, érdekében, hanem a közösséggel együtt gondolkodik, dolgozik a könyvtár. A könyvtárosok aktívan figyelnek az embereknek a könyvtárral kapcsolatosan megfogalmazott véleményére, igényeire, szükségleteire, s a könyvtár és a közösség közötti információ és tudáscsere támogatói, facilitátorai lesznek. Adnak és kapnak, aminek következtében a könyvtári szolgáltatások és programok relevánsak lesznek és maradnak a közösség számára. Az emberek ezért jönnek, használják a könyvtárat, hiszen nem csak nekik, de velük együtt találtak azt ki.

A XXI. századra nyilvánvalóvá vált, hogy nem volt igaza azoknak, akik az információs technológia fejlődése, az internet, a mobil eszközök, az e-könyvek stb. megjelenése miatt a közkönyvtárak halálát jóslták. Könyvtárak százai születnek vagy újulnak meg világszerte, a könyvtár és a közösség viszonya egyre hangsúlyosabban és gyakrabban jelenik meg a szakirodalomban, a fejlesztési tervekben és a mindennapi működésben, intézkedésekben is, s egyre nyilvánvalóbb: a siker kulcsa a XXI. században a *közösségi* kifejezésben keresendő.

De mitől közösségi egy könyvtár? Mitől függ, hogy egy könyvtár valóban az adott közösség meghatározó helyévé tud-e válni?

Függ többek között a könyvtár földrajzi elhelyezkedésétől, fizikai jelenlététől, s függ attól is, hogy van-e valós társadalmi (politikai) szándék, támogatás, amely biztosítja, hogy mint közszolgáltató intézmény, valamennyi állampolgár számára rendelkezésre tudjon állni. Mindezekon felül pedig függ attól is, hogy a könyvtár és felhasználói,

a könyvtár vezetése, illetve politikai és társadalmi környezete milyen aktív együttműködésben tud kooperálni.

A sikeres könyvtár ma már nem pusztán felhasználóbarát, hanem a szolgált közösség szükségleteire, igényeire és elvárásaira reagáló, működését és szolgáltatásait nemcsak a közösséghez, hanem velük együtt igazító, alakító, egy sokszínű funkcionalitást, feladatrendszert magáénak tudó, számos szakpolitikai terület céljainak elérését támogatni tudó, a társadalom minden szintjét és csoportját kiszolgáló képes komplex intézménnyé vált.

A könyvtárak a „pusztán” felhasználóbarát működéstől elmozdultak a szükséglet-alapú, illetve a közösségvezérelt könyvtár felé.

A szükségletalapú (needs-based library) és a közösségvezérelt könyvtár

(community-led library) modellje

A megközelítésében és tartalmában nagyjából azonos kétféle kifejezés egymással szinte párhuzamosan, a 2000-es évek első felében lezajlott brit, illetve kanadai projekthez kötődik.

A brit *Open to All? The Public Library and Social Exclusion* projekt a következőket vizsgálta:

- mi a közkönyvtár szerepe a XXI. században;
- milyen kapacitásokkal rendelkezik a könyvtár a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelemben;
- hogyan lehet a kirekesztett társadalmi csoportok szükségleteire jobban fókuszálni; s végül;
- hogyan járulhatnak hozzá a közkönyvtárak egy befogadóbb társadalom megteremtéséhez.

Elemezték a közkönyvtárak XXI. századi szerepét és feladatait, mozgósítható kapacitásait, felkészültségüket és eszközrendszerüket arra, hogy fókuszálni és reagálni tudjanak a kirekesztett (nem könyvtárhasználó) társadalmi csoportok szükségleteire, s milyen eszközökkel tudnának hozzájárulni egy befogadóbb brit társadalom megteremtéséhez.

A brit modell, a szükséglet alapú könyvtár megteremtésének alapja az az egyszerű felfedezés, hogy mindenkinek vannak szükségletei, s mindenkinek más szükségletei vannak. A feladat tehát a könyvtár által szolgált közösség megismerése, szükségleteinek átfogó, széles körű, mindenre kiterjedő részletes vizsgálata, majd ezen eredmények alapján a valós közösségi szükségletek azonosítása, rangsorolása, kiszolgálása. A vizsgálat során figyelni kell, kinek vannak a legnagyobb igényei – általában azoknak, akik a legkevésbé használják a könyvtárat, s kinek vannak a legkevésbé igényei a könyvtárral szemben – általában azoknak, akik a legtöbbet használják a könyvtárat. A szolgáltatásfejlesztés során pedig a legnagyobb igényekre, szükségletekre kell koncentrálni. A modell alkalmazása átfogó, holisztikus

szemléletet igényel, meghatározza a könyvtár stratégia-alkotását, emberi erőforrás menedzsmentjét, szolgáltatási struktúráját, rendszereit, szervezeti kultúráját is.

A kanadai *Working Together* projekt célja a közösségfejlesztés mint újfajta megközelítés alkalmazása volt a közkönyvtárakban. A vizsgálatban négy város, Vancouver, Regina, Toronto és Halifax könyvtárai vettek részt. Felmérték az egyes, könyvtárba nem járó társadalmi csoportok könyvtárhasználatát akadályozó ún. rendszerszintű akadályokat, s kialakították annak módszertanát, hogy új, megújított kapcsolatok, együttműködés, a másik fél meghallgatása segítségével, eszközeivel hogyan lehet jobban megismerni e társadalmi csoportok valós szükségleteit, s hogyan lehet ezek alapján megújítani a közkönyvtár működését, szolgáltatásrendszerét, s növelni a könyvtárhasználók számát, javítani a könyvtárhasználat minőségét.

A projekt során kidolgozott *közösségvezérelt könyvtári modell* alapja, hogy a könyvtár által szolgált közösségnél van a tudás, ők tudják, mit szeretnének, ezért meg kell kérdezni őket. Ehhez azonosítani kell a könyvtári tevékenységek célközönségét – akár földrajzi, társadalmi vagy érdeklődési kör szerinti megközelítésben, s a kapcsolatok építése, erősítése révén azonosítani kell e szükségleteket annak érdekében, hogy válaszolni tudjunk rájuk. E modellben tehát a fő eszköz a kapcsolat, a partnerség, az együttműködés, a könyvtáros megmondóból nyitott fülű (és szívű) hallgatóvá válik, a szolgáltatások pedig együttműködés eredményeként alakulnak ki.

A közösségvezérelt könyvtári működés definíciója *Annette DeFaveritől*, a Vancouver Public Library első ún. közösségfejlesztő könyvtárosától (community development librarian), a Working Together Project nemzeti koordinátorától származik: „*A közösség-vezérelt működés, szolgáltatás a közösség tagjaival való kapcsolatot, konzultációt és folyamatos együttműködést jelent annak érdekében, hogy a könyvtár megismerje és megértse a közösség szükségleteit, s azokat a könyvtári tevékenységek alapjául tudja tenni.*”

A definícióban hangsúlyosan szerepel a könyvtár és a közösség kapcsolatának folyamatossága, az egymásra való figyelem, az egymással való együttműködés, a közösség különböző szintű és típusú bevonása a könyvtár életébe, működésébe. A közösség bevonásának fokozatait és eszközeit a *community engagement* fogalma fejezi ki (*1. ábra*). A *community engagement* annak a módját jelzi, ahogyan egy könyvtár és partnerei kapcsolatba lépnek a közösséggel, s több fokozata van: a passzív tájékoztatástól egészen addig terjedhet, hogy a közösség már kezdeményezően lép fel a könyvtár működésével, szolgáltatásaival kapcsolatosan:

- Az első fokozatban (passzív) a közösség tagjai folyamatos tájékoztatást, információt kapnak a könyvtár tevékenységeiről a jól megszokott, hagyományos módokon, honlapon, közösségi oldalakon, nyomtatott eszközök segítségével, rendezvényeken stb.
- A következő lépcsőfok (reaktív), hogy a közösség tagjai és a helyi szervezetek inputot adnak a könyvtári prioritások meghatározásához, azaz elmondják ötleteiket.
- A participatív megoldásban a helyiek, a települési lakosok, hatással vannak a könyvtári prioritásokra és a források felhasználására.

- A bevonó (*empowerment*) megoldás lényege, hogy az embereket bevonják saját munkájuk megtervezésébe és az őket érintő döntések meghozatalába. Így teszik őket képessé arra, hogy saját kapacitásukat maximálisan kihasználva járuljanak hozzá a szervezet működtetéséhez.
- S a bevonás legmagasabb foka, hogy a helyi lakosok kezdeményezően lépnek fel a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban.

1. ábra: A közösség bevonásának fokozatai

A közösségvezérelt szolgáltatástervezés (ld. 4. ábra) alapja ugyanúgy a szolgált közösség hagyományos vizsgálata, ez azonban kiegészül azzal, hogy a könyvtár kapcsolatokat keres a közösséggel, időt fordít arra, hogy meghallgassa, mi a fontos, mi szükséges nekik, a könyvtárosok beszélgetnek a közösség tagjaival. E beszélgetések során gyűjtik össze azokat az ötleteket, amelyek a szolgáltatások alapjait jelentik majd, s már ekkor, a szolgáltatás tervezésekor együttműködik a könyvtár és a közösség. A partnerségen alapul a könyvtár működése, a szolgáltatások biztosítása is, s a folyamat végén közös az értékelés is: közösen tárják fel, mi volt jó, mi nem, mit kellett, lehetett volna másképp csinálni.

A közösség és szükségleteinek vizsgálata		A szolgáltatás tervezésének és biztosításának módja		Értékelés
Közösség vizsgálata	Szükségletek azonosítása	Szolgáltatás-tervezés	Szolgáltatás biztosítása	
A könyvtárosok elvégzik az összes hagyományos vizsgálatot Időt fordítanak arra, hogy kapcsolatokat építsenek a közösséggel Meghallgatják, mi a fontos nekik	A könyvtárosok beszélgetnek a közösség tagjaival	A szolgáltatási ötletek a közösségtől származnak A közösség elkötelezett a szolgáltatástervezés mellett A könyvtárosok partnerként lépnek fel	Partnerségben A közösség részt vesz a gyűjtemény-fejlesztésben Közös rendezvények	A könyvtárosok sokféle visszajelzést értékelnek, a hagyományosak mellett Közösen értékelik a folyamatokat, a célok elérését, mit kellett vagy lehetett volna másképp csinálni

4. ábra: A szolgáltatástervezés közösségvezérelt módja

A közösségvezérelt könyvtár és könyvtári szolgáltatások bevezetésének a lépéseit az 5.

ábrán követhetjük nyomon.

5

A vizsgálat minden esetben a közösség előzetes vizsgálatával indul (mapping), amelynek segítségével ki lehet választani, meg lehet határozni a közösség elérésének legjobb módszereit és eszközeit. Ezt követi a kapcsolatfelvétel és a kapcsolatépítés, mégpedig a könyvtár falain kívül: ott, ahol az adott közösség a legjobban, a legkényelmesebben, a legnagyobb biztonságban érzi magát. A beszélgetések, konzultációk segítségével meghatározható a közösség profilja, azonosíthatók a könyvtárhasználatot gátló akadályok, illetve a valódi igények, szükségletek, a könyvtárral szemben támasztott elvárások. Fontos, hogy mindeközben a könyvtár önmagát is vizsgálja: ismeri-e a közösség a könyvtárat, s milyen kép él az emberekben róla, az épületről, a tereiről, a könyvtári személyzetről és a szolgáltatásokról. Szükséges-e ezt a képet megváltoztatni, s ha igen, mit kell, és mit lehet tenni e változás érdekében. A folyamat vége pedig, amikor a könyvtár és a közösség együtt, egymással partnerségben gondolkodik a könyvtári programokról, szolgáltatásokról, s azok értékelését is együtt végzik.

A közösségvezérelt megközelítés különösen jól alkalmazható speciális rétegek, társadalmi csoportok, korosztályok számára történő szolgáltatásfejlesztés alkalmával (tinédzserek, idősek, hajléktalanok stb.).

A közösségvezérelt könyvtári modell előnye, hogy a könyvtárak számára egy új, plusz eszköz a szolgált közösséggel való együttműködéshez. Újdonsága, hogy nem pusztán a közösség számára, érdekében, hanem a közösséggel együtt gondolkodik, dolgozik a könyvtár.

A könyvtárosok aktívan figyelnek az embereknek a könyvtárral kapcsolatosan megfogalmazott véleményére, igényeire, szükségleteire, s a könyvtár és a közösség közötti információ- és tudáscsere (elő)segítői, támogatói, facilitátorai lesznek.

Adnak és kapnak, aminek következtében a könyvtári szolgáltatások és programok relevánsak lesznek és maradnak a közösség számára. Az emberek ezért jönnek, használják a könyvtárat, hiszen nem csak nekik, de velük együtt találtuk azt ki.

Irodalom

Open to All? The Public Library and Social Exclusion. Forrás: <http://eprints.rclis.org/6283/1/lic084.pdf> [2017. december 1.]

PATEMAN, John – WILLIMENT, Ken: Developing community-led public libraries. Farnham, Ashgate, 2013.

WILLIMENT, Ken: Community-led work with communities. The Impact of professional library identities. Forrás: <https://sjlibrarian.wordpress.com/2010/02/26/community-led-work-with-communities-the-impact-of-professional-library-identities> [2016. november 28.]

Bíbor Máté: Könyvtár és információtudomány az emberközpontúság szolgálatában

Aligha képzelhető el könnyebb feladat, mint hangsúlyozni a könyvtár és információtudomány *emberközpontúságát*, hiszen például szűkebb környezetünk – a budapesti Bölcsészkar – eredményeihez minden intézetében oktatók, hallgatók és könyvtárosok közös munkája szükséges. De vegyük a tudomány bármely területét, a könyvtár számunkra *nemcsak a jelenben valóságos, de a múlt és a jövő letéteményese is*. Ha a tudomány és kultúra eredményei szétszóródnának, ha rendszerező felügyelet nélkül maradnának, akkor – hagyományos és webes könyvesboltokból kifogyva – néhány nemzedék alatt esetlegessé, szóbeszéddé válna mindaz, amit évszázadok óta létrehoztunk, amire tapasztalat és újraértelmezés, továbbgondolás és új tudás épül. Könyvtárosok – és levéltárosok – szakértelme, segítsége nélkül a digitalizálás korában is megszakadna a tudomány folytonossága. A kereshetőség pusztá lehetősége sohasem pótolja a *megalapozott tudományos nyilvánosságot*.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (ELTE BTK KITI) és Könyvtártudományi Doktori Programja az elmúlt években komoly eredményeket felmutatva, stabil hallgatói létszámából fakadóan egyre bővülő méretű szakokat gondoz. Sikeres és színes rendezvényekkel, nem csak papíron élő szakmai együttműködési megállapodások sokaságával, képzési programjainak folyamatos fejlesztésével, korszerű ismeretek átadásával, aktuális kutatásaival, több mint húsz külföldi partneregyetemmel megkötött ERASMUS-szerződések nyomán nemzetközi szinten is élénk szerepvállalással bír a kar, mind az egyetem, mind Magyarország legnagyobb kulturális intézményrendszere, a *könyvtári hálózat* életében.

Az ELTE BTK-n folyó könyvtár- és információtudományi képzés nemcsak a legrégebbi felsőfokú könyvtárosoktatás hazánkban, hanem – egyedülként – a képzési spektrum egészét (informatikus könyvtáros alapszak – BA, könyvtártudomány mester-szak – MA, könyvtárostanárszaktanár képzés – OTAK, könyvtártudományi doktori képzés – PhD és informatikus könyvtáros részismereti képzés – minor, zenekultúra alapszak zenei könyvtáros specializáció – BA) átfogja nappali és levelező tagozaton. A hallgatókat, kollégákat és vendégelőadókat vállalásunk szerint barátságos, színvonalas szakmai közeg fogadja nálunk, sohasem elfelejtve a más tudományterületekkel történő kooperáció fontosságát, az *interdiszciplinaritás* nélkülözhetlenségét.

A beszámolómban szereplő tudományos közlemények elegendő alapot adnak arra, hogy a könyvtári valóság újdonságait, lehetőségeit és kérdéseit szakmai vagy laikus olvasóként egyaránt megismerjük. Ezáltal mindannyian pontosabban láthatjuk majd, mire képesek a könyvtárak a XXI. században és mivel *szolgálhatjuk* mi, könyvtárosok és könyvtártudósok az emberiség mindennapjait.

A felsőoktatási szektorban egyre dominánsabbak a jelenlétet nem, vagy csak minimálisan igénylő távoktatási formák. Bár az elektronikus tananyagok, valamint az e-learning keretrendszerek több mint másfél évtizede jelen vannak az oktatásban, az utóbbi években történt széles körű, a min-dennapokban is észlelhető technikai ugrás azt eredményezte, hogy immár nem csak szigetszerűen használhatják őket. Az oktatáshoz mindig is hozzá tartoztak a tananyagokat, a kutatáshoz szükséges szakirodalmat, valamint forrásokat gondozó könyvtárak. Összefoglalom az elektronikus tananyagok fajtáit, felépítési lehetőségeit, a könyvtárak szerepét az e-learning folyamatában, valamint bemutatok fejlesztési lehetőségeket. Az összefoglaló alapját képező alkalmazott kutatás aktualitását több már folyó vagy a jövőben induló fejlesztés adja.

Az oktatás célja, feladata és változásai a digitális robbanás tükrében

Oktatás alatt azt a folyamatot, társadalmi rendszert értjük, amelynek keretében a társadalom tagjai generációról generációra tovább örökítik a megszerzett tudást, ezzel biztosítva az adott közösség kulturális újratermelését. E folyamat során azonban nemcsak a kulturális tudás – az adott csoport fennmaradásához szükséges tapasztalat, norma, ismeret (azaz olyan tudáselemek, amelyek ismerete a közösség működéséhez szükséges) – öröklődik át, hanem az egyéni személyiség fejlődése is bekövetkezik.¹ Így az oktatás mind társadalmi, mind egyéni téren hasznos, fejlesztő folyamat, azonban fontos megjegyezni, hogy nem az egyetlen e célú szolgáló társadalmi rendszer, többek között a nem formalizált keretek között zajló tudásreprodukció is nagy fontossággal bír, amelyhez szintén kapcsolódhatnak információs szolgáltatások.

Az oktatásnak különböző szintjeit és formáit különítjük el, azonban mindegyikhez szükséges egy rendezett alapokon nyugvó információ- és tudásvagyon menedzselő, illetve azt szolgáltató szervezet és/vagy rendszer. E rendszer öltön akár virtuális, akár fizikai valójában létező formát, lehet önálló vagy integrált, mint esetünkben a könyvtári rendszer. Véleményem szerint azonban a jövőben ez különböző gyűjteménytípusokat (könyvtár, levéltár, múzeum) magába integráló platform lesz. Ahhoz, hogy ezen állításomat alátámasszam, a következőkben bemutatom az oktatás szintjeit, formái közül külön kiemelve a távoktatást, amely új lendületet adott nemcsak az oktatás tárgyát képező objektumok, hanem magának az oktatás folyamatának digitalizálásához is. A távoktatás elterjedése maga után vonta, illetve a jövőben maga után kell, hogy vonja a hozzá kapcsolódó információs szolgáltatások fejlődését is.

Az oktatás szintjeinek egyértelmű definiálására mind hazánkban, mind Európa országaiban, illetve országok felett átnyúlóan is különböző keretrendszereket dolgoztak ki, amelyek a nemzeti, valamint a lokális különbségek ellenére egyértelműen azonosíthatóan írják le az oktatási rendszereket. Akár a 2015ben elfogadott Magyar Képesítési Keretrendszerre (MKKR), akár más országok képesítési rendszereire, illetve az Európai Képesítési Keretrendszerre (EKKER), vagy akár az UNESCO által jóváhagyott az Oktatás Egységes Nemzetközi Osztályozási Rendszerére (ISCED) tekintünk, a felsőoktatásban

nyújtott képzések egyértelműen a képzési rendszer csúcsát jelentik: nemcsak az átadott tananyagok mennyisége növekszik, hanem azok rendezettsége is. A felsőoktatásban információs szempontból már nem feltétlenül csak az információk és a tudás átadásáról beszélünk, hanem az új tudás létrehozásának elvárt képességéről is.

E képzési keretrendszerek szintjei között a felsőoktatásban érintett szintekhez kapcsolódva helyezem el a távoktatást. E szűkítésnek az az oka, hogy hazánkban az egyéni tanrenden kívül a köznevelést lefedő képzési szinteken (MKKR 1–4. szint) nem jellemző a távoktatás, viszont a felsőoktatásban, illetve a felnőttképzésben egyre markánsabb teret kap a jelenléti képzések, képzésrészek csökkentése. Ennek fényében a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban Nftv.) 108. §-ban található fogalomtárának meghatározását használom, amikor távoktatásról írok. E szerint a *„távoktatás: sajátos információ-technológiai és kommunikációs taneszközök, valamint ismeretátadási-tanulási módszerek, digitális tananyagok használatával az oktató és hallgató interaktív kapcsolatára és az önálló hallgatói munkára épülő képzés, amelyben a tanórák száma nem éri el a teljes idejű képzés tanóráinak harminc százalékát.”* E fogalom-meghatározásban a távoktatás immár nem az esti, illetve a levelező képzések alternatív elnevezése, hanem külön képzési forma lett. Szintén a definícióban szerepel, hogy a távoktatás felfutása nem választható el az informatikai fejlődés ezredforduló után felgyorsuló ütemétől. A távoktatás korábban is létezett, ha annak tekintjük a levelező képzést, ugyanakkor a digitális platformok megjelenésével ennek módszertana, eszköztára és elvei is folyamatos változáson mennek keresztül.

A távoktatás fontos jellemzője, hogy a tanuló önállóságára épít, az oktatóval való kapcsolata közvetetté válik, így a tanulási folyamat másképpen alakul,² ezáltal a szükséges tudás- és információvagyon feltérképezésében is a nagyobb önállóságon van a hangsúly.

A távoktatás fejlődéstörténetében is megfigyelhetőek a változások és az ugrások, az 1990-es évek végén ezzel a magyar felsőoktatási és könyvtári szakirodalom is foglalkozott, azonban a lehetőségek teljesen megváltoztak húsz év alatt. Míg az 1998-ban hazánkban is elindult LISTED projekt célja a közkönyvtárak bevonása volt az önálló tanulás, valamint a korszerű információs technológia eszközeivel segített nyitott és távoktatás támogatásának rendszerébe,³ ma már a távoktatási formák nem képzelhetőek el

úgynevezett e-learning keretrendszerek nélkül. Így már nem csak a nyugodt környezet biztosítása a könyvtár feladata.

A különbségek már ott jelentkeznek, hogy a tananyagok milyen elemeket tartalmaznak, milyen fokú az interaktivitásuk, milyen módon készülnek, mennyire igényelnek speciális környezetet. E különbségek a könyvtári szolgáltatásokra is hatással vannak. Hiszen kérdés, hogy műnek, szellemi terméknek tekinthető-e az e-learning tananyag, illetve hogy az intézmény mennyire szeretné a visszakereshetőséget biztosítani. Így ebben a képzési módban az intézmények elektronikus könyvtári szolgáltatásaira helyeződik a hangsúly, hiszen a

kontakt órákat minimálisan látogató hallgató a könyvtárba még kisebb eséllyel látogat el. Az e-learning könyvtárakkal kapcsolatban 2007-ben a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* hasábjain jelent meg Czeglédi László cikke *E-learning könyvtár: a fogalom és a megvalósítás* címmel.⁴

Az elmúlt tíz évben a környezet jelentősen átalakult, megváltozott az e-learning gyakorlati megvalósítása, amely nemcsak a technikai megoldások változását foglalja magában, hanem az elérhetőség kiterjedését is. Mára az internet mindennapos használata az e-alkalmazások elérhetőségét is megváltoztatta. Ahhoz, hogy ezek könyvtári vonatkozásait áttekinthessük, szükséges tisztázni, mit tartalmaznak az e-learning rendszerek. Alapvetően két területen találunk tartalmakat ezekben a rendszerekben. Egyrészt itt történik a tanulási környezet biztosításához szükséges információk rendszerezett tárolása, ez magában foglalja a nem tananyag objektumokat is: például naplótartalmakat, fórumokat, kurzusokhoz kapcsolódó oktatásszervezési információkat. Másrészt az e-learning anyagokhoz tartoznak a tananyagokat tartalmazó rendszerek is. Utóbbi esetében több megközelítési és fejlesztési irányról beszélhetünk, attól függően, hogy egy-egy tananyag oly mértékben össze van fűzve, hogy alkotó elemeik nem használhatók fel újra, vagy a tananyag elemek (learning asset) újra felhasználhatóak, és belőlük újabb és újabb nagyobb tananyag egységek (learning object) alkothatók. Ez utóbbi kérdés az információmenedzsment szempontjából különösen fontos. Mindkét esetben igaz az, hogy az e-learning anyagok nem önmagukban léteznek, hanem egy keretrendszerrel, egy lejátszó alkalmazással együtt, ami biztosítja számukra a megfelelő környezetet. Ezen elektronikus keretrendszerekben használhatóak a tananyagok, jönnek létre virtuálisan a tanulócsoportok, történik a kommunikáció és az értékelés. E rendszereknek van publikus és szerkesztő felülete. Használatuk során a tananyagok tárolása révén könyvtári jellegű, a kommunikációs és felhasználói tevékenység logolása révén levéltári jellegű, valamint adatbázisokba rögzítendő objektumok jönnek létre.

Tanulmányomban nem célozom konkrét rendszerek, mint például a Moodle vagy a közigazgatási továbbképzésben is használt Pro Bono elemzése. Ugyanakkor több olyan kulcsváltozást érdemes megemlíteni, amelyek az elmúlt években jelentek meg e téren. Azt azonban hozzá kell tenni, hogy a változás igen gyors. Egy személyes példát mutatnék be: valamikor 2006–2007 folyamán olyan egyetemi képzésen vettem részt, amelyen „e-learninget” használtunk, nem is egy kurzuson, és nem is csak egy fajtát. Már akkor igen széles volt az a kör, amit az e-learning alatt értettek a kurzusokat szervező oktatóink, a keretrendszerekbe feltöltött órai prezentációktól az oktatási adminisztrációt, fórumot biztosító kurzusokig.

A keretrendszerek egyre szélesebb körű használata maga után vonta, hogy e-tananyagok készítésére is szabványokat alakítottak ki.

Ahhoz, hogy az e folyamatokban használt képzési formákhoz kapcsolódó könyvtári szerepeket számba tudjuk venni, szükséges a digitális környezetben való tanulás jelenlegi két alapfogalmával, a blended learninggel és a MOOC-kal – mélyebben megismerkedni.

- A *blended learning*et vegyes képzésként fordíthatjuk le, neve elárulja jellegét. Egyesíti magában az elektronikus keretek között zajló, valamint a jelenléti képzést, azzal a céllal, hogy mindkét módszer leghasznosabb elemeit használja fel, ennek okán nevezik még *mixed mode learning*nek, *dual mode curriculum*nak vagy *distributed learning*nek is. Ebből fakadóan általában olyan képzéseknél használható eredményesen és hatékonyan, amelynek van elméleti és gyakorlati oldala is. E forma is több változáson ment keresztül. A Digitális Tankönyvtárban is idézett definíciója szerint a *blended learning* „*olyan oktatási technológia, mely a képzéshez változatos, tanulási környezeti elemek (módszerek és eszközök) – hagyományos és virtuális tanulási formák, személyes és távolsági konzultáció biztosításával, nyomtatott és elektronikus tananyagok segítségével magasszínvonalú (hi-tech) infokommunikációs eszközök révén a tananyagot kooperatívan, változatos módszerekkel, egyénre szabott formában teszi hozzáférhetővé, biztosítja a tanulók előrehaladási ütemének ellenőrzését, értékelését.*”⁵ Azt, hogy mit tekintünk magas színvonalú infokommunikációs eszköznek, mást jelentett tíz éve, amikor ebbe a kategóriába még besorolható volt akár a DVD is, amelyet postázva elküldték az aktuális tananyagot, és mást jelent ma, amikor már arról beszélünk, hogy pár éven belül országos szinten teljes egészében 5G hálózati lefedettséget érünk el. E módszertan egyik kiemelt velejárója az önálló tanulás, ezáltal az önálló információkeresés is.

- A *MOOC*-ok elterjedése néhány éve kezdődött. A rövidítés feloldása *Massive Open Online Course*, és a tömeges jelző nem pár száz, hanem több ezer, tízezer résztvevőt jelent egy-egy kurzuson. E kurzusok elterjedése jelentősen átalakította a képzések teljesítéséről alkotott fogalmainkat. Ezen oktatási forma létrejöttének oka az volt, hogy egyes országokban az időjárás megnehezítette nagyobb távolságokról a kurzusok résztvevőinek fizikai megjelenését. A technikai fejlődés viszont lehetővé teszi az online lebo-nyolítást. Ezen kurzusok nyitottsága az élethosszig tartó tanulást segíti, hiszen feltételekhez nem kötik őket, ugyanakkor nem biztos, hogy ingyenesek. A kurzusok teljesítési aránya nem hasonlítható össze a hagyományos kurzusokéval: átlagban 10–15 százalék körül mozog. Az elemzések rámutattak arra, hogy a résztvevők egyik jellemző magatartása, hogy a számukra releváns, őket érdeklő részek megtekintése után nem végzik el a kurzust. E kurzusok összeállítása, illetve későbbi tárolása, és az egyes részek iránti érdeklődés indukálja azt, hogy erre a könyvtáros szakmának is reagálnia kell.

Az előbbieken bemutatott képzési formák elterjedésében fontos szerepet játszik, a 2012-es *OER-dekrétum* (Open Educational Resources: Nyílt oktatási erőforrások) UNESCO általi elfogadása. A dekrétum abból indult ki, hogy a nyílt forráskódú szoftverek mintájára lehetséges az oktatáshoz kapcsolódó erőforrások (tananyagok, keretrendszerek, módszertanok, előadók, szellemi termékek) terjesztése, újrafelhasználása. Az elgondolás szorosan együtt mozog az kutatási eredmények nyílt hozzáféréssel (open acces). Ezek rendszerezett tároláson alapuló elérhetőségének biztosítása is érinti a könyvtárakat.

A könyvtárak és a közgyűjtemények szerepe

A könyvtárak három típusa alakult ki az informatikai fejlődés hatására: az *elektronikus könyvtár*, a *digitális könyvtár*, valamint a *virtuális könyvtár*. Míg az első csupán a metaadatokat tárolja elektronikusan, a másodikban már digitális tartalmakat olvashatunk, amelyeket elektronikus kereséssel érhetünk el, a harmadik esetében fizikai formájukban nem létező dokumentumok gyűjteményéről beszélünk.^{6 7}

A digitalizálás, amely kezdetben a tárolt javak tartalmát érintette –, de ma már eljutott a folyamatok és a tartalmak eleve digitális keletkezésig – új kihívás elé állítja a különböző gyűjteményi formák, így a könyvtárak működését is. Az oktatás terén megjelent digitális tananyagok ezen új kihívások közé tartoznak, több szempontból is:

1. digitális tartalmak, amelyeket tárolni és olvashatóságukat évek múltán is biztosítani kell (hardveres és szoftveres kihívások);
2. analóg és/vagy digitális építőkövekből jönnek létre, amelyek különböző helyekről származnak. E téren komolyan kell számolni a hitelesség kérdésével;
3. a felhasználók fizikálisan egyre kevésbé mobilak, átalakul a kutatás és a tanulás folyamata az ő viselkedésük szempontjából, jobban preferáltak az egykapus rendszerek (a felhasználót nem feltétlenül érdekli, hogy a keresett információt könyvtári, levéltári vagy múzeumi oldalon találja meg, ami fontos számára: a relevancia, a megtalálás átfutási ideje és a hitelesség).

A digitalizálás jelenlegi állapotával együtt jár egy újfajta közlési mód kialakulása, amely nem élőszóban zajlik, hanem különböző platformokon, ugyanakkor jellemzőinek egyike hasonlít az orálisan nem rögzített közlésekhez. Mindezek során számos adat keletkezik, az információk torzulnak, kialakulnak az álhírek. Ebben a helyzetben a könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjtemények egyre inkább hiteles helyként működnek, az általuk végzett gyűjtő, rendszerező, kereshetőséget biztosító szolgáltatások mellett az információk hitelességének garantálása is egyre fontosabb. Kérdés persze, az, hogy ennek mennyi az értéke, a társadalom vállalja-e a közgyűjtemények fenntartásával ennek az egyéni felhasználók felé történő olcsó biztosítását vagy sem.

Nem globálisan nézve, hanem a különböző tananyag-készítési folyamatok szempontjából az egyes tananyagok alkotóelemeinek tárolására, újrahasonosítására szintén a könyvtári szolgáltatások adhatnak egyfajta működőképes választ. A tananyagok ön-magukban is tárolhatók, de a különböző szabványok megegyeznek abban, hogy azokat egyre kisebb elemi, de még önálló jelentéssel bíró egységekre (learning objectekre), illetve már önálló jelentéssel nem bíró elemekre (learning assetekre)⁸ bontják, ezek lehetnek képek, videók, szöveges tartalmak.

Ugyanakkor az is látható, hogy a felhasználók részéről a digitálisan elérhető tartalmak és azok leíró adatai számítanak, de hogy milyen típusú gyűjteményből valók, már másodlagos. Ez olyan egykapus rendszereknek kialakításnak kedvez, amelyek aggregálják a különböző gyűjteményeket és ugyanazzal a kereső felülettel teszik lehetővé azok használatát.

Egy gyakorlati példán illusztrálom a távoktatás és a könyvtárak kapcsolatát. A közszolgálatban dolgozó tisztségviselők számára jogszabályi kötelezettség a rendszeres továbbképzés. Az érintettek létszáma meghaladja a százezer főt, földrajzilag nem egy helyről érkeznek (nincs ideálisan közeli helyszín a közösség többsége számára, kivéve a fővárosban dolgozókat, akik száma a legjelentősebb), a napi munkavégzés mellett sokaknak nehezen menedzselhető a továbbképzés miatti rendszeres és több napos hiányzás. Ennek okán a képzésekért felelős felsőoktatási intézmény két irányból közelítette meg a kérdést, amelyeknek könyvtár- és információtudományi relevanciái a következőkben foglalhatóak össze.

Nemzeti Közszolgálati Tudásportál létrehozása, amelynek a célja, hogy a képzéseken résztvevők, valamint azok, akik nem vesznek részt egyetlen képzésen sem, elérjék a közigazgatás-tudomány legfrissebb szakirodalmait, valamint a kutatásokhoz kapcsolódó primer források egy részét is. Így ez a portál integrálja magában a könyvtári és a levéltári jellegű dokumentumokat egyaránt. Egy ún. *Online Lexikon* révén teszi lehetővé, hogy egy-egy fogalom hiteles, az adott pillanatban valid definícióját, ill. tudományterületenkénti értelmezését elérjék a felhasználók. Az Online Lexikon alapját adó fogalomtár összekötő kapocsként szolgál mind a könyvtári katalógus, mind a zárt, a képzések hallgatói számára elérhető online tananyagok irányába. A fogalomtárban a definíciókon túl relációs kapcsolatokat is rögzítettek.

A képzés hallgatói számára készülő tananyagok speciális keretrendszerben, a Pro Bono portálban érhetőek el. A tananyag-összeállítás jelenleg is módszertani fejlesztés alatt áll. Így könyvtári szempontból több fókusszal rendelkezünk. Egyrészt a korábbi tananyagok formai leírására és tartalmi feltárására kell módszertant kidolgozni annak érdekében, hogy a későbbiekben is elérhetőek legyenek. Másrészt az új típusú tananyag

készítői, tanulási tervezői számára biztosítani kell, hogy a tananyagok építő elemei rendszerezetten elérhetőek legyenek. A fogalomtárban tárolt fogalmak tárgyszóként való alkalmazása ezt a célt szolgálja, ugyanakkor a tananyagokban található fogalomdefiníciók is erre a forrásra fognak hivatkozni.

A két megközelítés – bár egy felhasználói kört céloz meg –, azoknak mégis eltérő állapotára fókuszál. Míg a Tudásportál esetében a tartalomelőállítási folyamat végén létrejött művek rendszerezése és szolgáltatása a feladat, kiegészítve a fogalmak és e művek tartalmi elavulásának követésével, addig az elektronikus környezetben futó tananyagokat támogató rendszer a tartalom-előállítási folyamat részeként is szolgáltatja a folyamathoz szükséges adatokat, felhasználói köre pedig kiegészül az előállítási folyamat résztvevőivel. Így a könyvtári rendszerek egy újabb integrációs lehetőségét teszteljük.

Jegyzetek és irodalom

1. HALÁSZ Gábor: Az oktatási rendszer. Budapest, Műszaki Kiadó, 2001. 10–25. p.
2. FRANK Róza: Távoktatás és a közkönyvtárak szerepe. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 46. évf. 3. sz. 1999. 101–106. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1868&issue_id=9 [2018. március 10.]
3. Uo.
4. CZEGLÉDI László: E-learning könyvtár: a fogalom és a megvalósítás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 8. sz. 2007. 353–358. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00002/pdf/EPA03071_tmt_2007_08.pdf [2018. március 10.]
5. FORGÓ Sándor – HAUSER Zoltán – KIS-TÓTH Lajos: A blended learning elméleti és gyakorlati kérdései. 4. p. [online/elektronikus dokumentum] Forrás: <https://nws.niif.hu/ncd2005/docs/ehu/029.pdf> 2018. március 16. [2018. március 10.]
6. TÓVÁRI Judit: Az elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak dokumentumainak feltárása. [elektronikus dokumentum]. Távoktatási tananyag. Bíróképző Akadémia, 2009.
7. TÓVÁRI Judit: Digitális archívumok forrásainak felhasználása az oktatásban (előadás). Forrás: <http://slideplayer.hu/slide/11699105> [2018. március 10.]
8. FAZEKAS Gábor – KOCSIS Gergely – BALLA Tibor: Elektronikus oktatási környezetek. Debreceni Egyetem, 2014. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0103_10_elektronikus_oktatasi_kornyezetek/ch04.html [2018. március 10.]

Minta projektek: A KÖNYVTÁRMOZI KÖZÖSSÉGTEREMTŐ EREJE

A KönyvtárMozi program a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) keretei között jött létre, lehetővé téve a kistételepüléseken a mozizás közösségi élményének feltámasztását. A KönyvtárMozi egyedülálló kezdeményezés a hazai könyvtárügyben. Sok szervezet, felelősen gondolkodó, cselekvő személy összefogásának eredménye, amely nem jöhetett volna létre, ha nem előzi meg egy többségében nagyon tudatos és szakszerű kistételepülési szolgáltató rendszer kiépítése, fejlesztése, amely esélyt ad a legkisebb településeken a virtuális és valóságos világ összekapcsolására, egy életminőséget is javító programba való bekapcsolódásra. A KönyvtárMozi eseményeiről, a programban résztvevőkről minden információ megtalálható a www.konyvtarmozi.hu portálon.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (továbbiakban KSZR) a megyei hatókörű városi könyvtár és az illetékességi területén lévő, ötezer főnél kisebb lakosságszámú önkormányzat között kötött megállapodás alapján működő szolgáltatói rendszer a nyilvános könyvtári ellátás kötelező települési önkormányzati feladatának biztosításához.¹ A KSZR célja, hogy a kistételepülésen élők igényüknek megfelelően, közvetve vagy közvetlenül hozzáférjenek a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz. A KSZR a települési önkormányzat törvényben meghatározott kötelező feladatainak teljesítését segíti elő.²

A rendszer keretei között 2015-ben egy új fogalom született: a *KönyvtárMozi*. Azóta már tudjuk, hogy ez nemcsak szójáték, hanem egy tartalmas, sokak által igényelt könyvtári szolgáltatás az ötezer lakos alatti kistételepüléseken. Éppen ott, ahol nincsenek mozik, viszont egyre korszerűbbek és népszerűbbek a könyvtárak.

A KönyvtárMozi program szeretne hozzájárulni a magyar film és filmkultúra népszerűsítéséhez, a kistételepüléseken élők ismeretszerzéséhez, szórakozásához, közösségépítéséhez. Széles körű összefogáson alapul, amely hosszú távú kulturális misszióként indult útjára a legkisebb településeken.

2015. június 24-e és 28-a között került megrendezésre a 12. Kecskeméti Animációs Filmfesztivál és a 9. Európai Animációs Játékfilm Fesztivál, amelynek egyik kiemelkedő programja volt a kistételepülések mozgóképkultúrájának helyzetét tárgyaló konferencia.

Mikulás Ferenc, a Kecskemétfilm Kft. ügyvezető igazgatójának kezdeményezésére választ kerestünk arra, hogy azokon a településeken, ahol már nem működik mozi, hogyan juthatnának hozzá az emberek az értékes mozgókép tartalmakhoz.

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség, valamint a Kecskemétfilm Kft. megkeresésére levélben a támogatásáról biztosította a programot *Hoppál Péter* kultúráért felelős államtitkár, együttműködést ajánlott a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban NKA), az MTVA, a Magyar Művészeti Akadémia (továbbiakban MMA), a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (továbbiakban MaNDA), a Nemzeti Audiovizuális Archívum (továbbiakban NAVA), valamint a Dunatáj Alapítvány.

Ekkorra már számos kistelepülésen lezajlott a könyvtárak korszerűsítése, amelynek egyik legfontosabb célja, hogy a könyvtári szolgáltató helyek alkalmassá váljanak a közösségi használatra.³ Azok a kistelepülések, amelyek csatlakoztak a KSZR-hez, egyre nagyobb számban újulnak meg. Nemcsak friss olvasnivaló várja az érdeklődőket, hanem kibővített és szakszerűen berendezett terek is. A fal mellett elhelyezett könyvespolcok, a mobilizálható asztalok, székek a belső tereket könnyen átrendezhetővé teszik, így 20–40 fő egyidejű befogadására van lehetőség.

Mivel a könyvtári szolgáltatás alapja a szélessávú internet, a fokozatosan beszerzett korszerű számítógépek, az előadásokhoz projektor és vetítövászón már adottak a filmek bemutatására, egy új könyvtári szolgáltatás bevezetésére is.

A megvalósítás útján

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség élére állt az összefogásnak, így rövid idő alatt kidolgozásra került az új szolgáltatás megindításához szükséges megvalósítási terv. Kezdetől fogva az ötezer lakos alatti településekben gondolkodtunk, egyrészt azért, mert ott nincs mozi, másrészt szükség volt a megyei könyvtárakra, vagyis a KSZR szolgáltató könyvtárakra, melynek településekkel foglalkozó munkatársa közreműködik az új szolgáltatás bevezetésében- és későbbi folyamatos koordinálásában.

Egyértelmű volt, hogy a filmeket a mai kor technikai feltételeinek megfelelően interneten keresztül fogják elérni a kistelepüléseken, amire a NAVA felülete bizonyult a legal-kalmasabbnak. Ezen azonban el kellett különíteni az új szolgáltatást, hogy csak az arra jogosult kistelepülési könyvtáros és a megyei koordinátor tudjon kóddal belépni.

A filmeket az együttműködő partnereink ajánlották fel, akik rendelkeztek a szerzői jogokkal. A vetítésekhez meg kellett kérni a Filmjus engedélyét, mely csak a könyvtár helyiségében és a könyvtári tagok számára érvényes. A vetítések ingyenesek, és semmiféle kereskedelmi tevékenység nem csatlakozhat a programhoz.

A Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár ötletére megszületett a Könyv-tár- Mozi elnevezés is. Mivel szerettük volna még ebben az évben (2015) az Országos Könyvtári Napok kiemelt eseményeként elindítani az új szolgáltatást, ezért nagy lépésekben kellett haladni a fejlesztésekkel. Elkészültek a KönyvtárMozi arculati elemei is, illetve az a szignál, amely minden vetítés előtt megszólal.

Szükség volt egy olyan KönyvtárMozi portálra, amely nemcsak a választható filmekről nyújt információkat, hanem ezen regisztrálhatnak a csatlakozó könyvtárak is. A tájékoztatás mindenki számára hozzáférhető: hol, mikor és mi kerül vetítésre, ki lesz a vendég. Alkalmanként a program résztvevőinek számát, illetve néhány fotódokumentációt is itt lehet rögzíteni. A portál információt ad az összes vetíthető alkotásról, amiből a helyi közösség választhat a többség igénye alapján. A filmválasztást rövid annotáció segíti és orientáló a film hosszának megadása is. Közben elkészültek a könyvtártagok olvasójegyéhez a KönyvtárMozi betétlapok, amelyeken rögzíthető a programokon való részvétel.

2015. október 5-én a Nemzeti Kulturális Alap székházában, a 10. Országos Könyvtári Napok sajtótájékoztatóján bejelentésre került a KönyvtárMozi indulása. Az együttműködő felek *Együtt a társadalomért!* címmel szándéknyilatkozatot írtak alá arról a törekvésről, hogy az állami, a szakmai és a civil szervezetek együttes erővel tegyenek közös lépéseket a kulturális alapellátás kiszélesítése és a kulturális alapú közösségépítés terén.

Alig telt el három hónap a kecskeméti konferencia óta, a sajtótájékoztatón újra kinyilvánították együttműködő szándékukat mindazok, akik júniusban is vállalták a KönyvtárMozi támogatását, létrejöttének, működésének segítségét. Így ezen a napon kimondhattuk: a KönyvtárMozi megszületett.

Elindult a KönyvtárMozi

2015. október 6-án a Bács-Kiskun megyei Dunafalván – az Országos Könyvtári Napok nyitó rendezvényeként – elindult a KönyvtárMozi.4 Nagy ünnep volt ez a településen, ahol a nemrég átalakított és kibővített, korszerű könyvtár zsúfolásig megtelt. Éppen 75 éve volt ugyanis, hogy „Szigeti hangos mozgó” néven először vetítettek moziban ebben a kis faluban.

Az estet Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár – a KönyvtárMozi támogatója – nyitotta meg, köszöntve az egybegyűlteket. Hangsúlyozta: most, hogy látja ezt a rendkívül nagy érdeklődést és az ünnepi hangulatot, nagyon örül ennek a kezdeményezésnek. Biztos benne, hogy a közös filmnézés és beszélgetés Dunafalván is hozzájárul ahhoz, hogy közelebb kerüljenek az emberek egymáshoz, hogy több időt töltsenek együtt az idősek a fiatalokkal, mert ez nagyon fontos dolog. Közösségben mindent jobb és könnyebb megélni.

Közkívánatra ugyanazt a filmet, vagyis a *Meseautót* nézték meg az emberek, amit 75 évvel ezelőtt is. Felejthetetlen élményben volt részünk ezen az estén. Azóta 21 alkalommal volt már KönyvtárMozi vetítés ezen a 900 fős kistelepülésen, sokak öröme.

KönyvtárMozi országszerte

A KönyvtárMozi nem mozi! Akkor micsoda? Egy új könyvtári szolgáltatás az ötezer lakos alatti településeken, amely a filmek világához kötődik.

A KönyvtárMozi célja:

- a kulturális alapellátás részeként a magyar filmkultúra kiemelkedő értékeinek bemutatása a kistelepüléseken élőknek könyvtári szolgáltatás keretében,
- olyan kulturális alapú közösség-szerveződés segítése, amelynek együttes élményét a filmek nyújtják.⁵

A projektgazda az Informatikai és Könyvtári Szövetség mint a könyvtárakat tömörítő szakmai szervezet. Azok a kistelepülési könyvtárak csatlakozhatnak ehhez a programhoz, akik a területileg illetékes megyei könyvtárral *könyvtárellátási szerződést* kötöttek, vagyis kiterjed rájuk a KSZR szolgáltatása.

A KönyvtárMozi filmjei – figyelembe véve a helyi lakosság érdeklődését – az együttműködő partnerek felajánlásaiból kerülnek kiválasztásra a magyar nemzeti filmvagyon alkotásaiból. A KönyvtárMozi program fontos részét képezik a filmek kapcsán szervezett előadások és beszélgetések, illetve a gyerekeknek a látottakhoz kapcsolódó játékok és a résztvevők olvasmányélményeinek megismerése.

A KönyvtárMozi eddigi eredményei igazolják, hogy érdemes volt elindítani együttműködő partnereinkkel ezt az egyedülálló szolgáltatást. Elértük kitűzött céljainkat, vagyis

- a magyar filmértékeink egyre több kistelepülésen megtekinthetővé váltak,
- újra együtt lehetnek a filmszeretők, újabb kisközösségek alakulhatnak,
- a gyermekeket motiválja az olvasásra, a játékos tanulásra,
- a felnőttek is új ismereteket szerezhetnek a filmélmény mellett,
- kialakulnak jó beszélgetések, együttlétek,
- a könyvtár egy pozitív hely.

Következzen egy könyvtáros által rögzített példa: „*Örömmel számolok be, hogy a pénteki KönyvtárMozizás nagyon jól sikerült. Zömében idősek vettek részt (26-an voltunk), a*

filmválasztás (Bakonyi juhászasszony) is őket célozta meg inkább. Miután megnéztük a filmet, beszélgettünk róla, és feltörték bennük a régi emlékek. A film vége felé énekelnek egy népdalt, amit mi is megtanultunk és együtt énekeltük a filmbéli kórossal. (Csak megjegyzésként: a mozizás után, ragyogó idő volt és még szalonnát is sütöttünk az idősekkel, akik csodálatos, szép délutánként emlegetik ezt a napot.)” Biztatóak az ilyen, és ehhez hasonló visszajelzések. Igen, ez az egyik fő célunk. Értéket bemutatni, értéket teremteni. Az együttlét, az aktivitás élményét, értékét közösen megélni.

A KönyvtárMozi egyedülálló kezdeményezés a hazai könyvtárügyben. Sok szervezet, felelősen gondolkodó, cselekvő személy összefogásának eredménye, ami nem jöhetett volna létre, ha nem előzi meg a kistélepülési szolgáltató rendszer tudatos és szakszerű kiépítése, ill. fejlesztése, amely esélyt ad a legkisebb településeken is a virtuális és valóságos világ összekapcsolására, egy életminőséget is javító programba való bekapcsolódásra.

A KönyvtárMozi eseményeiről és programban részt vevőkről minden információ megtalálható a <http://konyvtar MOZI.hu> portálon.

Jegyzetek és irodalom

- 1.39/2013. (V. 31.) EMMI rendelet a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről.
Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300039.EMM>. [2018. március 14.]
- 2.SKALICZKI Judit: Miért született a KSZR? Bevezető sorok egy bevezetendő rendszerhez és egy kiadványhoz. In: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. [KSZR]. Tájékoztató a kistélepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium. Kiad. a Könyvtári Intézet, 2006. 10. p.
- 3.RAMHÁB Mária – TÖZSÉR Istvánné: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, KSZR. Ajánlás. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, 2016. 16 p.
4. Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/kulturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elindult-a-konyvtar MOZI> [2018. március 14.]
5. Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, KSZR. Műhelynapok. Szerk., bev. Ramháb Mária. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, 2017. 40 p.
6. MIKOLASEK Zsófia: KönyvtárMozi konferencia Kecskeméten. = Kemlib, 2017. 7–8.
Forrás: http://epa.oszk.hu/02700/02762/00063/pdf/EPA02762_kemlib_2017_07-08_017-019.pdf [2018. március 14.]
- 7.Uo.
- 8.Cigánymesék 1–2. Színezők és fejtörők játékos kedvűeknek. Szerk., a fejtörőket készítette Ko- leszár- Márta. Kecskemét, 2017. 32+32 p.

9. KönyvtárMozi. Ötletek, kreatív, játékos feladatok. Foglalkozástervek (összeáll. Bujdosó Aranka, Koleszár Márta.) Kecskemét, 2017. 28 p.
10. Szerk. Ramháb Mária. Csapó. KönyvtárMozi. Kecskemét, 2017. 28 p.
11. Filmbörze. Filmajánló KönyvtárMoziknak. Kecskemét, 2017. 28 p.
9.